

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ:
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA (1980-2004)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MURAT EKER

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. ADEM ÜZÜMCÜ

KARS-2007

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Murat EKER'e ait "Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama 1980-2004" konulu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy..... kabul edilmiştir.

...../...../2007

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
GRAFİK VE TABLOLAR LİSTESİ	IV
KISALTMALAR VE SEMBOLLER	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI:

KAVRAMSAL YAKLAŞIM, SINIFLANDIRMALAR

VE TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARININ 1980 SONRASI GELİŞİMİ

1.1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI	3
1.1.1. Geniş Anlamda Kamu Harcamaları.....	6
1.1.2. Dar Anlamda Kamu Harcamaları.....	7
1.2. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI	8
1.2.1. Ekonomik Sınıflandırma	9
1.2.1.1. Reel Harcamalar	9
1.2.1.1.1. Cari Harcamalar	10
1.2.1.1.2. Yatırım Harcamaları.....	11
1.2.1.2. Transfer Harcamaları	12
1.2.2. İdari Sınıflandırma.....	13
1.2.3. Fonksiyonel Sınıflandırma	15
1.2.3.1. Genel Hizmet Harcamaları.....	15
1.2.3.2. Adalet ve Yargı Harcamaları	16
1.2.3.3. Savunma Harcamaları	17
1.2.3.3.1. Savunma Harcamalarının Teknik Gelişmeye Etkileri	19
1.2.3.3.2. Savunma Harcamalarının Sanayileşmeye Etkileri.....	19
1.2.3.3.3. Savunma Harcamalarının Modernizasyon Etkileri.....	20
1.2.3.3.4. Savunma Harcamalarının Enflasyonist Etkileri.....	20
1.2.3.3.5. Savunma Harcamalarının Araştırma ve Geliştirmeye Etkileri	21
1.2.3.4. Ekonomik Yönlü Hizmet (Altyapı) Harcamaları	21
1.2.3.5. Eğitim Harcamaları	22
1.2.3.6. Sağlık Harcamaları.....	24
1.3. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARININ 1980 SONRASI GELİŞİMİ	25

İKİNCİ BÖLÜM
KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ VE KAMU
HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

2.1. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ	30
2.1.1. Görünüşte Artış Nedenleri	31
2.1.1.1. Ülke ve Nüfustaki Değişmeler	31
2.1.1.2. Para Değerinin Düşmesi (Enflasyon).....	31
2.1.1.3. Aynı Ekonomiden Para Ekonomisine Geçiş.....	32
2.1.1.4. Bütçe Tekniklerinin Değişmesi.....	32
2.1.2. Gerçekte Artış Nedenleri	32
2.1.2.1. Savaş ve Savunma Harcamalarında Artış	32
2.1.2.2. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler.....	32
2.1.2.3. Bilimsel ve Teknik Gelişmeler	33
2.1.2.4. Nüfus Artışı.....	33
2.2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA YÖNELİK GÖRÜŞLER.....	34
2.2.1. Wagner Kanunu	35
2.2.2. Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi.....	36
2.3.KAMU HARCAMALARI VE TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	38
2.3.1. Klasik Yaklaşım	38
2.3.2. Modern Yaklaşım.....	41
2.3.2.1. Keynesyen Yaklaşım.....	42
2.3.2.2. Arz Yönlü Yaklaşım	44
2.4. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ.....	45
2.4.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkilerine Yönelik Yaklaşımlar	46
2.4.1.1. Keynezyen Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri	46
2.4.1.2. Monetarist Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri.....	46
2.4.1.3. Rasyonel Bekleyişler Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri....	47
2.4.1.4. Arz-Yönlü Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri.....	47
2.4.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri	47
2.4.2.1 Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri	47
2.4.2.2.Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri	49
2.4.2.3 Kamu Harcamalarının Üretim Düzeyi Üzerindeki Etkileri	53
2.4.2.4 Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME:
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME:YAKLAŞIM VE MODELLER.....	57
3.1.1 Klasik Büyüme Modeli	57
3.1.2 Neo-Klasik Büyüme Modeli	58
3.1.3 Yapısalcı Yaklaşım	58
3.1.4 Arz-yanlı Yaklaşım	59
3.2. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN 1980 SONRASI GELİŞMELER.....	59
3.3. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME: AMPİRİK ÇALIŞMALAR	62
3.4. MODEL	64
3.4.1. Modelin Teorik Temelleri	64
3.4.2. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Veri Seti	66
3.4.3. Zaman Serilerinde Durağanlık Araştırması ve Diğer Testler	68
3.5. MODELİN OLUŞTURULMASI.....	77
3.6. MODEL TAHMİNİ VE HİPOTEZ TESTLERİ.....	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	83
EKLER.....	90
ÖZGEÇMİŞ.....	100

ÖZET

Kamu harcamaları; altyapı harcamaları, tüketim harcamaları, genel kamu hizmetleri harcamaları, sosyal güvenlik ve refah harcamaları ile diğer kamu harcamaları gibi gruplara ayrılmaktadır. Bu çalışmada, kamu harcamalarının ekonomik etkileri teorik ve ampirik olarak incelenmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye'deki kamu harcamalarının ekonomik etkilerini incelemek olmakla beraber, özelde kamu harcamalarının ve kamu harcama türlerinin ekonomide ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini, 1980-2004 dönemine ait yıllık verileri kullanarak araştırmaktır.

Kamu harcamaları ekonomiyi etkileyici önemli faktörlerden birisi olup, istihdam, enflasyon, üretim düzeyi ve gelir dağılımında önemli etkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu harcamaların popülist politikalar yerine rasyonel biçimde kullanılması, ekonomiyi etkilemedeki yeri açısından önem arz etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yüksek faiz oranları, yüksek enflasyon, işsizlik gibi sorunların en önemli nedenlerinden birisi kamu harcamalarını artıran yanlış politikalaradır.

Türkiye ekonomisine ilişkin verilerle yapılan analizden elde edilen bulgulara göre, cari harcamaların yatırım ve transfer harcamalarına oranla ekonomik büyümeye etkisinin daha fazla olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Türkiye

ABSTRACT

Public expenditures is divided in these branches such as infrastructural expenditures, consumptional expenditures, general public expenditures, prosperity expenditures and the other public expenditures. In this study, the contribution of public expenditures to economic growth has been examined theoretically as well as empirically. The aim of this research is to investigate the contribution of the public expenditures to economic growth by using the annual data for the period 1980-2004 in Turkey. Public expenditures is disaggregated into spendings of infrastructure, consumption, general public services, social security and welfare, and other. The empirical evidence from Turkish Economic data suggests that, also it had a positive effect on economic growth in Turkey.

Public expenditures has an effective role upon employment, inflation, production level and the income distribution is one of the important factor element which effect the economy. It is much more important using these expenditures where needed than using in populist policies about effecting the economy. Public expenditure policy is one of the most important reason of the problems such as high interest rates, high inflation, unemployment which is experienced in the improving countries like Turkey.

It is concluded that the effect of the current expenditures has much more effect than the investment expenditures and transfer expenditures to the economic improvements in the analysis and the datas regarding the economy of Turkey.

Keywords: Public Expenditure, Economic Growth, Turkey

ÖNSÖZ

Türkiye’de ekonominin bugüne kadar olan seyri izlendiğinde kamu harcamalarının ekonomide ne kadar büyük bir yer tuttuğu görülmektedir. Çeşitli dönemlerde hükümetlerin ekonomiyi krize sokmamak için çeşitli ekonomi politikaları kullandıklarını bilmekteyiz. Bu politikalarının büyük kısmını da kamu harcamaları yöntemi ile yapmaktadır. Ekonomiyi bu derece etkilemekte olan kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri bende merak uyandırdığından bu çalışmayı yapmaya karar verdim.

Bu amaçla yola çıktığım ve sonuçlandırmaya çalıştığım bu çalışmada, başta danışmanım Yrd. Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ olmak üzere, bana her türlü konuda yardımını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZTÜRK ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİKKAYA’ya ve tezin hazırlanmasında bana yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Arş. Gör. Deniz ÖZYAKIŞIR’a teşekkürü bir borç bilirim. Tezin hazırlanması aşamasında ve diğer tüm zamanlarda bana her zaman destek olan Eşim Rana ve Oğullarım Çağlar ve Emre’ye de sonsuz şükran ve sevgilerimi sunarım.

Kars, 2007

Murat EKER

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.1 Cari Harcamaların GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	10
Grafik 1.2 Yatırım Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	11
Grafik 1.3 Transfer Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	13
Grafik 1.4 Genel Hizmet Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	16
Grafik 1.5 Adalet Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	17
Grafik 1.6 Savunma Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	18
Grafik 1.7 Altyapı Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	22
Grafik 1.8 Eğitim Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	23
Grafik 1.9 Sağlık Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	25
Grafik 1.10 GSMH ve Kamu Harcamalarını gelişimi (1980-2004).....	26
Grafik 1.11 Yatırım, Cari ve Transfer Harcamalarının Gelişimi (1980-2004).....	27
Grafik 1.12 Genel Hizmet, Adalet ve Sağlık Harcamalarının Gelişimi (1980-2004).....	28
Grafik 1.13 Savunma, Altyapı ve Eğitim Harcamalarının Gelişimi (1980-2004).....	29
Grafik 2.1 Türkiye'de Kamu Harcamaları ve İstihdamın Gelişimi (1980-2004).....	48
Grafik 2.2 Türkiye'de Yatırım Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	49
Grafik 2.3 Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Enflasyon (1980-2004).....	52
Grafik 2.4 Türkiye'de Kamu Harcamaları ile Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörünün GSMH Paylarının Gelişimi (1980-2004).....	54
Grafik 2.5 Lorenz Eğrisi.....	55
Grafik 3.1 Türkiye'de Kamu Harcamaları ve GSMH'nın Gelişimi (1980-2004).....	60
Grafik 3.2 Türkiye'de Kamu Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004).....	60
Grafik 3.3 Türkiye'de Kamu Harcamaları ve GSMH Artışı (1980-2004).....	61
Grafik 3.4. Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (GSMH 10 Yıl).....	72
Grafik 3.5. Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (Cari Harcamalar 10 Yıl).....	73
Grafik 3.6 Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (Yatırım Harcamaları 10 Yıl).....	74
Grafik 3.7 Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (Transfer Harcamaları 10 Yıl).....	74

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1	Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri.....	31
Tablo 2.2	Kamu Harcamalarının Artışına Yol Açan Faktörler	33
Tablo 2.3	Wagner Yasasının Farklı Versiyonları	37
Tablo 3.1	Kamu Harcamaları ve Büyüme Konulu Bazı Çalışmaların Sonuçları	63
Tablo 3.2	Türkiye’de 1980-2004 Döneminde Sabit Fiyatlarla GSMH, Kamu Harcama ve Türlerinin Gelişimi (1987=100)	67
Tablo 3.3	Türkiye’de 1980-2004 Döneminde Sabit Fiyatlarla GSMH, Kamu Harcama ve Türlerinin Değişim Oranları %	67
Tablo 3.4.	ADF Birim Kök Testi Sonuçları	70
Tablo 3.5.	Standart Granger Nedensellik Testi	71
Tablo 3.6.	GSMH’da Artışın Varyans Ayrıştırması	75
Tablo 3.7	Cari Harcamalarda Artışın Varyans Ayrıştırması	75
Tablo 3.8	Yatırım Harcamalarında Artışın Varyans Ayrıştırması	76
Tablo 3.9	Transfer Harcamalarında Artışın Varyans Ayrıştırması	76

KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
DSİ	: Devlet Su İşleri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülü
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KB	: Konsolide Bütçe
KH	: Kamu Harcamaları
MGB	: Maliye ve Gümrük Bakanlığı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
RGSMH	: Reel Gayri Safi Milli Hasıla
RKH	: Reel Kamu Harcamaları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
YY	: Yüzyıl
\$: Amerikan Doları
TL	: Türk Lirası

GİRİŞ

Kamu harcamalarının ekonomik etkileri literatürde uzun zaman tartışma gündemini meşgul etmiştir. Kamu sektörünün ekonomideki payı, yirminci yüzyılın başlarından itibaren artış göstermiştir. Özellikle döneme hâkim olan Keynezyen İktisat düşüncesi ile kamu sektörünün ekonomideki gücü belirgin şekilde artmıştır. Kamu sektörünün özel sektörden farklı olarak karlılık gibi bir amacının olmaması, sektör zararının belli bir kişi veya kişilere yüklenememesi, yöneticilerin sorumluluğunun az olması, ülke ekonomilerinin serbestleştirilmesi gibi nedenler kamu harcamalarının zamanla artmasına neden olmuştur.

Günümüz modern devlet anlayışında devlet, toplumsal ihtiyaçların karşılanması yanında, demokratik sosyal hukuk devleti anlayışının toplumlarca benimsenmesine paralel olarak, faaliyet alanını giderek genişletmektedir. Ekonomide kaynak dağılımını düzenlemek, gelir dağılımını adil hale getirmek, makroekonomik istikrarı sağlamak, sürekli ve uygun bir büyüme hızını gerçekleştirmek, ekonomik, sosyal ve siyasal konjunktüre uyum sağlamak, toplumsal refahı maksimize etmek için gerekirse özel sektörün faaliyet sahasına müdahale etmek bugün modern devletin normal işlevleri arasındadır. Bir başka deyişle günümüz devleti, ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamın tam ortasında yer almaktadır. Bu derece yoğunlaşan devlet faaliyetleri, hem kamu harcamaları hacmini genişletmekte, hem de ekonomi üzerindeki etkilerini arttırmaktadır.

II. Dünya Savaşı öncesinde kamu harcamalarının artış nedeni savaşlardı. Ancak 1929 ekonomik buhranından sonra devlet piyasalardaki durgunluğu ortadan kaldırmak ve işsizliği azaltmak için çeşitli kamu harcamalarında bulunmuş ve böylece kamu harcamalarına yeni fonksiyonlar kazandırılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında savaş nedeni ile büyük miktarda artış gösteren kamu harcamaları savaştan sonra eski seviyesine dönmemiş, toplumsal taleplerin karşılanması için kullanılmış ve bu artış devam etmiştir. Kamu harcamalarında meydana gelen artışı açıklamaya yönelik birçok teorik ve ampirik araştırma 19.yy'dan günümüze değin yapılmıştır. Bunlardan bazıları kamu kesimi büyüklüğünün ekonomiyi ve özelde büyümeyi olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşırken, bazıları daha büyük kamu kesiminin ekonomide olumlu etkilerinin olacağını ve büyümeyi pozitif etkileyeceği kararına varmışlardır.

Kamu harcamalarında görülen artışın ekonomi üzerindeki farklı etkilerini ve özelde büyüme üzerine etkilerini konu alan bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yapılan kamu harcamaları ile gerçekleşen büyüme oranları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına dair bir sonuca ulaşmaktır. Araştırma, 1980–2004 yıllarını kapsamakta olup; zaman zaman konunun gelişimi bakımından 1980 öncesine atıfta bulunduğu gibi günümüzden de örnekler verilmiştir.

Çalışmanın amacı çerçevesinde ana hipotezimiz kamu harcamaları ile ekonomideki diğer ekonomik göstergeler arasında anlamlı ilişkiler bulunduğudur. Alt hipotezimiz ise Türkiye örneğinde 1980 sonrasında kamu harcamalarında artışın ekonomik büyüme ve üretim artışına yol açtığı ve aralarında pozitif bir ilişki olduğudur.

Araştırmada kullanılan temel teknik literatür tarama tekniği olup konu ile ilgili yazılı ve basılı veriler, kütüphanelerden, resmi ve özel veri kaynaklarından tarama yolu ile sağlanmıştır. Ayrıca, Türkiye örneğinde 1980-2004 dönemi için hipotez testlerini sınamak üzere regresyon analizini içeren ekonometrik uygulamalara da yer verilmiştir.

Araştırmanın konusu üç ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde kamu harcamalarının tanımı yapılmış, bu bağlamda kavramsal bir bakışın ardından ve kamu harcamalarının sınıflandırılma biçimlerine değinildikten sonra, Türkiye’de kamu harcamalarının 1980 sonrası gelişimine yönelik istatistiksel bilgileri içeren kısa bir dönem analizine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kamu harcamalarına yönelik teorik yaklaşımlar yanında kamu harcamalarında artışın nedenleri ve sonuçları üzerine ileri sürülen yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde son olarak kamu harcamalarının ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur.

Türkiye’de kamu harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisine değinilen üçüncü ve son bölümde ise, kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen model ve yaklaşımlara kısaca değinildikten sonra, Türkiye’de kamu harcamalarında görülen değişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1980-2004 dönemi için inceleyen regresyon analizlerinden oluşan ekonometrik bir uygulama yapılmış ve uygulamanın sonuçları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI

KAVRAMSAL YAKLAŞIM, SINIFLANDIRMALAR VE TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARININ 1980 SONRASI GELİŞİMİ

Kamu harcamalarının ekonomik etkilerinin ele alındığı çalışmamızın ilk bölümünde kamu harcamaları kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak, kamu harcamaları kavramının ekonomik literatürde yer alan geniş kapsamlı tanımları üzerinde durulduktan sonra kamu harcamalarının sınıflandırılması çabalarına yer verilecektir. Bu bölümde ayrıca Türkiye’de 1980 sonrası kamu harcamalarının gelişimi kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. KAMU HARCAMALARI KAVRAMI

İnsanlar en azından bir toplum düzeni kurabilmek, adaleti, iç ve dış güvenliği sağlayabilmek amacıyla “devlet” denen bir kuruma ihtiyaç duymuşlardır. Bu kurum, tarih boyunca, içe ve dışa karşı ülke ve toplum çıkarlarının korunması, adalet ve hukuk sisteminin varlığının sürdürülmesi gibi, önemli görevler üstlenmiştir. Bu görevleri yerine getirirken bir takım *harcamalarda* bulunması da zorunlu olmuştur. İşte bu harcamalar üzerine birçok farklı yaklaşım ve tanımlar geliştirilmiştir. Kamu harcamalarına ilişkin bu farklı yaklaşım ve tanımlamalar, bunların hangi amaçla incelendiğine göre değişir.

İncelemenin amacı, devletin vergi ve borçlanma yoluyla ne kadar gelir temin etmesi gerektiğini bulmaya mı yöneliktir, yoksa devletin fonksiyonlarını ifa etmesinin neye mal olduğu mu bilinmek istenmektedir? Yahut genel harcamalar içerisinde devletin payını hesaplamaya mı yöneliktir? Bütün bu amaçlara göre değişik tanımlar yapılabilmektedir (Aşgın, 2000: 74).

Kamu harcamaları çok kısa olarak devletin mal ve hizmet alımları için yaptığı harcamalar (Pekin, 1988: 188) olarak da tanımlanabilir. Söz konusu harcamaların yapılması esas itibariyle kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmektedir. Kamu sektörü biri geniş diğeri dar anlamda olmak üzere iki şekilde anlaşılabilir. Geniş anlamda kamu sektörü, merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarını ve kamu girişimlerini kapsar. Dar anlamda kamu sektörü ise sadece merkezi yönetim kuruluşlarını içerir.

Devlete yüklenen fonksiyonlar, bu kuruluşların görevleri ve bu görevleri yerine

getirmek için yapmak zorunda oldukları harcamalar da çok çeşitlenmiş ve artmıştır. İşte esas itibariyle 1929 Dünya Ekonomik Krizi'yle başlayan süreçte, kamu harcamaları kavramına asıl önem verilmeye başlanmıştır. Kamu harcamalarına gereken önemin verilmesi son 50–60 yıla dayanır. Oysa klasikler sadece, kamu harcamalarının devlet için ne kadar önemli olduğunu vurgulamakla yetinmişlerdir. Nitekim klasik maliye kitapları içerisinde, kamu harcamaları konusu ya yoktur ya da çok az yer tutar. Ama zamanla devlet hizmetlerindeki gelişme kamu harcamalarının öneminin bir cümle ile vurgulanıp geçilemeyeceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Kamu harcama anlayışında meydana gelen gelişmeler, onun tanımında da değişikliklere neden olmuştur. Aslında kamu harcamalarının, kendisi ile ilgili bütün hususları kapsayan, ilgili olmayan kısımları kapsam dışı bırakan, herkesin ortak düşüncelerini yansıtacak bir tanımını yapmak oldukça zordur. Bu zorluğun bazı nedenleri olmakla birlikte bunlar arasında belki de en önemlisi, devlet kavramı ve fonksiyonlarındaki dinamik oluşumdur (Nadaroğlu, 1974: 132). Bu noktayı aydınlığa kavuşturmak, kamu harcamalarında meydana gelen gelişmeyi açıklayabilmek için, geleneksel tanımlar üzerinde durularak, bunların günümüz koşullarındaki geçerlik derecelerini incelemek yararlı olabilir.

Bu bağlamda, belirtilen tanımlardan biri şudur: “*Kamu harcamaları, kamu tüzel kişilerinin yaptıkları harcamalardır*” (Herekman, 1988:54). 19.yüzyılda kamu tüzel kişileri sadece kamu idarelerinden ibaretti ve merkezi yönetim ve yerel yönetimleri oluşturan il özel idareleri, belediyeler ve köylerin harcamaları, kamu harcaması sayılırdı. Ancak günümüz “devleti”, 19. yüzyıl geleneksel hizmetlerle yetinen “koruyucu devleti” değildir. Günümüzde kamu tüzel kişileri sadece kamu idarelerinden ibaret değildir.

Türkiye’de ticari ve sınai faaliyette bulunan ve kamu idaresi sayılmayan kuruluşlar (İktisadi Devlet Teşekkülleri İDT) ekonomik faaliyetlerde bulunurken gelir elde etme yanında, bazı kamusal hizmetleri de yürütmektedirler. Bu nedenle, klasiklerin harcamayı yapanın hukuki kişiliğine göre getirdikleri bu tanım yetersizdir. Bu durumda, devletin özel hukuk hükümlerine göre hareket eden bu tür kuruluşlarının yaptıkları harcamalar kapsam dışı kalmaktadır ki bu tür harcamalar önemli boyutlara ulaşmaktadır.

Kamu harcamaları konusunda ileri sürülen bir diğer tanım da şöyledir: “*Kamu harcamaları kamu gücünün kullanılması yoluyla yapılan harcamalardır*” (Nadaroğlu,

1974: 133). Bu tanımın da eksik yönleri vardır. Günümüzde devlet, sahip olduğu kamusal yetkilerin bir kısmını bazı kuruluşlara devretmiştir. Tanıma göre, merkezi devlet ve yerel yönetimler dışında kalan bu kuruluşların harcamaları kamusal yetki kullandıkları için kamu harcaması sayılır. Bu tür kuruluşlara Türkiye’de, Sanayi ve Ticaret Odaları gibi mesleki kuruluşlar örnek gösterilebilir.

Kamu harcamaları şayet, sadece kamusal gücün kullanılması yoluyla yapılan harcamalarsa, bir kısım kamu görevlerini yerine getiren kamu kuruluşlarının, üyeleri üzerinde kamu hukukundan doğan yetkilere sahip mesleki örgütlerin harcamalarının da kamu harcaması sayılması gerekir. Mesleki örgütler Türkiye’de kamu tüzel kişiliğine sahip olmakla birlikte İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde özel hukuka tabidir. Buna göre, özel hukuka tabi mesleki örgütlerin bulunduğu ülkelerde, bu kuruluşların harcamalarının kamu harcaması kabul edilmesinin gerçekçi bir yaklaşım olduğu tartışılır (Nadaroğlu, 1974: 133-134). Kaldı ki, Türkiye’de Sanayi ve Ticaret Odaları gibi mesleki kuruluşların harcamalarının, kamu harcaması sayılması eğilimi vardır.

Kamu harcamalarının en çok kabul gören bir başka tanımı da şöyledir. “*Kamu harcamaları kamu hizmetlerinin sağlanması amacıyla yapılan harcamalardır*” (Uluatam,1991: 147). Kamusal ihtiyaçların giderilmesi kamu sektörünün varlığının temel sebebidir. Bu ihtiyaçların giderilmesi için belli hizmetlerin sunulması gerekir ki, bu hizmetler devletin harcamalarda bulunmasını zorunlu kılmaktadır (Bulutoğlu, 2004: 29). Parasal ekonomiye dayalı çağdaş toplumlarda, kamusal hizmet üretimi için gerekli girdilerin hemen tümü bir harcamayı gerektirmektedir. Devletin çalıştırdığı sürekli ve geçici personele ödediği aylık, ödenek ve tazminatlar, özel kesimdeki firmaların satın aldığı mal ve hizmetlerin ve kendi ürettiği malların bedelleri, hep birer harcamadır.

Günümüzde kamusal hizmetlerin sağlanması unsuru, devleti harcama yapmaya zorlayan tek unsur olmaktan çıkmıştır. Klasik tanımın eksikliği de buradadır. Kalkınma hızını arttırmak, gelir dağılımını iyileştirmek, kaynak dağılımını düzeltmek gibi devletin yüklendiği yeni görevler, bugün devleti yeni harcamalarda bulunmaya zorlamaktadır. Bu tür harcamalar son yıllarda önemli boyutlara ulaşmakta ve devletin çeşitli ekonomik ve sosyal hedefleri için bir araç olarak kullanılmaktadır (Uluatam, 1991: 147).

Sonuç olarak, kamu harcamaları kavramı konusunda yapılan klasik tanımlar yetersiz kalıyorsa, bu kavram nasıl tanımlanabilir? Hangi kurumların harcamaları kamu

harcaması sayılabilir? Devlet dışında tüzel kişilikler taşıyan kurumlar aracılığıyla yürütülen sosyal güvenlik hizmetleri için yapılan harcamalar, kamu harcaması sayılır mı? Kamu iktisadi teşekkülleri (KİT) harcamaları nasıl ele alınacaktır?

Ayrıca, vergi istisna ve muafiyetlerini bir tür kamu harcaması olarak kabul etme eğilimi de vardır. Bu tartışmalı görüşe göre, bir firmaya ekonomik gerekçelerle yardımda bulunmak isteyen devlet, transfer harcamasında bulunmak yerine, o firmadan alacağı vergilerden vazgeçmek yoluyla da benzer sonuca ulaşabilir. Bu nedenle vergi istisna ve muafiyetlerinin de kamu harcaması olarak kabul edilmesi gerekir, denilmektedir. Bu durumda kamu harcamalarının sınırının nerede çizileceği ve hangi kuruluşlarca yapılanların kamu harcaması sayılacağı sorununun çözüme kavuşturulması şarttır ki, *Anayasamızda ve yasalarımızda kamu hizmeti ile ilgili bilimsel bir tanımın bulunmaması ya da kamu hizmetinin fiilen kamu bütçelerinden finanse edilen faaliyetler olarak kabul edilmesi; hukuki boşluk olmanın ötesinde, kamu harcamalarının ve konsolide kamu sektörünün bir sınırının olmadığını ortaya koymaktadır (Akalın, 2002: 174).*

Kamu harcaması kavramını, aşağıda inceleneceği üzere, dar ve geniş anlamda tanımlama yaklaşımları olmuştur. Dar anlamda kamu harcamalarını açıklayan görüş “hukuki tanım” geniş anlamda kamu harcamalarını açıklayan görüş ise “sosyo-ekonomik tanım” olarak adlandırılmaktadır. Dar anlamdaki tanım klasik akımdan esinlenmekle birlikte devletin kamu tüzel kişisi oluşunu dikkate alarak hukuki kişiliğini göz önünde tutmasına karşılık, modern anlayıştan esinlenmiş olan sosyoekonomik tanım devletin ayrıca sosyal hayat ile ekonomik faaliyetlerdeki rolünü ve devleti karakterize eden kamu gücünü göz önünde bulundurmaktadır (Nadaroğlu, 1974: 139).

1.1.1. Geniş Anlamda Kamu Harcamaları

Geniş anlamda kamu harcamaları, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin doğrudan para ve mal olarak yaptığı harcamalar yanında kamu hizmetlerinin görülmesi için diğer kuruluşların yaptıkları harcamaları da kapsamaktadır (Eker, 2004: 55). Bu anlamda kamu harcamaları, kamu makamlarının ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunarak toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere, belirli kurallara uyarak yaptıkları parasal harcamalardır. Bu harcamaların belirli kurallara bağlanmasındaki amaç devlete iş yapan kişi ve kuruluşlar arasında etkin bir rekabet ortamı yaratmak ve kamu hizmetlerinin götürülmesinde ucuzluk yaratmaktır.

Bu durumda geniş anlamda kamu harcamaları, sadece merkezi devlet ve katma bütçeli kuruluşların konsolide bütçe harcamalarını değil, yerel yönetimler ve iktisadi devlet teşekkülleri harcamalarını, sosyal sigorta harcamalarını, topluma yararlı hizmetlerde bulunan otobüs, tramvay elektrik ve su işletmeleri gibi kurumların ödemelerini, vergi muafiyet ve istisnalarıyla özel kişilerin yaptıkları bağış ve yardımları da içeren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksoy, 1991:504). Geniş anlamda kamu harcamaları yaklaşımında kamu gücüne dayalı ve tek taraflı hukuki işlemlerle yürütülen faaliyetler için yapılan harcamalar, kamu harcaması olarak görülürken çift taraflı hukuki işlemlerle ve özel hukuk kurallarına göre yürütülen faaliyetler için yapılan harcamalar ise özel harcama olarak kabul edilmektedir (Herekman, 1988:223).

Devlet kural olarak bir kısım kamu tüzel kişilerini özel hukuk hükümlerine göre kar amacıyla ekonomik ve ticari alanında bulundurur. Bazı iktisadi devlet teşekküllerine bağlı işletmeleri gösterebileceğimiz bu kurumlar kamu yararı gözetmez. Bu kuruluşların sermaye oluşumu ve işletme zararlarının karşılanması için yapılan harcamaların kamu harcaması olduğu konusunda ise şüphe yoktur. Ancak ürettikleri mal ve hizmetlerin piyasada satılması, yani fiyatlarının oluşması, onlar için harcanan paranın geri alınması nedeniyle ürünlerini satarak topladığı bedelden yaptığı harcamaların kamu harcaması sayılması gerekir (Aksoy, 1991:103).

Ayrıca, geniş anlamda kamu harcamaları, devlet ve diğer kamu kuruluşlarının bütçe ödemeleri yanında, iktisadi devlet teşekküllerinin harcamaları, sosyal sigorta ödemeleri, vergi muaflik ve istisnaları ve özel kişilerin kamu kuruluşlarına yaptıkları yardımları da içerir (Erginay, 1998:131). Sonuçta geniş anlamda kamu harcamalarına, iktisadi anlamda kamu harcamaları da denilmektedir (Kalenderoğlu, 2005:31).

1.1.2. Dar Anlamda Kamu Harcamaları

Dar anlamda kamu harcamaları, merkezi devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere belli usullere uyarak doğrudan doğruya yaptıkları parasal harcamaları içine alır. Bu durumda dar anlamda kamu harcamaları, genel bütçe ile katma bütçelerden yapılan harcama toplamını yani konsolide bütçe harcamalarını ifade eder. Genel bütçe, merkezi idarenin TBMM, Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlıkların bütçeleridir. Katma bütçe ise her biri bir bakanlığa bağlı olmakla beraber ayrı tüzel kişiliğe kavuşturulmuş kamu kuruluşları bütçeleridir. Örneğin üniversiteler, Karayolları

Genel Müdürlüğü, DSİ gibi kuruluşlar katma bütçeli kuruluşlardır. Genel olarak bakıldığında dar anlamda kamu harcamaları, merkezi hükümet bütçesi ile yapılan harcamalarla mahalli idareler tarafından yapılan harcamaları ifade eder.

Bu durumda genel ve katma bütçeli kuruluşlar dışı kuruluşların harcamaları, dar anlamda kamu harcamaları kapsamı dışında kalır. Ama buna rağmen geniş anlamda kamu harcamaları ile dar anlamda kamu harcamaları kavramları birbirinden çok farklı kavramlar değildir. Çünkü yerel yönetimlerin gelirleri harcamalarını karşılamayınca, genel bütçeden bu kuruluşlara aktarmalar yapılır. Aynı durum finansman ihtiyacını karşılamayan KİT'ler için de geçerlidir (Gürsoy,1980: 67). Bugün ülkemizde yerel yönetimler ve KİT'lerin toplam gelirleri içinde genel bütçeden aktarılan payların ağırlığı fazladır. Bu nedenle bu harcamalar hep dar anlamda kamu harcamaları içinde gösterilir. Geniş anlamda kamu harcamalarına geçişte ise uygulamada konsolide bütçeye ilave edilen rakam sadece bu kuruluşların konsolide bütçeden aldıkları yardımlar haricinde yaptıkları harcamalardır.

Diğer yandan KİT'lerin harcamalarında, vergi istisna ve muafiyetlerinde ve sosyal güvenlik ödemelerinde ortaya çıkan çeşitli kavram ve uygulama güçlükleri, geniş anlamda kamu harcaması kavramını zor hesaplanır ve kullanışsız bir kavram haline getirmektedir (Uluatam, 1991:149).

Devletin ekonomik ve sosyal hayat içerisinde üstlendiği görevlere bağlı olarak ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösteren kamu harcamaları konusunda en önemli kriter Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'na olan orandır. Buna göre bir yıl içerisinde çeşitli kamu hizmetleri için yapılan kamu harcamaları, aynı yıl GSMH'na oranlanır. Bu suretle GSMH içerisindeki kamu kesiminin payı da belirlenmiş olur.

1.2. KAMU HARCAMALARININ SINIFLANDIRILMASI

Sınıflandırma, aynı nitelikteki harcamaları gruplandırmak için yapılır. Kamu harcamaları çeşitli ölçülerden hareket edilmek suretiyle değişik sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Kamu harcamaları ile gerçekleştirilmesi amaçlanan görevler veya kamu harcamalarının ekonomik nitelikleri ya da harcama birimleri dikkate alınmak suretiyle çeşitli sınıflandırmalar yapılabilmektedir.

“Kamu harcamalarının sınıflandırılması, aynı alanlara ait veya aynı nitelikteki harcamaların belli gruplar dâhilinde toplanmasıdır” (Türk, 1992: 73). Sınıflandırma,

harcamalarda açıklık ilkesinin yerine getirilmesini, savurganlık ve keyfilikten kaçınmayı kolaylaştırır. Bütünü oluşturan gruplar daha iyi görülür. Kamu yönetiminin daha hızlı ve daha az maliyetle verimli ve etkin çalışmasına katkı yapılmış olur. Böylelikle harcama programları daha iyi hazırlanmış olur. Yıllık harcama programlarıyla bütçe arasında daha iyi ilişki kurulur. Belli harcama grupları arasında karşılaştırma yapılabilir.

Kamu harcamalarının artışı ve çeşitlenmesi, yürütülen işlerin çok farklı alanlara yayılması sosyal devlet ilkesinin yaygınlaşmasının bir sonucudur. Bu durum konunun önemini daha da arttırmıştır. Kamu harcamaları bu farklı alanların her birinde farklı derecede bir artış eğilimindedir. Kamu harcamalarındaki gelişmelerin izlenmesi, hangi alanlarda artış veya azalış içinde olduğunun tespiti, sağlıklı bir sınıflandırmayla mümkündür (Uluatam,1991:149).

1.2.1. Ekonomik Sınıflandırma

Kamu harcamaları, piyasa ekonomisinde kamu kesimine düşen görevlerin yerine getirilmesi amacıyla yapılan harcamaların parasal tutarıdır (Coşkun, 1973:4). Devletin kamu hizmetlerini yapması kamu hizmetlerinin üretimine müdahale etmesi, kamu açıklarını finanse etmesi ve geliri yeniden dağıtmasının bir maliyeti vardır. Devlet kamu hizmetlerini üretirken üretim faktörleri ve özel kesim ürünlerini satın alır. Bununla birlikte bazı üreticilere sübvansiyon verebilir. Geliri yeniden dağıtmak için sosyal amaçlı harcamalar yapabilir. İktisadi amaçlar ile ilgili görevler sonucunda ortaya çıkan harcamalar reel harcamalar ve transfer harcamaları şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir (Batirel-Tezel, 1976: 3-4).

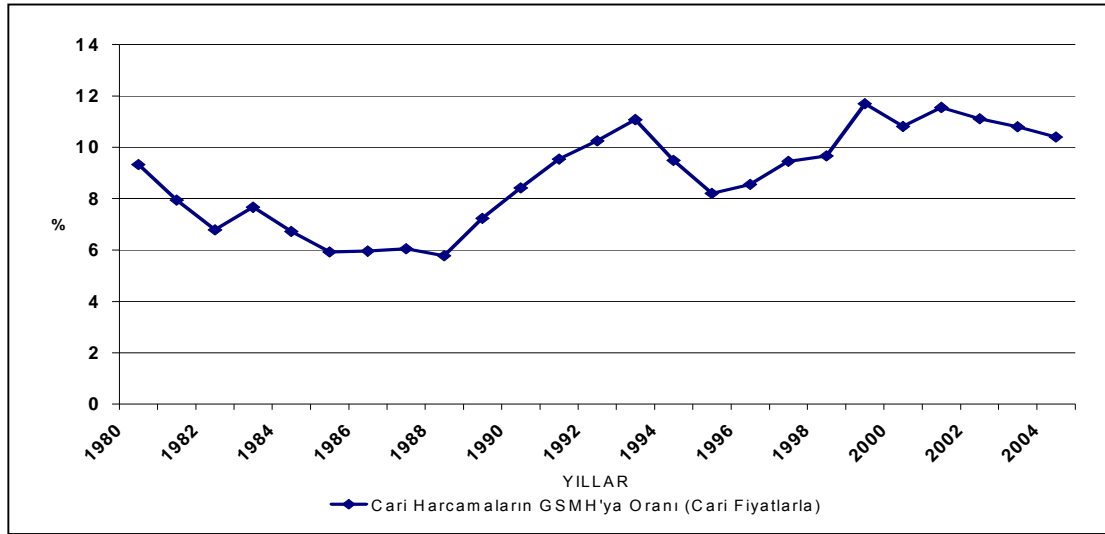
1.2.1.1. Reel Harcamalar

Reel harcamalar ve transfer harcamaları tasnifinde tam bir terim birliği yoktur. Reel harcamalar teriminin yerine gerçek harcamalar, faktör harcamaları, efektif harcamaları ve mal ve hizmet alım harcamaları gibi terimler de kullanılmaktadır. Terimler ne olursa olsun bu tasnifin esası kamu harcamalarının mal ve hizmet alımlarında kullanılıp kullanılmadığıdır. Devlet yaptığı harcamalar karşılığında üretim faktörlerinin dolaylı veya dolaysız olarak mülkiyetine ya da kullanma hakkına sahip oluyorsa bu harcamalara reel harcamalar denir. Bu nedenle reel harcamalar devletin tüketim harcamalarıdır.

Reel harcamalar toplam arza katkı yapan devlet hizmetlerinin bedelidir. Örneğin, devletin memur ve işçilere ödediği aylık ve ücretler, bina, malzeme ve gıda maddeleri v.s. satın alma bedelleri ile inşaat giderleri birer reel harcamadır. Reel harcamaların ekonomik özelliği, milli gelire eklenen yeni gelir akımlarına neden olmasıdır. Devlet, bu tür harcamalar aracılığı ile üretim faktörleri elde eder ve bunlar mal ve hizmet üretiminde kullanılırsa, üretilen bu mal ve hizmetler GSMH'na ilave edilir (Nadaroğlu, 1989: 151). Reel harcamalar cari ve yatırım harcamaları şeklinde ikiye ayrılır.

1.2.1.1.1. Cari Harcamalar

Devletin tüketim mallarına yönelik yaptığı harcamalar cari harcamalardır (Erginay, 1985: 95). Bu harcamalar mevcut üretim kapasitesini kullanmaya yöneliktir. Cari harcamalar, faydası genellikle bir yıl içinde tüketilen mal ve hizmetler için yapılır. Memur aylıkları, işçi ücretleri, kira, ısıtma, aydınlatma, tamir, onarım vb. giderler cari harcamalara örnektir. Bir hastane binasının yapımı yatırım harcamaları içinde yer alır. Ancak bu hastane kurulduktan sonra doktor, hemşire ve diğer personele ihtiyaç vardır. İşte bu konuda yapılan reel harcamalara cari harcamalar denir (Batirel, 1990:100).

Grafik 1.1. Cari Harcamaların GSMH'ya Oranı (1980-2004)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve DPT verilerinden derlenmiştir.

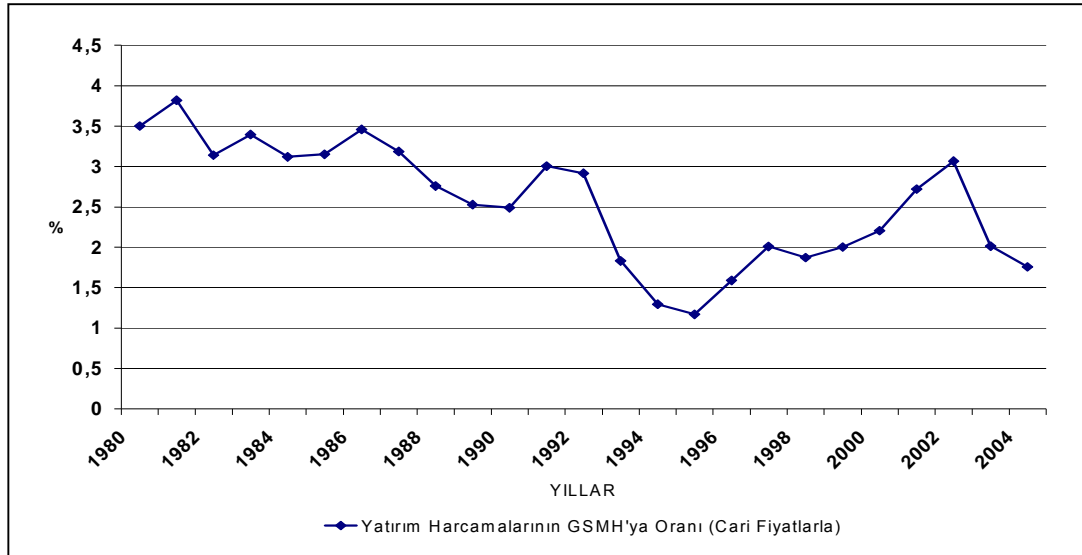
Grafik 1.1'de 1980-2004 döneminde Türkiye'de cari harcamaların yıllara göre GSMH'dan aldığı pay görülmektedir. Grafikte görüleceği gibi, cari harcamalar GSMH oranı; 1980-1985 döneminde düşüş trendine girmiş, 1985-1988 yılları arasında durgun

bir seyir izledikten sonra, 1999 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemekle birlikte (1994-1997 dönemi dışında) sürekli artmış ve bu tarihten itibaren tekrar düşüş trendine girmiş ve 2004'e geldiğinde %10,4'e gerilemiştir.

1.2.1.1.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları üretim araçlarını dolayısıyla üretim kapasitesini artırmak için yapılan, üretim faktörlerinin verimliliğini artıran ve faydası birden fazla yıla yayılan dayanıklı mallar için yapılan harcamalardır (Erginay, 1985: 70).

Bir fabrika veya bir hastane binasının yapımı veya mevcutlara ek yapılması, yollar, barajlar, makineler, büyük onarım giderleri yatırım harcamalarına örnektir. Devlet, ekonomik kalkınma, tam istihdam, fiyat istikrarı ve adil gelir dağılımının sağlanmasında yatırım harcamalarından yararlanır. Ancak, cari harcamalar yapılmadan yatırım harcamaları yoluyla üretimi artırmak imkânsızdır. Bir önceki hastane örneğini verelim. Mevcut hastanenin kapasitesini artırmak için bina yapıldığını düşünelim. Bu bina da görev yapacak doktor, hemşire ve personel alınmadan ve bunlar için harcama yapılmadan kapasiteyi artırmak ve hizmet vermek mümkün değildir (Batirel, 1990: 100).

Grafik 1.2. Yatırım Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve DPT verilerinden derlenmiştir

Grafik 1.2'de Türkiye'deki yatırım harcamalarının 1980-2004 döneminde GSMH'dan aldığı pay gözlenmektedir. Yatırım harcamalarının GSMH içerisindeki oranı 1980 yılında %3,5 iken bu oran dalgalı bir düşüş seyri izleyerek 1995'de %1,16 ile en

düşük seviyeye ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren yükselişe geçmiş ve 2002 yılında %3,06 seviyesine ulaşmıştır. 2002-2004 yılları arasında yeniden hızlı bir düşüş ile 2004 yılında %1,75 seviyesine gerilemiştir. Genel itibariyle bakılacak olursa 1980-2004 döneminde yatırım harcamalarında %3,5'ten %1,75'e varan büyük bir düşüş gözlenmektedir.

1.2.1.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, reel harcamalar gibi mal ve hizmet karşılığında yapılan harcamalar değildir. Devlet bu tür harcamalar karşılığında herhangi bir mal ve hizmet elde etmemektedir. Transfer harcamaları, ekonomik, sosyal ve mali nedenlerle devletin satın alma gücünün bir takım kişi ve gruplara karşılıksız aktarılmasıdır. Transfer ödemeleri kişilere ve firmalara yapılmaktadır. Kişilere yapılan ödemelere örnek olarak, sosyal sigorta ödemeleri, harp gazilerine ödenen aylıklar, öğrencilere verilen burslar ve fakirlere yapılan yardımları gösterilebilir. Firmalara yapılan ödemelere ise vergi ödemeleri ve sübvansiyonları örnek gösterebiliriz (Orhaner, 1992: 93).

Türkiye'de transfer harcamaları dört grupta toplanabilir (Erginay, 1985: 189).

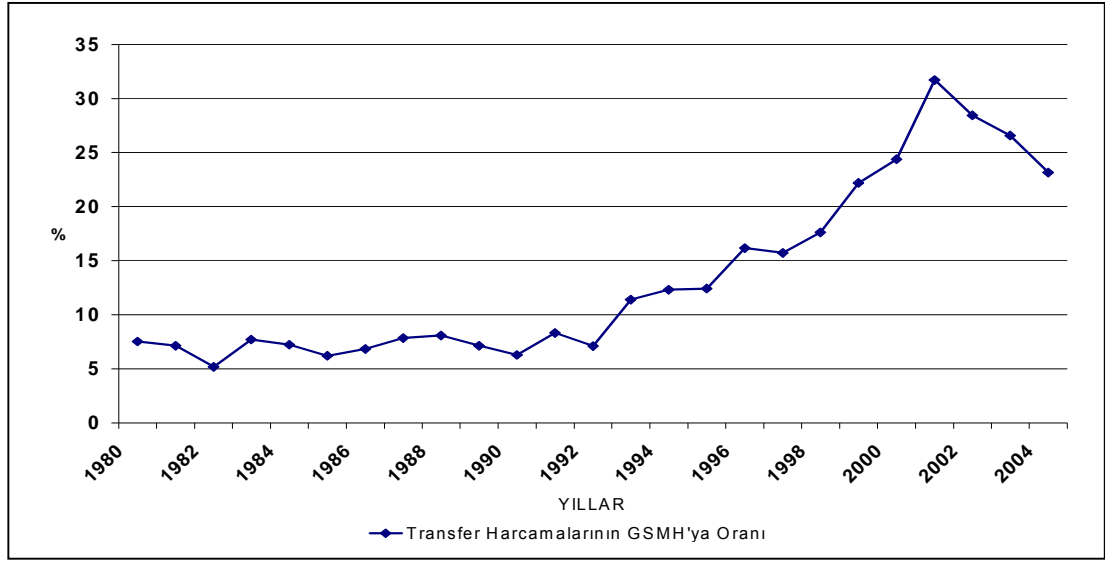
a- İktisadi Transferler: Devletin, İktisadi Devlet Teşekküllerinin yatırımlarına katkıda bulunmak amacıyla yaptığı transferlerdir.

b- Mali Transferler: Devletin katma bütçeli kuruluşlara yaptığı transferlerdir. (Üniversiteler, il özel idareleri ve mahalli idareler v.b.).

c- Sosyal Transferler: Devletin sosyal amaçlarla yaptığı transferlerdir. Örneğin, emekli sandığı, dernek ve yardım kuruluşlarına yapılan yardımlar ve öğrenci bursları.

d- Borç Ödemeleri: Bütçe yılı içinde ödenmemiş giderlerin takip eden yıllarda ödenmesi transfer ödemesi sayılır. Bunlar, devletin iç ve dış borçlanmalar karşılığında ödediği faizler, borç taksitleri, evvelki yıllara ait zamanında ödenmemiş giderler ile geçmiş yıllara ait borçlardır.

Grafik 1.3.' te Türkiye'deki transfer harcamalarının 1980-2004 yılları arasındaki gelişimi gözlenmektedir. Transfer harcamalarının GSMH'ya oranı 1980-1992 aralığında %5 ile %8 arasında dalgalı bir seyir izlemiştir. 1992 yılından itibaren hızlı bir şekilde artarak 2001'de %31,7 seviyesine yükselmiştir. Bu tarihten itibaren tekrar düşüş trendine girmiş ve 2004 yılında %23,1 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1.3. Transfer Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve DPT verilerinden derlenmiştir.

1.2.2. İdari Sınıflandırma

İdari sınıflandırma, devleti oluşturan yapılar ve organların ele alınarak yapıldığı bir sınıflandırma şeklidir. İdari sınıflandırmada, devletin yapısı, organları, ifa ettiği fonksiyonlar ve hukuki düzenlemeler göz önünde tutulur. İdari sınıflandırma, devletin harcama yapan organları arasındaki bir sınıflandırma olduğu için bu sınıflandırmaya organik sınıflandırma da denilmektedir.

Devlet bütçesindeki ödenekler kamu hizmetlerini yürüten çeşitli kuruluşlar arasında idari sınıflandırmaya göre dağıtılır. Kamu harcamalarını yapan dairelerin idari tablosuna göre yapılan bu sınıflandırma zamana ve mekâna bağlı olarak değişir. Bu durum zaman aralıklarıyla aynı kuruluşun harcamalarının incelenmesini güçleştirdiği gibi, uluslararası karşılaştırmaları da zorlaştırır. Türkiye'de genel bütçeye tabi harcamacı kuruluşların idari listesi aşağıda gösterilmiştir (Türk, 2002: 52-53):

- Türkiye Büyük Millet Meclisi
- Cumhurbaşkanlığı
- Sayıştay
- Anayasa Mahkemesi
- Başbakanlık
- Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı

- Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
- Danıştay
- Yargıtay
- Devlet İstatistik Enstitüsü
- Diyanet İşleri Başkanlığı
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
- Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü
- Adalet Bakanlığı
- Milli Savunma Bakanlığı
- İçişleri Bakanlığı
- Emniyet Genel Müdürlüğü
- Jandarma Genel Komutanlığı
- Sahil Güvenlik Komutanlığı
- Dışişleri Bakanlığı
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
- Sağlık Bakanlığı
- Ulaştırma Bakanlığı
- Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- Kültür Bakanlığı
- Turizm Bakanlığı
- Çevre Müsteşarlığı

Kamu harcamalarının idari sınıflandırması yeni bir gelişmeyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu gelişme, idari sınıflandırmanın yerini fonksiyonel sınıflandırmaya bırakması şeklindedir. (Türk, 1996: 46-47). Buradan fonksiyonel sınıflandırmanın idari sınıflandırmaya göre daha açıklayıcı veri içermekte olduğu çıkartılabilir. Çünkü idari

sınıflandırmada kuruluşların ne kadar harcama yaptığı görülmesine karşın, fonksiyonel sınıflandırmada devletin nerelere hangi amaçla harcama yaptığı görülebilmektedir.

1.2.3. Fonksiyonel Sınıflandırma

Kamu harcamaları, bu harcamaları yapan kuruluşlar yerine harcamaların yöneldiği devlet faaliyetine, fonksiyonlarına göre yapılırsa fonksiyonel sınıflandırma ile karşılaşılır. İdari sınıflandırmada harcamacı kuruluşların nerelerle, hangi miktarda neler için harcama yaptığı görülürken fonksiyonel sınıflandırmada devletin hangi amaçlar için, hangi devlet fonksiyonları için para harcadığı görülür. Türkiye’de sağlık hizmetleri, milli eğitim giderleri hakkında bilgi sahibi olmak istediğimizde, Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı bütçeleri bize bu iki temel kamu hizmeti hakkında yeterince bilgi vermez. Çünkü ülkemizde bütün hastaneler Sağlık Bakanlığı’na bağlı değildir, hastanelerin bir kısmı Milli Savunma Bakanlığı’na, bir kısmı Sosyal Sigortalar Kurumuna, başka bir kısmı belediyelere bağlıdır. Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinden de milli eğitim hizmetlerinin tümü hakkında güvenilir yeterli bilgi edinemeyiz, çünkü milli eğitim hizmetleri ülkemizde çeşitli bakanlıklar ve kuruluşlar arasında dağılmış durumdadır (Türk, 2002: 54-55).

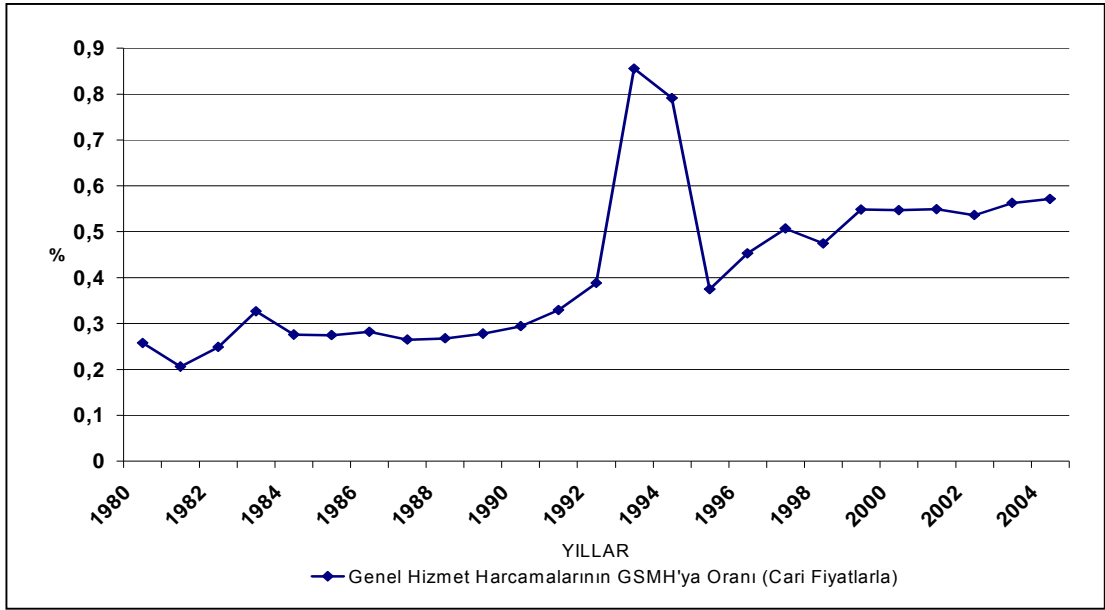
Fonksiyonel sınıflandırmaya göre devlet harcamalarının ayrıştırılmasında amaç devletin yapmış olduğu harcamaların hangi hizmetler için yapıldığının görülmesidir. Dolayısıyla yapılan hizmetlerin maliyetleri bu sınıflandırma ile gözlemlenebilmektedir. Fonksiyonel sınıflandırmanın yararlı olabilmesi için, ülkelerin çeşitli alanlardaki başlıca fonksiyonlarının bu ayırmda yer alması gerekmektedir. Bu fonksiyonlar ülkeler arasında ihtiyaca göre farklılık gösterebilmektedir. Genel olarak fonksiyonel sınıflandırma; eğitim, sağlık, ulaştırma, savunma, adalet, ekonomik yönlü hizmetler ve genel hizmetler gibi alanları kapsamaktadır. Böyle bir ayırım yapılarak kamusal fonların hangi amaçla kullanıldığının takibi ve hizmetlerin maliyetinin hesaplanabilmesi daha kolaydır. Yani fonksiyonel sınıflandırma, devletin yapmış olduğu toplam harcamaların hangi amaçlar için yapıldığını göstermektedir.

1.2.3.1. Genel Hizmet Harcamaları

Devletin yasama ve yürütme görevlerini yerine getirebilmesi için TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Danıştay, Sayıştay, İçişleri, Dış İşleri, Maliye bakanlığı

gibi kuruluşları mevcuttur. Bu kuruluşların görevlerini yerine getirirken yapmış oldukları harcamalar genel hizmet harcamalarını oluşturmaktadır.

Türkiye’de genel hizmet harcamalarının 1980-2004 döneminde GSMH’den aldığı pay grafik 1.4’de görülmektedir. Genel hizmet harcamalarının GSMH’deki payı 1980’de %0,25 iken bu oran dalgalı bir seyirle artarak 2004 yılında %0,57 olmuştur. Bu pay, 1993’de en yüksek değerine (%0,85) ulaşmıştır. 1995’de ani bir düşüşle payı %0,37’ye düşmüştür. Bu tarihten itibaren genel olarak yükselme eğilimi göstermekle birlikte 1999-2004 yılları arasında durağana yakın bir seyir izlemiştir.

Grafik 1.4 Genel Hizmet Harcamalarının GSMH’ya Oranı (1980-2004)

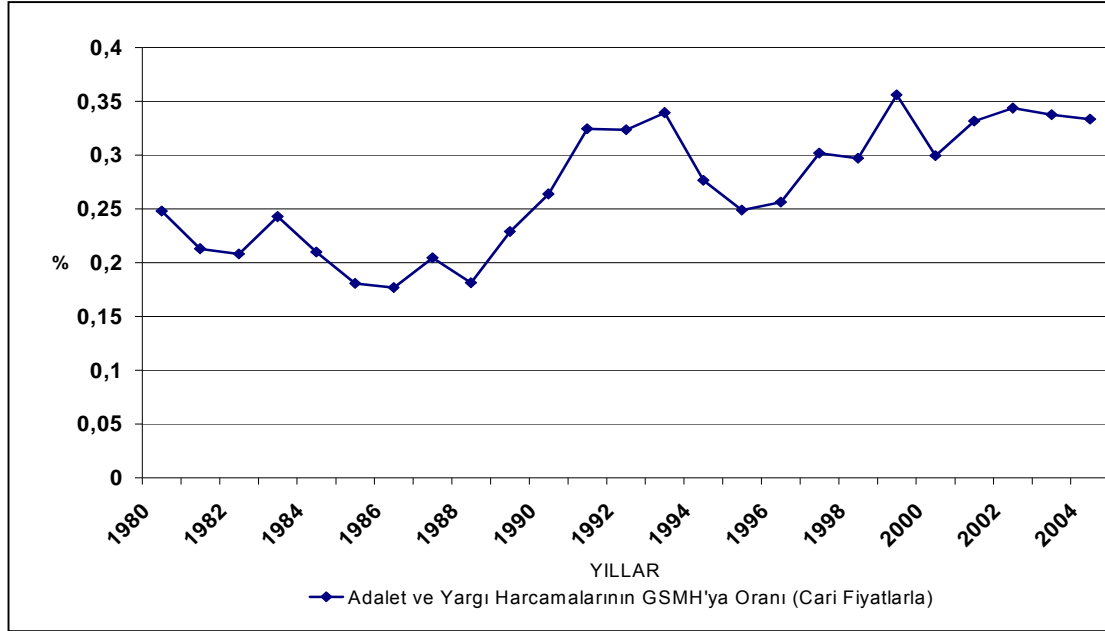
Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden ve DPT verilerinden derlenmiştir.

1.2.3.2. Adalet ve Yargı Harcamaları

Demokratik ülkelerde sistemin devamı, halkın huzuru ve mutluluğu için adalet ve yargı kuruluşlarının önemi büyüktür. Ülkeler adalet ve yargı sistemlerini Adalet Bakanlığı, Yargıtay, Sayıştay, Danıştay gibi kuruluşlarla sağlamaktadır. Bu kuruluşların hizmetlerini yürütürlerken yaptıkları harcamalar adalet ve yargı harcamalarını oluşturur.

Grafik 1,5’de 1980–2004 dönemi Türkiye’deki adalet ve yargı harcamalarının GSMH içindeki payı görülmektedir. Adalet ve yargı harcamalarının GSMH’deki payı 1980’de %0,24 iken 2004’de bu oran az bir yükselmeyeyle %0,33 olmuştur. Bu arada

geçen dönemlere bakıldığında 1989'a kadar düşüş gösterip bu tarihten itibaren 1993'e kadar sürekli yükselmiştir. 1993–1995 aralığında hızlı bir düşüş yaşamıştır. 1995- 2004 arasında ise (2000 yılı hariç) GSMH içinde aldığı pay sürekli artmıştır.

Grafik 1.5 Adalet Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980–2004)

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden ve DPT verilerinden derlenmiştir.

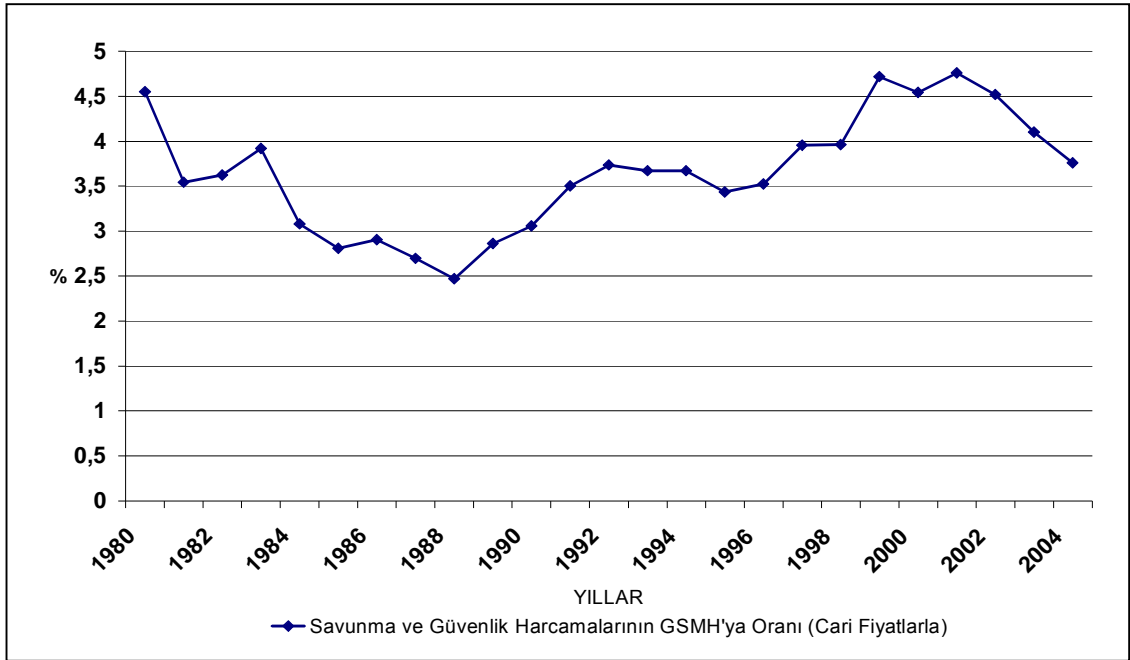
1.2.3.3. Savunma Harcamaları

Savunma harcamaları çok eski devirlerden beri kamu harcamalarının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Devletin iktisadi hayata müdahale etmemesini savunan klasik iktisat görüşüne göre kabul edilen adalet, iç güvenlik gibi temel kamu hizmetlerinden biri de savunma hizmeti idi. Bir ferdin milli savunma hizmetlerinden yararlanması diğerlerinin bu hizmetlerden yararlanmasını azaltmaz. Bu nedenle savunma hizmetleri bütün vatandaşların ortak yararlandıkları bölünemez bir kamu hizmetidir (Arşan, 1973:30). Savunma harcamaları sadece ülkelerin kendi tercihleri ile sınırlı kalmaz, bu harcamaların miktarının belirlenmesinde ülkelerin içinde bulunduğu stratejik ortam, coğrafi koşullar, komşu ülkelerle ilişkiler gibi faktörler de önemli rol oynamaktadır.

Savunma harcamalarının toplam kamu harcamaları ve GSYİH'ya oranlarında etkili olan faktörler bir ülkenin savaş ve savaş tehlikesi altında bulunması ve izlenen dış

politikadır. Aynı zamanda, diğer kamu hizmetlerinin gelişip gelişmemiş oluşu ve devletin iktisadi alandaki faaliyetlerinin ölçüsü de savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranlarını etkiler. Diğer kamu hizmetleri alanında kamu harcamaları az ise savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranları yüksek bulunur. Aynı şekilde miktar olarak savunma harcamaları az değilse de diğer alanlara kamu harcamalarının fazla olması nedeni ile savunma harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranları yanında, ülkelerin bu harcamalara ayırdıkları kısımları bulmak için GSYİH'ya oranları da hesaplanmalıdır.

NATO üyesi ülkeler içinde kişi başına en az savunma harcaması yapılan ülke Türkiye'dir. 1994'de kişi başına savunma harcamaları; ABD 973, Norveç 803, Fransa 710, İngiltere 562, Danimarka 489, İtalya 399, Almanya 384, Yunanistan 373, NATO ortalaması 611 ve Türkiye 96 dolardır. GSYİH yüzdesi olarak Yunanistan ve ABD'den sonra üçüncü sıradadır. Savunma harcamaları/GSYİH oranları yüzde olarak; ABD 4.2, Norveç 2.9, Fransa 3.3, İngiltere 3.2, Danimarka 1.8, İtalya 2.0, Almanya 1.8, Yunanistan 4.5, NATO ortalaması 3.2 ve Türkiye 3.6 düzeyindedir (Demir, 1997: 259).

Grafik 1.6. Savunma Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004)

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden ve DPT verilerinden derlenmiştir.

Grafik 1.6’da Türkiye’nin 1980–2004 döneminde savunma ve güvenlik alanında yaptığı harcamaların GSMH’den aldığı pay görülmektedir ki, bu oran 1980’de %4,5’dir. 1980–1988 alt döneminde savunma ve güvenlik harcamaları hızlı bir düşüş seyri izlemiş ve 1988’de bu pay %2,5 seviyesine düşmüştür. Bu tarihten itibaren dalgalı bir seyir izlemekle birlikte sürekli yükselmiş ve 2001’e gelindiğinde %4,8 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren azalarak 2004’de %3,8 seviyesine düşmüştür.

Savunma harcamalarının milli kaynaklardan çok büyük miktarlarda kullanımda bulunma eğilimi bilindiğine göre hedef, elde edilebilir fonların etkilerini maksimize etmek ve ekonomilerin etkinlik kaybı olmaksızın bunları başarabileceği araçları aramak olmalıdır (Peters, 1979: 64)

Savunma sanayinin, sivil sektöre yönelik ürettiği tam ve yarı mamul ürünlerle, savunma ürünleri ihracatının ülkeye kazandırdığı kaynaklar da ekonomiye doğrudan yararlar sağlar. Birçok savunma sanayi ürününün sivil sektörde geniş kullanım sahası vardır. Bu ürünlerin yerli üretiminin olmaması halinde ithal edilmesi zaruridir. Savunma sanayi yatırımlarının ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine olan direkt ve dolaylı etkilerini burada birkaç başlık altında inceleyebiliriz.

1.2.3.3.1. Savunma Harcamalarının Teknik Gelişmeye Etkileri

Teknik gelişme başlığı altında; yeni üretim yöntemlerinin öğrenilmesi ve uygulanması, işletme ve organizasyonel uzmanlaşmanın yaratılması, araştırma ve geliştirme birimlerinin yatırımlar kapsamında aktive edilmesi ilk başta akla gelenlerdir. Böylece sanayi işletmelerinin üretim yetenekleri ve kalitesi artacak, birim maliyetler düşecek ve diğer sanayi işletmelerine teknoloji ve uzman kadrolarla katkı sağlanacaktır. Diğer taraftan, savunma sanayi ürünlerinin üretiminin, çok dallı bir sanayi yapısını gerektirmesi, ülkeye yeni mühendislik alan ve tekniklerini kazandıracaktır. Savunma sanayi yatırımları kapsamında gerekli eğitimler ile ülkenin bilim adamı, mühendislik ve diğer nitelikli insan gücü kapasitesinin artırılmasına katkı sağlanacaktır. Ayrıca, yeni iş sahalarının açılması, istihdam imkânlarının yaratılmasına neden olacaktır.

1.2.3.3.2. Savunma Harcamalarının Sanayileşmeye Etkileri

Gelişmiş ülkelerin bu gelişmişliğinin temelinde yatan unsur sanayileşmedir. Bu ülkelerin büyük bir bölümü silah üreticisi ve ihracatçısı ülkelerdir. Silah üreten ve ihraç

edebilen, kendi savunma sanayilerine sahip bu ülkeler sanayileşmiş ülkeler olarak aynı zamanda dünya ekonomisini de kontrol etmektedirler.

Bu ülkelerin endüstriyel geçmişleri incelendiğinde; savunma sanayinin bu ülkelerin gelişmesinde çok önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Amerikan iç savaşında zafer Kuzeylilerin olmuşsa, bunda büyük pay, kuzey ekonomisinin özellikle teknoloji yoğun üretimi benimseyen sanayisi ve özelde savunma sanayine dayalı gelişmişlik düzeyidir. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya’da, savunma sanayi yatırımlarıyla işgücü ve diğer atıl kaynakların harekete geçirildiği ve diğer sanayi kollarının aktive edilerek geliştirildiği gözlenmektedir. Benzer durum II. Dünya Savaşı sonrası için de geçerli olmuş ve Almanya’nın gelişmiş batı ülkelerini yakalamasında, özel kesime dayalı savunma sanayi faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Benzer şekilde, gelişmesini sanayileşmeye bağlayan Türkiye için de savunma sanayinin lokomotif özelliğinden yararlanmak önem taşımaktadır.

1.2.3.3.3. Savunma Harcamalarının Modernizasyon Etkileri

Savunma sektöründe çalışacak kişiler ile bu sektörün üretimlerini kullanacak kişilerin belli vasıflara sahip olması ayrıca, istihdam sonrası eğitim programlarına tabi tutulmaları gerekmektedir. Bu nedenle, savunma sanayi sektöründe çalışan ve görev alan kişiler aldıkları eğitim ve sahip oldukları vasıflardan dolayı, teknik bilgi ve kültürel anlamda ülkenin gelişmesine katkıda bulunacaklardır ki, bu da gelişme sürecindeki ülkeler için oldukça önemlidir.

Bu konu ile ilgili Türkiye üzerinden bir örnek verecek olursak çeşitli ülkelerle tank, savaş gemisi ve F-16 modernizasyonu gibi anlaşmalara imza atılmakta ve bu konuda personel yetiştirilmesi amacı ile bu ülkelere gönderilmektedir. Ülkemizde faaliyet gösteren Askeri Elektronik Sanayi (ASELSAN) modern teknolojilerin yerli sanayi ile tanışmasında lokomotif görevi görmektedir.

1.2.3.3.4. Savunma Harcamalarının Enflasyonist Etkileri

Savunma harcamaları ithalat şeklinde ele alındığında enflasyonist bir etki ortaya çıkabilmekte, ancak yerli üretim olduğunda birçok olumlu faktör dikkati çekmektedir. Savunma sanayi yatırımları ve paralelinde yerli üretim ile bir ordu-sanayi bütünleşmesi sağlanır ki, tam anlamıyla sanayi ürünü olup dışalım yoluyla tedarik edilmesi çok pahalı ürünlerin ülkenin döviz çıkışlarında yaratacağı artışın önüne geçilebilecektir.

Ülke içinde gerçekleştirilen savunma sanayi üretimi, bu sanayiye yeni giren ülkelerde, öğrenme süreci ve sanayi organizasyonunun kurulması ve adaptasyonu gibi nedenlerden dolayı başlangıçta ithalata oranla pahalı olabilir. Ancak, bu aşamalardan sonra ucuz işgücü ve bu alandaki yeni teknolojilerle daha düşük maliyetle yerli üretim yapılması mümkün olacaktır. Bu da uzun vadede ülkenin hem sanayi kazanımı hem de döviz kaynaklarının başka alanlarda kullanımını mümkün kılacaktır. Ülke dışa bağımlılığı terk edip kendi sanayisini kurduğu takdirde döviz çıkışı azaltılacak ve çarpık sanayileşmenin önüne geçilecektir. İyi organize olmuş ve ekonomideki sivil sanayi ile entegre bir yapının oluşturulması enflasyon üzerinde olumlu bir etki de yaratabilecektir.

1.2.3.3.5. Savunma Harcamalarının Araştırma ve Geliştirmeye Etkileri

Savunma sanayi kuruluşlarının başarılı olabilmesi için sahip olmaları gereken bir özellik de aktif AR-GE birimlerini oluşturmuş olmalarıdır. Bu birimler, gelişmekte olan ülkelerin sıkıntısını çektikleri ürün geliştirme ve teknoloji adaptasyonu konularında yararlanılabilecek yegâne birimler niteliğindedirler.

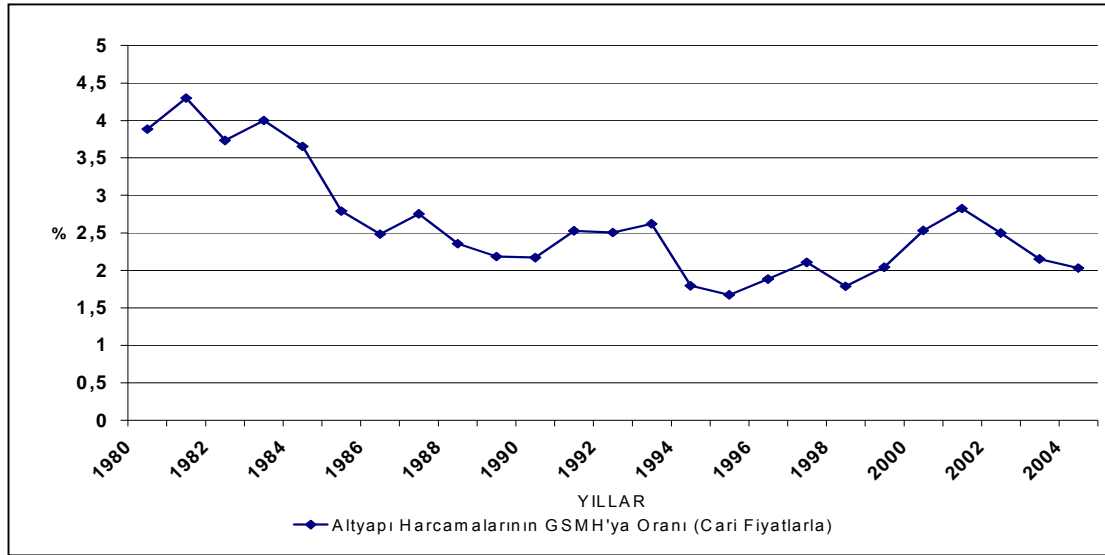
Sanayileşmiş ülkelerdeki büyük şirketler, varlıklarını devam ettirmek ve piyasalardaki gelişmelere ayak uydurabilmek için AR-GE faaliyetlerine büyük kaynaklar tahsis etmektedirler. AR-GE faaliyetlerini gerçekleştiremeyen ülkeler ise ihtiyaç duydukları teknolojiyi satın almaktadırlar. Türkiye’de bugün bunu yapmaktadır. Çünkü savunma alanında AR-GE çalışmaları henüz başlangıç aşamasındadır. Gelişmekte olan ülkelerin teknoloji transferi ile birlikte bu teknolojilerin ülke sanayine adaptasyonuna imkân verecek AR-GE faaliyetlerini de paralel olarak yürütmesi ve ardından kendi üretimini gerçekleştirebilecek bilgi birikimini oluşturması gerekmektedir ki böylece teknoloji transferi sadece bir geçiş basamağı niteliğinde kalabilecek ve ülke sonuçta kendi sanayine sahip olabilecektir.

1.2.3.4. Ekonomik Yönlü Hizmet (Altyapı) Harcamaları

Ekonominin düzenli bir şekilde sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışan devlet, bu amacı gerçekleştirebilmek için altyapı yatırımları yapmak zorundadır. Altyapı yatırımları üretimi doğrudan etkilememekle birlikte, üretim faktörlerinin verimliliğini ve sosyal faydalarını artırarak üretimi olumlu yönde etkilemektedir. Altyapı harcamaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde ülkenin kalkınmasına yardımcı olabilmektedir. Çünkü askeri amaçla yapılan birçok altyapı hizmetleri sivil amaçlarla da kullanılabilir.

Altyapı hizmetleri diğer kamu hizmetlerine ulaşımı da kolaylaştırdığından bu alanın genişletilmesi ve kırsal kesime daha fazla destek verilmesi gerekmektedir. Altyapı harcamaları devletin karayolları, demiryolları, enerji, sulama, telekomünikasyon gibi yatırımlarının toplamıdır. Bu tür yatırımlar ekonomide yapılacak olan yatırımlara yön vermekte ve bunların verimliliklerini artırmakta olup ekonomiye yapmış oldukları dolaylı katkının önemi azımsanmayacak derecede büyüktür.

Grafik 1.7’de 1980-2004 döneminde Türkiye’deki altyapı harcamalarının GSMH içinden aldığı pay görülmektedir. 1980’de bu oran %3,9 iken dalgalı bir seyir ile azalmış ve 1995’de %1,7 ile en düşük seviyesine gerilemiştir. Bu tarihten itibaren 2001’e kadar yükselmiş (%2,8) ve 2001 sonrası tekrar azalarak 2004’de %2’ye kadar gerilemiştir.

Grafik 1.7 Altyapı Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004)

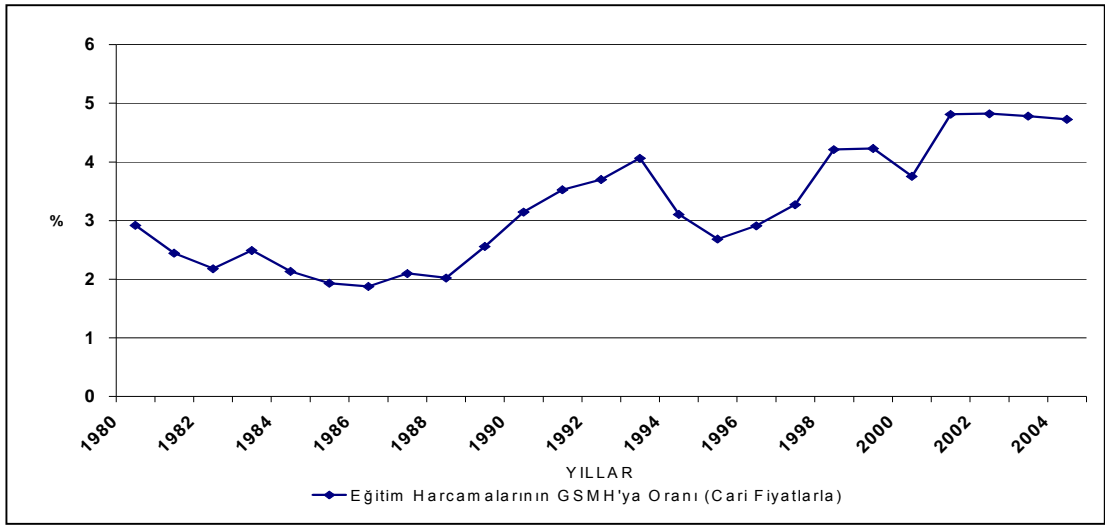
Kaynak: Bayındırlık İmar ve İskan Bakanlığı ve DPT verilerinden derlenmiştir.

1.2.3.5. Eğitim Harcamaları

Eğitim harcamalarının, bireylerin verimliliğini artırarak ve yaratıcılığını harekete geçirerek ekonomik büyümeyi hızlandırması beklenmektedir. Çünkü eğitilmiş bir kişi, olayları kolayca kavrayarak, geliştirilmesine ve çalışma arkadaşları ile birlikte bir bilgi birikiminin oluşmasına katkıda bulunabilir. Eğitim harcamaları, içsel büyüme modellerinde sıkça vurgulanan beşeri sermaye oluşumuna da yol açmaktadır (Demir ve Üzümcü, 2003: 17-20). Eğitim alanındaki kamu harcamaları, öğretmenlere, müdürlere, okul binalarına, bilgisayarlara, kitaplara vb. yapılan ödemeleri kapsamaktadır.

Eğitimin bireysel, sosyal ve iktisadi boyutunun olması kamu tarafından üretilmesi ve kontrol edilmesine neden olmaktadır. Ülkemizde eğitim sektörü, kamu kuruluşları içerisinde en çok birey istihdam eden sektör olması yanında, öğrenci ve ailelerden oluşan çok büyük bir kitleyi içine almaktadır. Teknolojik gelişmeye rağmen artan nüfus ortamında eğitim harcamaları istenilen seviyeye getirilemezse uzun vadede üstesinden gelinmesi zor problemler oluşabilecektir (Özbaran, 2004: 129-130).

Eğitim harcamaları, eğitimden faydalanan bireylerin iş görme yeteneğini artırmaktadır. Eğitilmiş bireylerin sayısı ve niteliğinin artması ülke ekonomisinde kaynak verimliliğinin çoğalmasını sağlamaktadır (Demir, Üzümcü ve Duran, 2006: 28). Bu yüzden eğitim, ekonomik ve sosyal yaşamın tümünü kapsamaktadır. Ayrıca eğitim harcamalarının getirisi uzun vadede elde edilmektedir. Bu nedenle bu tür harcamalarda uzun dönemli planlama gerekmektedir. Devlet, uzun dönemli yatırımlar yapabilmekte ve getirisinin bireysel olmasından çok toplumsal yararı üzerinde durmaktadır. Bu yüzden bu tür harcamalar kamusal nitelikli olmaktadır. Grafik 1.8’de 1980–2004 dönemi eğitim harcamalarının GSMH payı görülmektedir.

Grafik 1.8. Eğitim Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1980-2004)

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı (1980-2004) dönemi verileri Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden ve DPT verilerinden derlenmiştir.

Grafikten görüleceği gibi, Türkiye’de, eğitim harcamalarının GSMH payı 1980’de %2,9 iken 1988’e kadar düşerek %2,4 seviyesine inmiştir. Bu tarihten itibaren

1995,1996 ve 2000 yılları hariç sürekli artmış ve 2001’de %4,8 ile en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 2001–2004 arasında durağana yakın bir seyir izlemiş 2004’de %4,7 olmuştur.

1.2.3.6. Sağlık Harcamaları

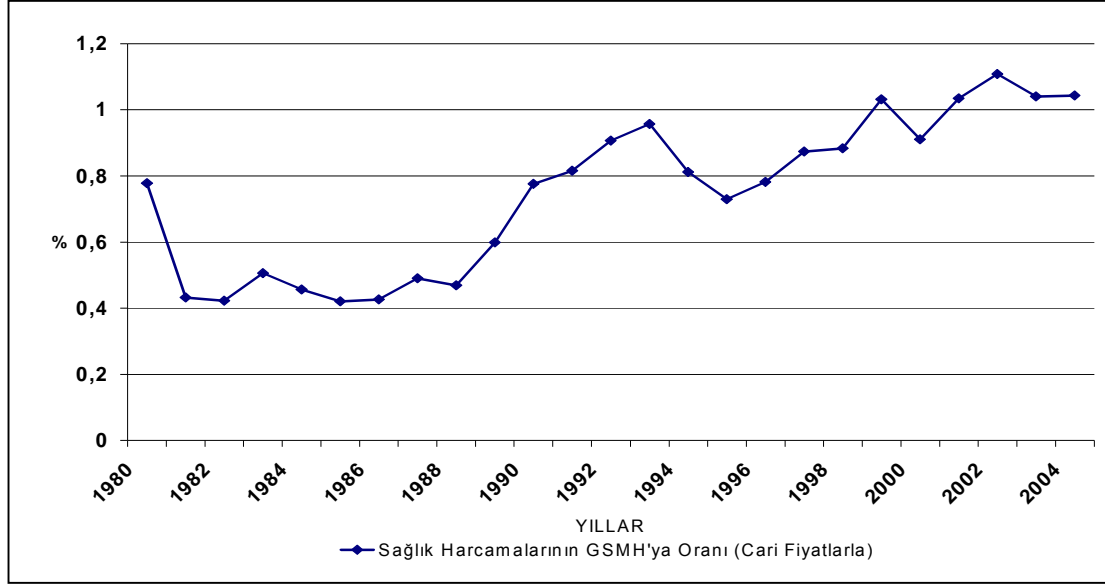
Sağlık harcamalarının ekonomik etkileri çok yönlü ve uzun dönemlidir. Yapılan çalışmalar, gelişen ülkelerde sağlık sorunları nedeniyle kaybedilen işgücü miktarının oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlıklı bir toplumda işgücü verimliliği artacağı için işgücü kaybı engellenecektir. Ayrıca artan sağlık harcamaları, bireylerin yaşam süresi beklentisini artırmaktadır. Toplumun beklentileri, nüfusun yaşlanması, teknolojik gelişmeler sağlık harcamalarının artmasına neden olmakla birlikte, ülkelerin içerisinde bulunduğu toplumsal ve politik yapı da sağlık sistemleri ve harcamaları üzerinde etkili olmaktadır.

Sağlık hizmetleri, çalışma verimliliğini etkileyen bir unsur olarak kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Sağlık harcamaları, bireylere istihdam alanı oluşturmada ve çalışanların verimliliğini yükseltmekte, üretimin artmasına, sosyal ve kültürel alanlarda yapısal değişimin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Sağlığın ekonomik ve sosyal etkilerini ölçmek kolay olmamasına rağmen, yapılacak sağlık yatırımları sayesinde iş gücü verimliliği artmakta, iş başında zaman kaybı önlenmekte ve çalışma koşullarının iyileşmesi sağlanmaktadır.

Sağlık harcamaları üzerine yapılan çalışmalarda bir yaklaşım olarak, sağlık harcamalarından elde edilen fayda belirlenmeye çalışılır. İlk bakışta fayda ve maliyetler kolay tanımlanabilir görünür. Ancak, sağlık sadece tıbbi hizmetlerin miktarına değil barınma standardı ve genel temizlik ve beslenme seviyesi gibi birçok diğer faktöre de bağlıdır (Peters, 1979: 65). Bir diğer yaklaşım, hastalıklar sonucu kaybolan üretimi belirleme yöntemidir. Bu amaçla, sağlık problemleri nedeniyle çalışma kayıplarının tahmini ve zaman içinde iskonto değerinin bulunması ya da ortalama kazançların kıstas alınması düşünülebilir. Ancak, gelecekteki işsizliğin hesaplamaya nasıl dahil edileceği ve mevcut ekonomik büyüme oranları tarafından etkilenen bir zaman akışı projeksiyonunun yapılabilmesi gibi güçlükler çıkar (Peters, 1979: 65).

Grafik 1.9, 1980–2004 döneminde Türkiye’de sağlık harcamalarının GSMH’den aldığı payı göstermektedir. Sağlık harcamaları 1980’de GSMH’den %0,8 pay alırken büyük bir düşüşle 1981’de %0,4 seviyesine gerilemiş, bu tarihten 1988’e kadar payı

fazlaca değişmemiştir. 1988–2002 alt döneminde (1994,1995 ve 2000 yılı hariç) sürekli artarak 2002’de dönem içindeki en yüksek değerine (%1,1) ulaşmıştır. 2003 yılında bir miktar düşmekle birlikte 2004 yılında GSMH içindeki payı %1,04 olmuştur.

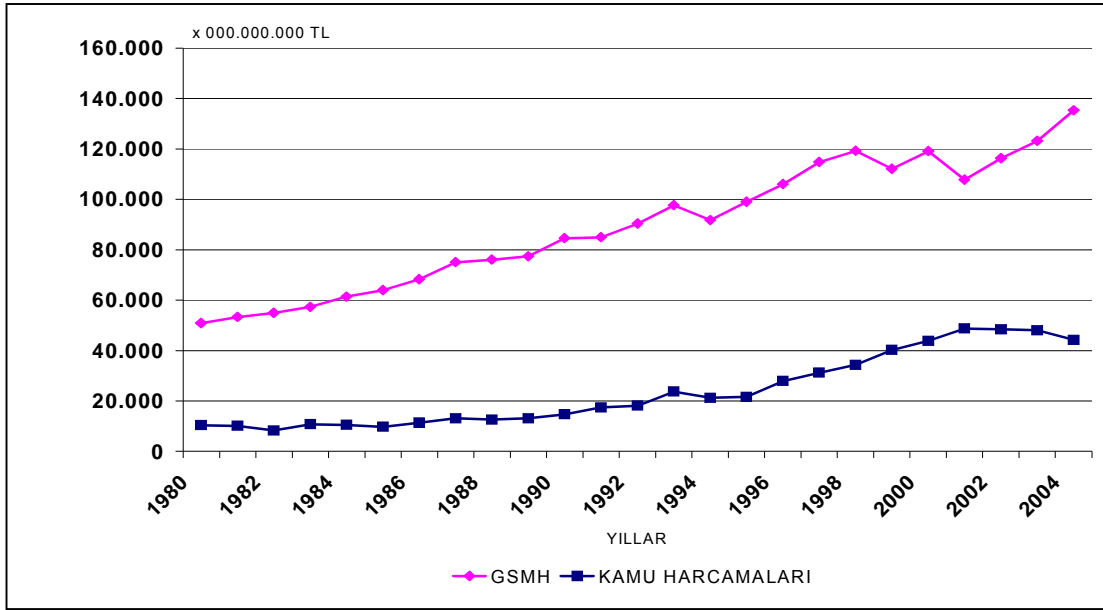

Grafik 1.9. Sağlık Harcamalarının GSMH’ya Oranı (1980-2004)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı (1980-2004) dönemi verileri Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden ve DPT verilerinden derlenmiştir.

1.3. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARININ 1980 SONRASI GELİŞİMİ

Türkiye’de 24 Ocak 1980 sonrası, monetarist teoriye de uygun olarak, kamu kesimi harcamaları genel olarak daraltılmış, örneğin, kamu harcamalarının GSMH içindeki payı 1980’de %30.4 iken, 1985’de %19.9’a düşmüştür. Ancak bu oran 1989’da %30’a tekrar yükselmiştir. 1985’deki düşüş, cari ve yatırım harcamalarında kısma ile sağlanmış, 1980’de cari harcamaların GSMH içindeki payı %12.4 iken 1985’de %7.9’a düşmüş ve 1989’da %8.8’e yükselmiştir. Aynı dönemde yatırım harcamaları %12.8’den %10.4’e düşmüş, 1989’da %10.6 olmuştur. Buna karşılık transfer harcamalarının GSMH payı 1980’de %2.8 iken 1985’de %6.7’ye çıkmış, 1989’da %10.7 oranında gerçekleşmiştir (Uludağ, Arıcan ve Oksay, 1999: 429–430). Özellikle 1980-1983 yılları arasında yürürlüğe konan ve IMF ile imzalanan “stand-by” anlaşması çerçevesinde kamu harcamalarının kısılması ve böylece bütçe açığının küçültülmesi belirlenen önlemlerin başında olmuştur (Tokgöz, 2001:192-193).

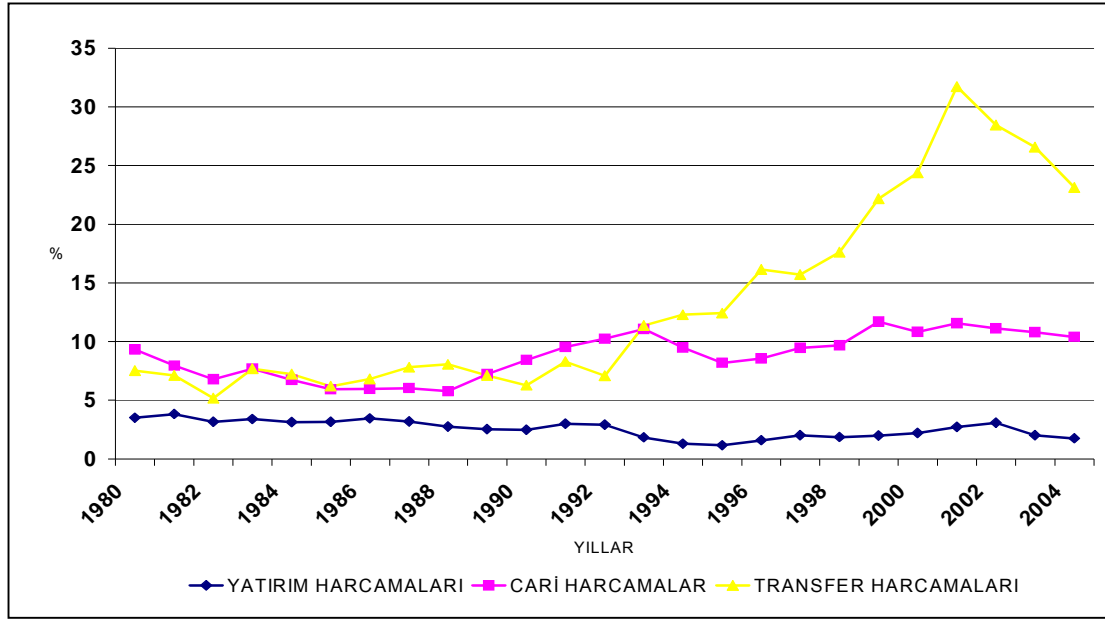
Grafik 1.10. GSMH ve Kamu Harcamaları Gelişimi (1980-2004)

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler (1923-2004)*, ss.572, 614.

Grafik 1.10.'da Türkiye'de 1980–2004 döneminde kamu harcamaları ve GSMH'nin gelişimi görülmektedir. Grafikte görüleceği gibi, kamu harcamaları 1985'e kadar durağana yakın bir seyir izlerken aynı yıllarda GSMH belirgin bir artış göstermiştir. Bu tarihten 2001'e kadar kamu harcamaları ve GSMH benzer bir seyir izlemişlerdir. 2001–2004 yılları arasında ise kamu harcamaları ilk iki yıl sabit bir seyir izlemiş ve son yıl düşüşe geçmiştir. Aynı dönemde GSMH büyük bir artış göstermiştir.

1990'lı yılların ilk yarısında kamu açıklarının yüksek reel faizli iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi ve borçlanma vadesinin kısılması sonucu yapılan faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı 1990 yılında %3.5 iken 1994'te %7.6'ya yükselmiş, 1999'da %13.7, krizden sonra ise %22.2'ye çıkmıştır. Özellikle 2001 yılı Şubat ayından itibaren ekonomide belirsizliklerin artması sonucu faiz oranlarının yükselmesi ve borçlanma vadelerinin kısılmasıyla bütçe faiz ödemeleri artışı ve GSMH'ya oranı hızla yükselme trendine girmiştir. Ayrıca Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) ve kamu bankalarına 2000 yılında verilen Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) bir kısmının işlemiş faiz ile birlikte yeni senetlerle değiştirilmesinden sonra oluşan faiz ödemesi de 2001 yılı bütçe harcamalarının yüksek çıkmasına neden olmuştur (TCMB Yıllık Rapor,1999-2001). Aynı yıllardan itibaren maaş ve ücretlerde görülen reel artışlar

nedeniyle cari harcamalar da artış trendine girmiştir. Cari harcamaların GSMH'ya oranı 1990'da %10 iken 1993'te %12.2'ye yükselmiştir.

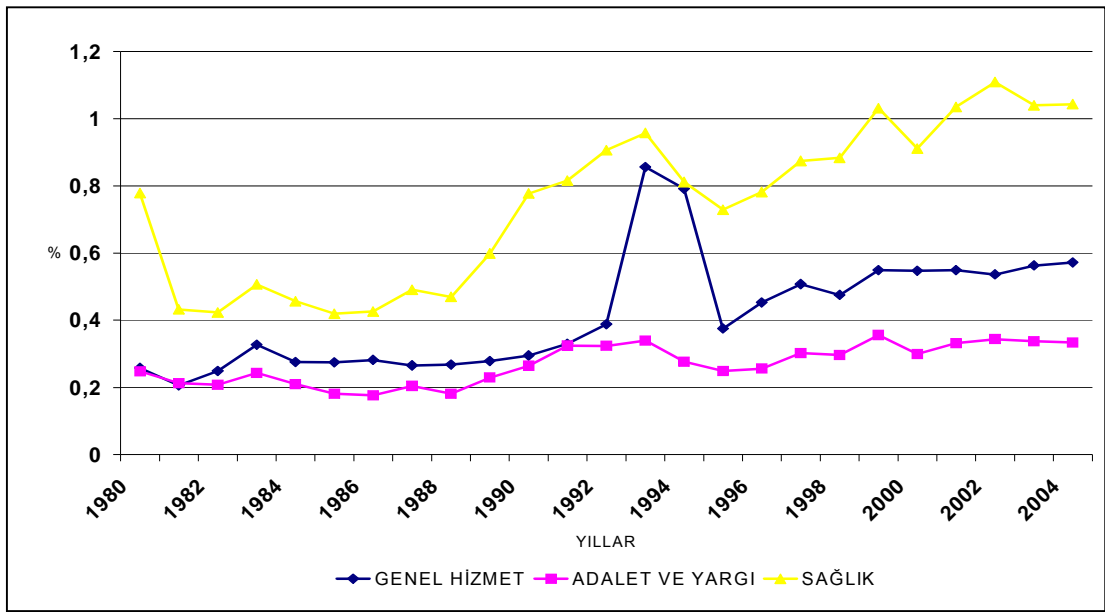

Grafik 1.11. Yatırım, Cari ve Transfer Harcamalarının Gelişimi (1980-2004)

Kaynak: Grafik 1.1, 1.2, 1.3' den yararlanılarak çizilmiştir.

Grafik 1.11'de 1980–2004 döneminde yatırım, cari ve transfer harcamalarının GSMH'na oranları görülmektedir. Grafiğe bakıldığında yatırım, cari ve transfer harcamalarının GSMH içindeki oranlarının 1988'e kadar hemen hemen birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 2004'e kadar yatırım harcamaları oranında çok büyük dalgalanma olmamış, ancak genel bir gerileme (1980'de %3,5 iken 2004'de %1,75 olmuş) ortaya çıkmıştır. Cari harcamalar ise 1988'den itibaren yükselme trendine girmiş ve 1980'de %9,3 iken 1988'de %5,8'e düşmüş, ardından yükselerek 2004'de %10,4'e ulaşmıştır. Transfer harcamaları 1992'ye kadar dalgalı bir seyir izlemekle birlikte 1980'de %7,5 iken 1992'de %7,1 seviyesine gerilemiştir. Bu yıldan itibaren hızla yükselen transfer harcamaları 2001'de %31,7'e yükselmiştir. 2001 sonrası azalarak 2004'de %23,1 seviyesine gerilemiştir. Genel olarak bir değerlendirme yapılırsa, 1980 yılından itibaren süregelen 24 yıllık süreçte yatırım harcamalarının %50 oranında azaldığı, cari harcamaların %10 oranında ve transfer harcamalarının da %350 gibi çok büyük bir oranda arttığı söylenebilir.

Grafik 1. 12’de 1980-2004 döneminde Türkiye’de genel hizmet, adalet ve yargı ve sağlık harcamalarının değişimi görülmektedir. Grafikte görüldüğü gibi, dönemin neredeyse tümünde tüm harcamalar artmıştır. Genel hizmet harcamaları ile adalet ve yargı harcamaları hemen hemen birbirine paralel bir artış göstermiş, aynı dönemde sağlık harcamaları 1981’deki hızlı düşüşün ardından (zaman zaman düşüşler gösterse de) 2004’e kadar hızlı bir artış göstermiştir. 1992–1993 yıllarında her üç harcama kalemi de artmakla birlikte en büyük artış genel hizmet harcamalarında olmuştur. 1993–1995 yılları arasında ise tüm harcama kalemleri azalmış, en fazla azalma yine genel hizmet harcamalarında olmuştur.

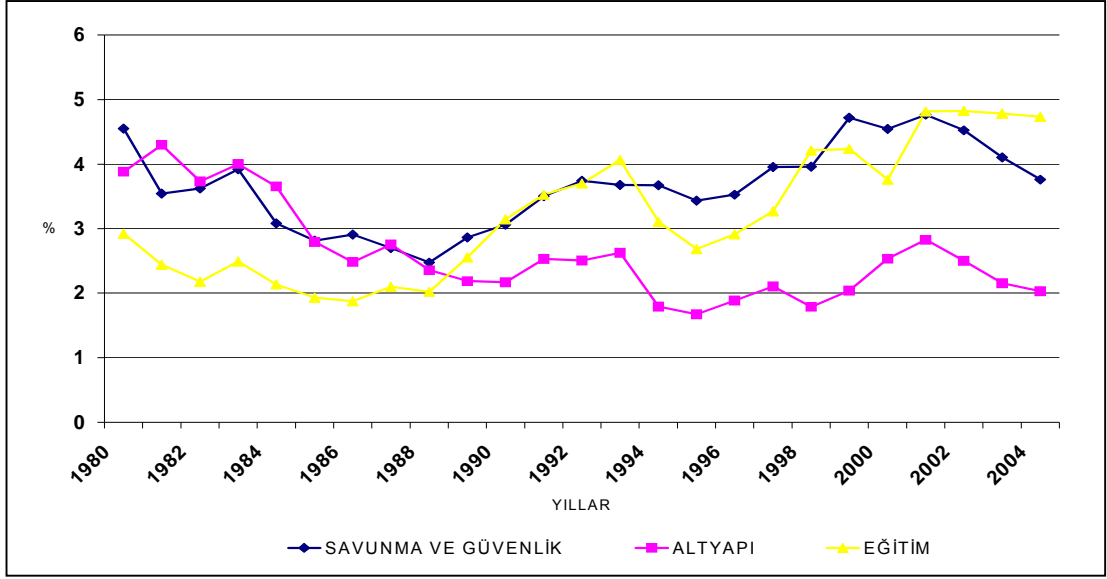

Grafik 1.12. Genel Hizmet, Adalet ve Sağlık Harcamalarının Gelişimi (1980-2004)

Kaynak: Grafik 1.4, 1.5, 1.9’den yararlanılarak çizilmiştir.

Grafik 1.13’te Türkiye’de 1980–2004 döneminde savunma ve güvenlik harcamaları, altyapı harcamaları ve eğitim harcamalarının değişimi görülmektedir. Grafikte görüldüğü gibi, her üç harcama kaleminde 1980-1988 döneminde bir azalma yaşanmış, buna karşın 1988-1993 döneminde her üç harcama kalemi de artmıştır.

GSMH oranına bakıldığında, savunma ve güvenlik harcamaları 1988’de %2,5 altyapı harcamaları %2,35 ve eğitim harcamaları %2 iken 2001 yılına gelindiğinde her üç harcama kalemi de yükselmiş ve sırasıyla %4,75; %2,8 ve %4,8 seviyelerine çıkmıştır. 2001-2004 aralığında ise savunma-güvenlik harcamaları ve altyapı harcamaları görece azalırken eğitim harcamaları durağan bir seyir izlemiştir.

Grafik 1. 13. Savunma, Altyapı ve Eğitim Harcamalarının Gelişimi (1980-2004)

Kaynak:Grafik 1.6 ve 1.8'den yararlanılarak çizilmiştir.

Genel anlamda kamu maliyesi üzerindeki ilişkilere bakıldığında 1980 sonrası süreçte özellikle ihracat teşviklerinin ve dış borç servisinin mali yükü kamu harcamalarda önemli bir yer tutmuştur (Yeldan, 2004: 58).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ VE KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

Kamu harcamalarının ekonomik etkilerinin ele alındığı çalışmamızın bu bölümünde kamu harcamalarının artış nedenleri üzerinde genel bir değerlendirmenin ardından kamu harcamalarının artış nedenlerini açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar üzerinde durulacaktır. Bu bölümde son olarak kamu harcamalarının ekonomik etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞ NEDENLERİ

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının sürekli artış eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Kamu harcamalarında meydana gelen artışı, bu eğilimin nedenlerini açıklamaya yönelik birçok teorik ve ampirik araştırma 19.yy'dan günümüze değin yapılmıştır. Bu alandaki ilk ciddi araştırmayı, 1890'da A. Wagner gerçekleştirmiş ve kamu harcamalarının sürekli artış tezini ortaya koymuştur. Wagner'e göre, sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği sorunlar yanında ekonomik gelişmeyle beraber kamunun ekonomik faaliyetlerinin ve kamu harcamalarının artacağını açıklamıştır. Bu artış, sanayileşmeyle beraber devletin idari ve güvenlik görevlerini daha etkin yerine getirme gereğinden ve hukuk sisteminin yerleştirilmesinin eskiye nazaran daha önemli hale gelmesinden kaynaklanmaktadır (Arısoy, 2005:64).

Wagner'e benzer biçimde, Rostow ve Musgrave'in kalkınma yaklaşımlarında kamu harcamaları ile kalkınma aşamaları arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Kalkınmanın ilk aşamalarında kamu yatırımlarının, sonraki aşamalarında ise transfer harcamalarının önemli bir işlevi vardır. A.Peacock ve J.Wiseman'a ait olan Sıçrama Tezine göre ise kamu harcamaları sürekli olarak artmamakta, savaş gibi sosyal ve ekonomik buhran dönemlerinde sıçramalar yaparak bir gelişme göstermektedir. Beck tarafından geliştirilen Nispi Fiyat Farklılığı Hipotezine göre ise kamu harcamalarındaki artışın asıl nedeni, kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetlerin maliyet ve fiyatları ile kamu sektörü ücret ve maaşlarının özel kesimden daha hızlı artmasıdır.

Bu teorik yaklaşımlara temel oluşturan kamu harcamalarının artış nedenleri bir sınıflamaya tabi tutulduğunda bu artış nedenlerini görünüşte ve gerçekte artış nedenleri biçimde tasnif edebiliriz ki bu ayrım Tablo 2.1’de gösterilmektedir. Söz konusu artış nedenleri aşağıda açıklanmaktadır.

Tablo 2.1: Kamu Harcamalarının Artış Nedenleri

Görünüşte Artış Nedenleri	Gerçek Artış Nedenleri
Ülke ve Nüfustaki Değişmeler	İktisadi Nedenler
Enflasyon	Devlet Anlayışındaki Değişmeler
Bütçe Usullerinin Değişmesi	Savaş ve Savunma Harcamalarında Artış
Aynı Ekonomiden Nakdi Ekonomiye Geçiş	Teknolojik Gelişmeler
	Nüfus Artışı

Kaynak: M. Kalenderoğlu, **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, Agon Bilgi Akademisi Yayınları, Ankara: 2007.

2.1.1. Görünüşte Artış Nedenleri

Bir topluma sunulan hizmetlerin kalitesinde bir değişiklik yokken, yapılan kamu hizmetlerine ödenen bedeller bir artış gösteriyorsa, bu artış görünüşte bir artıştır. Kamu harcamalarının görünüşte artmasının nedenleri şunlardır.

2.1.1.1. Ülke ve Nüfustaki Değişmeler

Ülke sınırlarının savaş gibi nedenlerle genişlemesi ile hem siyasi sınırlar hem de nüfusta artış ortaya çıkmaktadır. Ülke sınırlarının genişlemediği bir durumda nüfusun yıldan yıla artış göstermesi de kamu harcamalarının gerçek değil, görünürde arttığını göstermektedir. Çünkü kamu harcamalarının artış hızı ile nüfus artış hızı aynı ise, kamu harcaması artışı nüfus artışına doğru orantılı olarak artmış olmaktadır.

2.1.1.2. Para Değerinin Düşmesi (Enflasyon)

Paranın satın alma gücünün azalmasıyla, reel olarak aynı kamu harcamasını yapmak için, harcama miktarını artırmak gerekir. Dolayısıyla aynı mal ve hizmeti alabilmek için yıllar itibariyle nominal olarak daha fazla para harcama zorunluluğu ortaya çıkar. Para değerindeki düşmenin kamu harcamasına yaptığı bu etkiyi ortadan kaldırmak için fiyat endeksi kullanılarak, harcamalar üzerindeki fiyat etkisinin giderilmesi gerekmektedir.

2.1.1.3. Aynı Ekonomiden Para Ekonomisine Geçiş

Ödemelerin aynı yapılmasından, yani aynı ekonomiden, nakdi ekonomiye geçiş kamu giderleri ile ilgili rakamların büyümesine yol açmıştır. Daha önceleri karşılığı aynı olarak ödenen kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili giderlerin, ekonomilerin gelişmesine bağlı olarak para ile döndürülmesi, başka bir deyişle nakdi olarak finanse edilmesi, topluma götürülen hizmetlerin boyutlarında değişiklik olmasa da, bütçede para olarak ifadesinin yükselmesine neden olmuştur (Akdoğan, 1997: 75).

2.1.1.4. Bütçe Tekniklerinin Değişmesi

Bütçe hazırlama tekniğinde safi usulden gayrisafi usule geçilmesi, kamu harcamalarında görünürde bir artışa yol açmaktadır. Safi usulde, gelirler giderlerden düşülmekte, ortaya çıkan rakam safi olarak bütçeye yazılmaktadır. Oysa gayrisafi usulde gelir arkasında gider, gider arkasında gelir yazılmamaktadır. Ayrıca bütçe dışı bırakılan bazı harcamaların bütçeye alınması da, benzer bir artışa yol açmaktadır.

2.1.2. Gerçekte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının GSMH'ya oranında bir artış olması, kamu harcamalarının gerçek anlamda arttığını göstermektedir. Bunun nedenleri aşağıda belirtilmektedir:

2.1.2.1. Savaş ve Savunma Harcamalarında Artış

Gerek savaş, gerekse savaş öncesi ve sonrası kamu harcamaları içindeki savunma harcamaları önemli boyutlardadır. Savaş döneminde kamu harcamalarında yumuşak bir şekilde değil, basamak şeklinde bir sıçrama meydana gelmektedir. Savaş ve savunma harcamaları, birçok ülkede kamu harcamalarının en önemli artış nedenidir.

2.1.2.2. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişmeler

Kamu hizmetlerinin daha uygun ve nitelikli olarak yerine getirilmesi isteği, sosyal refah devleti gereği sağlık, eğitim, konut, sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin vatandaşlara sunulması, yaşam standartlarının yükseltilmesi, kamu harcamalarına daha fazla pay ayrılmasına neden olmaktadır. Öte yandan devletin gelir dağılımında adaletin sağlanması, konjonktürel dalgalanmaların hafifletilmesi, iktisadi büyümenin sağlanması gibi görevleri üstlenmesiyle de kamu harcamalarında artış olmaktadır.

2.1.2.3. Bilimsel ve Teknik Gelişmeler

Bilimsel ve teknik gelişmeler, bir yandan devletin görevlerini arttırdığı gibi, hizmetlerin maliyetini de yükseltmektedir. İletişim araçları veya motorlu taşıt araçlarının kullanım alanlarını genişlemesi, devletin harcamalarını artırıcı unsurdur. Yine teknik gelişmeler askeri harcamaları, dolayısıyla orduların savaş gücünü arttırarak kamu harcamalarını yükseltmektedir.

2.1.2.4. Nüfus Artışı

Nüfus artışı kent hizmetlerinin dolayısıyla da kamu harcamalarının artmasına neden olmakta, eğitim, sağlık, ulaşım, konut gibi hizmetlerin çeşitlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca artan nüfus ve göç yeni iş imkânları ve gelir dağılımı ile ilgili önemli sorunları da beraberinde getirmektedir.

Yukarıda belirtilen faktörler yanında, genel olarak kamu harcamalarında artışa yol açan faktörler tablo 2.2’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 2. 2: Kamu Harcamalarının Artışına Yol Açan Faktörler

Ekonomik-Mali Faktörler	<ul style="list-style-type: none">➤ Tam kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (iç ve dış güvenlik, adalet hizmetleri)➤ Yarı kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyaç (eğitim ve sağlık hizmetleri)➤ Ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu hizmetler (enerji, ulaştırma ve haberleşme)➤ Depresyon ve ekonomik kriz➤ Mali aldanma olayı➤ Enflasyon➤ Devletin kalkınmaya öncü ve destek olması➤ Tam istihdamın sağlanması➤ Kaynakların etkin kullanımı ve dağılımı➤ Keynesyen genişleyici politikalar
Siyasal Faktörler	<ul style="list-style-type: none">➤ Sıcak savaş➤ Soğuk savaş, dış tehditler➤ Siyasal süreçte siyasal aktörlerin kendi özel çıkarlarının peşinde koşmaları➤ Seçim dönemlerinde kamu harcamalarının arttırılması➤ Bürokrasinin bütçe hacmini genişletmesi➤ Çıkar gruplarının devletten çıkar sağlama gayretleri➤ Hükümetlerin partizan tutumları

Sosyal Faktörler	<ul style="list-style-type: none">➤ Nüfus artışı➤ Gelir ve servet dağılımının dengesiz olması➤ Geri kalmış bölgeler sorunu➤ Konut sorunu➤ Terör➤ Sosyal yardım ve hizmetlerin sağlanması➤ Sosyal güvenlik hizmetleri
------------------	--

Kaynak: TÜSİAD, **Optimal Devlet**, Yayın No: Tüsiad T/95, 2-174), Ankara, 1995,s.49,

2.2. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞINA YÖNELİK GÖRÜŞLER

Kamu harcamalarının kurumsal temelleri konusunda, ekonomik yaklaşımlar çerçevesinde yapılan tartışmalar son yıllarda kamu harcamalarının artışı üzerinde yoğunlaşmıştır. Arz yönlü iktisadın kamu kesiminin küçültülmesi gerektiği yönündeki görüşlerinin de bunda etkisi oldukça büyüktür.

Bilindiği gibi kamu harcamalarının hem mutlak hem de GSMH oranı olarak artması özellikle II. Dünya Savaşından sonra hemen hemen bütün ülkelerde karşılaşılan bir durumdur. Bu nedenle kamu harcamalarının düzey ve bileşiminde belli bir zaman süreci içinde meydana gelen değişiklikleri açıklamak için yapılan çalışmalarda, dikkatler hep harcamaların artışını etkileyen faktörler üzerinde toplanmıştır.

Bu çalışmaların ulaştıkları iki sonuç vardır. Birincisi, harcama artışını etkileyen faktörler hakkında fazla bir şey söylenemeyeceğidir. Bazı faktörlerin harcamalar üzerine etkileri yadsınamaz. Ancak bu faktörlerin toplam kamu harcamalarının zaman içindeki artışını açıklamada, tek başına yeterli oldukları da söylenemez. Artışı etkileyen pek çok faktör vardır. Ancak artışı etkileyen faktörlerin incelenmeleri, kamu harcamalarının zaman içindeki seyrine ışık tutar (B. Ataç ve E. Ataç, 1993: 33). İkincisi, en uygun kamu harcama miktarı, büyüme, enflasyon ve ödemeler dengesi gibi makroekonomik hedefler bakımından, sürdürülebilir olan kamu harcama miktarıdır. Söz konusu hedefler her ülke için farklı olacağından, en uygun kamu harcama miktarı, her ülke için farklı ve özel olur (Chu ve Hemming, 1995: 7).

Kamu harcamalarının miktarı ve artışını etkileyen faktörler, ekonomide optimum kaynak dağılımı açısından önem taşır. Artışı açıklayan çalışmalar, aynı zamanda devletin büyümesinin nedenlerine ilişkin çalışmalardır ve bugün için ulaştıkları ortak sonuç,

kamu harcamalarının, dolayısıyla devlet büyüklüğünün, optimum kaynak dağılımının sağlanması açısından, azaltılması gereğidir.

2.2.1. Wagner Kanunu

Literatürde kamu harcamalarındaki artış trendi, kamu harcamaları artış kanunu veya “Wagner Kanunu” olarak yer almıştır. Wagner konuyu ilk inceleyen kişidir. Ondan sonra iktisatçılar kamu harcamalarının artışına ilişkin pek çok teorik ve ampirik çalışma yapmışlardır. Ampirik çalışmalar, Wagner Yasasını güçlü şekilde desteklemesine rağmen kullanılan teknikler ve hesaplama yöntemlerine hala bazı eleştiriler vardır (Eker ve Tügen, 1995: 67–50). Yasanın ortaya atıldığı dönem ve gözleme tabi tutulan ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerin yeni sanayileşen ve gelişen ülkeler oldukları görülür. Ayrıca yasada, kamu harcamalarındaki kısa dönemli değişim yerine, uzun dönem değişimle ilgilenilmektedir (Ataç, 1987: 302).

Sanayileşme ve sosyal değişme ile devlet faaliyetlerinin nispi önemi arasında fonksiyonel bir ilişki olduğu varsayılarak, sanayileşen ülkelerde kişi başına gelir arttığı zaman, kamu sektörünün nispi öneminin artacağı ileri sürülür. Kamu harcamalarının miktarı, bileşimi ve ulusal gelir içindeki payı, zaman içinde değişmektedir. Bu değişme ekonomik yapıya bağlı ve artış yönündedir. Yani harcamalar ekonomik ve sosyal gelişme arzuları kamusal faaliyetleri arttırmakta, bu da kamu harcamalarının, hem mutlak hem de GSMH oranı olarak yükselmesine yol açmaktadır (Akdoğan, 1993: 59).

Wagner’e göre ulusal ekonomi içinde kamusal faaliyetler, başlıca üç nedenden dolayı artar: birinci olarak, koruyucu ve düzenleyici kamusal mallara artan talepler, devlet, iç ve dış güvenlik ile adalet hizmetlerine olan harcamaları artırır. İkinci olarak, kültürel ve sosyal hayata yönelik kamusal mallara artan talepler de, devletin eğitim ve sağlık gibi hizmetler için harcamalarını artırır. Üçüncü olarak, teknolojik gelişme, birçok faaliyet için gerekli olan yatırımların büyük ölçekli olması, ölçek ekonomilerinin söz konusu olduğu endüstrilerin özel sektöre bırakılması yerine, devletin tüketiciyi korumak amacıyla bu endüstrileri kendi tekeline almasını kaçınılmaz kılar (Ataç, 1987: 302). Aksi takdirde özel tekeller piyasa işleyişini bozacakları için örneğin, posta ve telekomünikasyon hizmetleri, elektrik üretim ve dağıtımı, ulaştırma hizmetleri, zaman içinde devlet tarafından yerine getirilen hizmetler haline gelmiştir.

2.2.2. Peacock-Wiseman Sıçrama Tezi

İngiltere’de 1890-1960 yılları arasında, kamu harcamalarının seyrini izleyen Peacock ve Wiseman, kendi ülkeleri bakımından bazı sonuçlara ulaşmışlardır. Buna göre, kamu harcamaları devamlı ve doğrusal bir artış göstermemekte, ancak basamaklı bir gelişme söz konusu olmaktadır (Akdoğan, 1993: 59).

Peacock ve Wiseman, asıl olarak devlet tarafından toplanan kamu gelirleri üzerinde durmuşlardır. Kamu harcamalarındaki artışın kamu gelirlerindeki artışla ilgili olduğunu belirtmişler, ekonominin gelişmesine paralel olarak sağlanan vergi hâsılatında ve bunun sonucunda yapılan harcamalarda, yükselmenin ortaya çıkacağını iddia etmişlerdir (Akdoğan, 1993: 74). Buraya kadar Wagner’den çok fazla ayrılmazlar. Ama Peacock ve Wiseman, İngiltere örneğine dayanarak, savaşlar gibi büyük bunalım dönemlerinde, kamu harcamalarının sıçrama yaptığını, bunalım sonrası dönemlerde de eski düzeyine inmediğini belirtmişlerdir. Bundan dolayı Peacock ve Wiseman’ın teorik açıklamaları, literatürde ”sıçrama etkisi” olarak da adlandırılır.

Savaş ve bunalım dönemlerinde, özel harcamalar yerini büyük ölçüde kamu harcamalarına bırakır. Kamu harcamalarının yer değiştirmesi ile yukarı doğru bir tırmanış başlar ve artış eğiliminde bir sapma ortaya çıkar. Harcamaların artışı vergilerin artışı gerektirse de vergi düzeyinin seçmenlerin kabul edebileceği sınırlar içinde kalması gerekir (Sönmez, 1983: 12).

Peacock ve Wiseman’a göre bunalımlı dönemlerde kamu harcamalarının sıçrama göstermesinin üç temel nedeni vardır:

a) Bunalım, seçmenin yeni vergiler konulmasına karşı olunmasının gerekçelerini ortadan kaldırıcı yönde etki yapar. Seçmen, zamanla yeni vergi yüküne alışır. Siyasi iktidar, bunalımı çözdükten sonra, eski vergi yüküne dönmek yerine, daha önce sunamadığı hizmetleri sağlama yolunu seçer.

b) Bunalımla birlikte devlet, yeni ve sürekli yükümlülükler üstlenir. Bunların gerektirdiği harcamalar, kamu harcamalarının artması üzerinde etkili olur.

c) Ayrıca, toplumsal bunalımlar, bunalım öncesinde toplumda bulunmasına rağmen dikkati çekmeyen sorunlara ilişkin bilinçlenme ve bu bilinçlenmeye bağlı olarak

“tam istihdam” gibi yeni toplumsal amaçlar getirmektedir. Söz konusu amaçlar yeni harcamaları gerekli ve haklı kılabilir (Bülbül, 1999: 89).

Peacock ve Wiseman harcamaların devamlı, fakat düzenli olmayan bir artış seyri içinde olduğu iddiasının yanı sıra, toplam kamu harcamalarının içinde merkezi idarenin payının da arttığını iddia etmişlerdir (Bülbül, 1999: 89)

Bu iki tez üzerine yapılan ampirik çalışmalardan özellikle Wagner’in yaklaşımını esas alan çalışmalar önemlidir ve bu noktada üzerinde durulabilir. Peacock ve Wiseman’ın da test ettiği Wagner Yasasını test eden çalışmaların farklı ampirik versiyonları Tablo 2.3’de görülmektedir.

Tablo 2.3. Wagner Yasasının Farklı Versiyonları

MODEL 1	$RKH_i = f(RGSMH)$	Peacock-Wiseman (1961)
MODEL 2	$RKH_i = f(RGSMH/Pop)$	Goffman (1968)
MODEL 3	$RKH_i/Pop = f(RGSMH/Pop)$	Gupta (1967)
MODEL 4	$RKH_i/RGSMH = f(RGSMH)$	Mann(1980)
MODEL 5	$RKH_i/RGSMH = f(RGSMH/Pop)$	Payne - Ewing (1996)

Kaynak: İbrahim.Arısoy, ‘Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1950-2003), **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2005/15,Ankara: 2005, s. 4.

Bu ampirik çalışmalardaki hipoteze göre, kamu harcamaları milli gelirin artan bir fonksiyonudur ve milli gelir arttıkça kamu harcamaları da artacaktır. Tabloda görülen denklemlerde; RKH ve RGSMH reel kamu harcamaları ve reel GSMH’yi, RGSMH/Pop ve RKH/pop sırasıyla kişi başına düşen reel GSMH ve reel kamu harcamalarını, son olarak RKH/RGSMH ise GSMH içinde kamu harcamaları oranını göstermektedir.

Söz konusu modeller çerçevesinde yapılan uygulamalı araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları ile ekonomik gelişme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki belirlerken, az gelişmiş ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koyamamışlardır (Arısoy, 2005:66).

Bu modellerden, ilk model Peacock ve Wiseman (1961) tarafından test edilen ve kamu harcamalarını GSMH’nin bir fonksiyonu olarak kabul eden bir modeldir. Bu modelde Wagner Yasasının geçerli olması için kamu harcamalarının gelir elastikiyetinin yani β katsayısının 1’den büyük olması gerekmektedir. İkinci modelde (Goffman-1968), ilk modelden farklı olarak kişi başına düşen GSMH değişkenine açıklayıcı değişken olarak yer vermiştir. Modelin anlamlılığı için yine β katsayısının 1’den büyük olması gerekmektedir. Üçüncü modelde (Gupta, 1967), ikinci modelden farklı olarak, kişi

başına kamu harcamaları ile kişi başına GSMH arasındaki ilişki test edilmekte, dördüncü modelde (Mann, 1980), kamu harcamalarının toplam ekonomik faaliyetler (GSMH) içindeki payı dikkate alınmaktadır. Modelin geçerli olabilmesi için bu payın GSMH'ya olan elastikiyetinin 1'den büyük olması gerekmektedir. Beşinci model, dördüncü modelin geliştirilmiş halidir. Buna göre, kamu harcamalarının GSMH içindeki payının, kişi başına GSMH elastikiyetinin 0'dan büyük olması durumunda model geçerlilik kazanmaktadır (Gacaner, 2005:103-122).

2.3.KAMU HARCAMALARI VE TEORİK YAKLAŞIMLAR

2.3.1. Klasik Yaklaşım

Klasik yaklaşım, liberal iktisadi görüşü sistemleştirmiş ve serbest girişimciliği savunan bir ekonomik görüştür. Klasik ekonomi okulunun kurucuları arasında D. Hume, A. Smith, D. Ricardo ve J.S.Mill vardır.

Klasik iktisadın öncülerinden D.Hume (1711-1776), devletin önceden bir birikim sağlaması gerektiğini ve olağanüstü harcama durumlarında devletin bu birikimleriyle ihtiyaçlarını karşılamasını savunmuştur (Bağcı, 2001: 19). Hume, *Vergiler Üstüne* adlı denemesinde, vergileri arttırmanın halkın çalışkanlığını yükselteceğini ve böylece daha fazla vergi toplanacağına değinmiştir. Fakat insanları çalışmaya teşvik edenin tüketme güdüsü olduğunu, tüketme imkanları sınırlanan insanların bir süre sonra üzüntüye kapılacaklarını, bundan dolayı optimum bir vergi düzeyi olması gerektiğini ileri sürmüştür (Savaş, 1999:214). Hume, borçların gelir dağılımını bozduğunu öne sürmekte, zengin kesimin devlete borç vererek vergi artışlarından etkilenmeyeceğini, çünkü devletten bir gelir elde edeceğini, fakir kesimin ise devlete borç veremeyeceğini ve vergi artışlarından olumsuz etkileneceğini belirtmektedir.

A. Smith'in devlet borçlanması konusundaki görüşleri, yaşadığı dönemle yakın ilişkilidir. A.Smith'in yaşadığı dönemde savaşlar hızla devam etmekteydi ve devletin harcama ve borçlanması özellikle savaş ekonomisini ön plana çıkarmıştı. A. Smith, hükümetlerin yatırımlar ve harcamalarını finanse etmek için borçlanmayı kullanmasını sakıncalı bulmaktadır. Çünkü bu dönemde yapılacak bir harcama ileriki kuşakların üzerine bir yük olarak ortaya çıkacak ve o kuşakları haksız bir yük altına sokacaktır. Bu harcamaların yapılmasıyla doğacak borç yükünü ödemek için vergilerin arttırılması zorunlu olacaktır ve böylece de haksız yere halkın yükü artacaktır.

A. Smith, dönemi itibariyle emeğe ve işbölümüne büyük önem vermiş ve devletin ekonomiye müdahalesinin minimum olması gerektiğini savunmuştur. Devletin ekonomiye sadece, dış ve iç güvenliği sağlamak ve bireylerin yarar sağlayacakları kamu işlerini yapmak olmak üzere üç yolla müdahalesini öngörmektedir.

D. Ricardo'nun kamu harcamalarına ilişkin görüşlerinin başında, hükümet borçlarının ödenmemesine karşı olması gelmektedir. Bunu iki nedene bağlar. Birincisi ahlaki ve hukuki değerlerdir. İkincisi de, borç geri ödemelerinden dolayı fon kaynak transferi alacak olanları bu fonlardan mahrum bırakarak bu fonların kullanımını onlardan almaktadır. Ayrıca kamuca alınan kaynakların etkin olarak kullanılacağı da şüphelidir.

D. Ricardo'ya göre devlet harcamalarından yatırımın veya tüketimin etkilenmesi, harcamaların nasıl finanse edildiğine bağlıdır. Eğer harcamalar vergi ile finanse edilmişse, tüketim eş oranda azalacaktır. Eğer borçlanma ile finanse edilmişse, tüketim faiz ödemeleri kadar azalacak, geri kalan ise yatırımlardaki azalma ile karşılanacaktır. Kamu borçlanması özel sektör borçlanmasını dışlarken, kamu harcamaları da özel harcamaları dışlayacaktır (Bağcı, 2001: 23).

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı Klasik iktisatçılar, kamu açıklarının devletin mali yönden iflasına ve enflasyona yol açarak piyasa mekanizmasının işleyişini bozduğunu ifade etmektedirler. Bu nedenle maliye politikası ilkeleri doğrultusunda devlet hareket etmeli, harcamalarını en düşük düzeyde tutarken bunları tarafsız vergiler ile finanse etmeli ve denk bütçe uygulamalıdır. Bu çerçevede, klasik bütçe teorisinde, bütçenin denk olması gerektiği, bütçe denkliliği için, kamu harcamalarının normal kamu gelirleriyle (vergi, resim, harç gibi) karşılanması gerektiği savunulmaktadır. Devlet faaliyetlerinin temel hizmetlerin yürütülmesi ile sınırlı tutulması, ekonominin doğal dengesini saptırıcı girişimlerden kaçınılması önerilmektedir.

Bütçenin önemi; gelir ve gider uygulamaları bakımından gerekli izin ve yetkinin verilmesi ile denetim açısından ortaya çıkmaktadır. Klasik bütçe görüşünün temelinde, devletin ekonomiye müdahale etmemesi ve kamu hizmetlerinin çok sınırlı düzeyde kalması yatmaktadır. Bütçe denkliliği büyük önem taşımaktadır, zira yalnız bütçe açıkları değil, aynı zamanda bütçe fazlaları da ekonominin doğal dengesi açısından sakıncalıdır. Klasik bütçecilikte, kamu harcamaları yönünde alınan kararlar büyük ölçüde siyasidir ve kamu yararı, toplum yararı ilkeleri ya da maliyet yarar ilişkileri fazla söz konusu

değildir. Bütçe ödeneklerinin verilmesinde; kamu hizmetlerinin miktarı ve nitelikleri değil, hizmetleri yapacak kuruluşların ihtiyaçları önemlidir (Akdoğan, 1997: 307)

Klasiklerin kamu açıklarına karşı çıkmalarının temelinde, açığın finansmanının getireceği siyasi ve ekonomik sorunlar yatmaktadır. Bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir;

-Devletin borçlanma suretiyle finansmanı, özel teşebbüsün sermaye fonlarını kendine çekerek daha verimli bir yatırıma ayırabilecek gelirden mahrum bırakır.

-Kamu açıkları vergilere nazaran daha zahmetsizdir. Bunun sonucunda denkleştirilmemiş bütçeler devlet faaliyetlerini arttırır. Devlet politika olarak sorumsuz bir örgüttür. Bütçe denklığı halinde ise belirli bir vergi konulur ve bu vergi arttırılmaz. Bu durumda, idare edenlerin istedikleri gibi harcama yapma sorumsuzluğu ve devlet harcamalarını genişletme imkânları önlenmiş olacaktır.

-Devletin borçlanması, borcun faizlerini finanse etmek için ödenmesi gereken vergi miktarını arttırarak ileriki zamanlarda finansmanı daha zor hale gelmektedir.

-Açığın borçlanma yoluyla finansmanı pahalıdır. Bu yolla finanse edilen kamu harcamaları, devleti iki defa ödemede bulunmak zorunda bırakmaktadır. Bu, alınan borcun anaparasının ve faizinin ödenmesi şeklindedir (Coşar, 2003: 9)

Klasik bütçe teorisinde, bütçe denklığı kutsal bir kurum gibidir. Buna karşılık modern maliye teorileri, bütçe denklığını bu tarzda görmemektedir. Modern mali düşüncede de denge fikri vardır, ancak bu denge klasik görüşte olduğu gibi mali denge değil ekonomik dengedir.

Klasiklere göre harcamaların artması vergilerin artmasına ve dolayısıyla kişilerin elde edecekleri gelirlerin düşmesine yol açacaktır. Klasikler, kamu harcamalarını basit bir tüketim olarak görmekte, milli geliri azaltıcı hatta yok edici özelliği olduğunu ileri sürmektedirler. Bu görüşten dolayı klasikler, kamu harcamalarını rahatça göz ardı edilebilecek bir olgu olarak görmektedirler. Yani kamu harcamalarının gelir meydana getirici etkisini göz ardı etmektedirler. Klasikler tamamen liberal bir görüşle, devlete mümkün olduğu kadar az iş ve harcama yüklemektedirler.

Klasiklerin bütçe anlayışında temel ilke, gelirlerin harcamalara uydurulmasıdır. Klasikler, hem teori hem de uygulamada buna titizlikle uymuşlardır. Klasik maliyede kamu harcamalarına ayrılan yerin, çelişkili bir görünümü vardır. Klasik yazarlar kamu

harcamalarına büyük önem verdiklerini söylemişler, ancak verdikleri öneme rağmen, klasik ekole bağlı pek çok yazar, kamu harcamalarını çok az incelemiş ve bazıları da onu tamamen yok kabul etmiştir. Bunun nedeni klasik maliyecilerin kamu harcamalarını mali bir problem olarak görmemeleridir (Türk, 1992: 51).

1930'lara kadar kamu harcamalarının GSMH payının %5-15'lik oran içinde kalmış olması bu yaklaşımı haklı çıkartmaktadır (Nadaroğlu, 1974:143). Koruyucu devlet anlayışında, devlete yüklenen sınırlı fonksiyonlar karşısında, bu oran gayet normaldir. Bu küçük oran ile kamu harcamalarının önemli mali etkilere yol açması düşünülemezdi. Böyle olunca kamu harcamaları önemsiz görülüyordu.

Klasik maliyecilere göre kamu harcamalarının amacı devletin varlığını korumak, kamu hizmetlerinin sürekli ve düzenli şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Ama klasik doktrinde, harcamalarda önemli olan harcamaların içeriği değil miktarıdır ve devlet mümkün olduğu kadar az harcama yapmalıdır. Devlet üretici bir güç değil, tüketici bir organizasyondur. Ekonominin üretici güçleri özel sektördedir. Kamu harcamaları ise basit bir tüketimdir. Devlet bu harcamalar için milli gelirden bir pay almakta, dolayısıyla bölüşülecek hâsılanın küçülmesine neden olmaktadır. Klasiklere göre bu, toplumun fakirleşmesinden başka bir şey değildir.

Ekonominin dışında kalan, sadece kendisine yüklenmiş sınırlı sayıda fonksiyonu ve idari nitelikteki görevleri yerine getiren bir devletin, gerçek anlamda bir üretici birim ya da güç olması beklenemezdi. Klasiklerin kamu harcamaları konusunda ileri sürdükleri görüşler, bu nedenle o günün koşullarında kendi içinde tutarlıdır. Ama günümüzde yukarıda açıklanan nedenlerle geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu arada, son yıllarda devletin önemli ölçüde büyüdüğü, kamu harcamalarının aşırı şekilde arttığı yönündeki iddiaların yaygınlık kazanmasıyla, klasiklerin kamu harcamaları hakkındaki görüşleri merkezli tartışmaların, yeniden, ama farklı bir boyutta başladığını söylemek gerekir. Bu konuya "kamu harcamalarına modern yaklaşımlar" içinde değinilecektir.

2.3.2. Modern Yaklaşım

Kamu harcamalarına modern yaklaşım iki aşamada ele alınabilir. Öncelikle 19.yüzyıl sonlarında devlet kavramında meydana gelen büyük dönüşümün etkisiyle, Keynes'in ortaya attığı görüşler; ardından 1970'li yıllardaki petrol krizi sonrası, Keynes'e tepki olarak ortaya çıkan görüşlerden söz edilebilir.

Bilindiği gibi, 19.yüzyıl sonlarında devlet kavramı ve kamu harcamaları konusunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Devletin görev ve fonksiyonları genişlemiş, kamu kuruluşlarının üstlendiği kamu hizmetleri ve bu hizmetler için yapılan harcamalar artmıştır. Devlete ekonomide kaynak dağılımı açısından fonksiyonel bir yer verilirken diğer yandan devlet faaliyetlerinin sınırı tartışılmaya başlamıştır” (Önder, 1989:35).

Kamu harcamaları konusundaki klasik anlayışın değişmesine neden olan asıl etken ise, klasik doktrinde otomatik güçler aracılığıyla kurulacağı söylenen ekonomik dengenin aksamasıdır. Ekonomik buhranlar, 20.yüzyılın sonlarına doğru birbiri ardına gelmiştir. *“Klasik doktrinin ekonomik dalgalanmaları önleyemediği, gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikleri ortadan kaldıramadığı, ekonomik istikrarı koruyamadığı ve gelişmenin belli bir hızda yürütülmesini sağlayamadığı görülmüştür”* (Gürsoy, 1980: 32). Keynesyen yaklaşım bu temelde doğmuş ve gelişmiştir.

2.3.2.1. Keynesyen Yaklaşım

Keynes’in ekonomik dengenin eksik istihdamda gerçekleşebileceği, devlet müdahale etmezse tam istihdama tesadüfen ulaşılacağı görüşü, 1929 Bunalımı sonrası daha fazla geçerlilik kazanmıştır. Artık devlet ekonomiye sadece para politikası aracılığıyla değil, maliye politikası araçlarıyla da müdahale edecektir. Keynes’e göre ekonomik dengenin eksik istihdamda gerçekleşmesinin nedeni efektif talep eksikliğidir. Milli gelir ve istihdam düzeyini belirleyen efektif taleptir. İstihdam düzeyi efektif talebe, efektif talep ise tüketim ve yatırım harcamalarına bağlıdır. Efektif talebi etkilemek ve istihdam düzeyini yükseltebilmek için tüketim ve yatırım harcamaları arttırılmalıdır. Özel tüketim ve yatırım harcamaları arttırılamıyorsa o zaman tek yol kamu tüketim ve yatırım harcamalarının arttırılmasıdır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin içine düştükleri ekonomik olumsuzluklar, Keynes zamanında gelişmiş batı ülkelerin içine düştükleri olumsuzluklardan farklıdır. O dönemde, gelişmiş ülkelerin sorunu, toplam talep yetersizliğiydi ve bunun nedeni tasarrufların yatırımları aşması, yani görece bir tasarruf fazlalığıydı. Devlet Keynes’in önerdiği yöntemle efektif talebi canlandırabilirdi. Ama bugün gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, sorunlar toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmamaktadır. Bir taraftan sermaye yetersizliği, öbür taraftan yatırımların verimli alanlara kanalizasyon edilememesi sorundur. Bunun gerisinde milli gelirin, dolayısıyla kişi başına gelirin düşük olması ve

adaletsiz gelir dağılımı vardır. Bu koşullar altında Keynesyen önlemler geliştirmekte olan ülkelerin derdine çare olamaz. Çünkü konu eksik taleple değil temel üretim faktörleri eksikliğiyle ve yapısal sorunlarla ilgilidir (Batrel,1984:143).

1930’larda yaşanan bu gelişmelerle kamu harcamaları korkulu bir rüya olmaktan çıkmış, bazen harcamaların belirli ekonomik sorunların çözümünde bir ilaç olarak kullanılabileceği iddia edilmeye başlanmış (Nadaroğlu,1974:149), *tarafsız devlet anlayışının yerine müdahaleci devlet anlayışı gelmiştir. Müdahaleci devletin yapacağı hizmetler çoğalmış, emniyet hizmetlerinden başka, milli eğitim, sağlık, bayındırlık ve taşıma hizmetleri devletin görevleri arasına girmiştir*” (Bıykoğlu, 1973:123).

Modern devlet anlayışında devlet, yönetsel işlerle kendini sınırlandırmaz. Üretim, kaynak dağılımı, gelir bölüşümü, ekonomik büyüme, konjonktür, dış ticaret alanının düzenlenmesi görevlerini de üstlenir. Başka bir deyişle devlet ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın tam ortasında yer alır, dolaylı veya dolaysız olarak bu alana müdahale eder. Bu temelde sosyal adaleti, eşitliği ve ekonomik kalkınmayı amaçlar. Devlet artık sosyal devlettir. Ulusal gelirin, sosyal sınıflar arasında, piyasa mekanizmasının kendiliğinden meydana getirdiği tarzdan oldukça farklı bir şekilde dağıtılmasında aracı olur (Sönmez, 1987:5). Bu durum yalnız, kamu gelirlerinin değil, ondan daha güçlü olarak kamu harcamalarının da ekonomik kalkınmada kullanılacak önemli maliye politikası araçları haline gelmesine yol açmıştır (Tuncer, 1975:2). Maliye politikasının ve onun içinde yer alan bütçe politikasının önemi artmıştır.

Klasik devlet anlayışından modern devlet anlayışına geçişle ve sosyal devlet anlayışının gelmesiyle, kamu harcamalarının türünde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde kamu harcamaları içinde transfer harcamalarının payı artmıştır. Sosyal transferler önemli boyutlara ulaşmıştır. Devlet, sosyal sigorta, eğitim, sağlık ve konut alanlarında hizmet üretmeye başlamıştır (Sönmez, 1983: 19). *“Ekonomik olarak güçsüz kişileri, özellikle işleri bakımından başkalarına bağımlı olarak çalışanları, dar gelirlileri korumayı bir görev olarak benimsemiştir ve bu yöndeki harcamalarını arttırmıştır”*(Başaran,1982: 19). Keynes’in politika önlemlerinin uygulanmasından sonra Dünya, 1970’li yıllardan itibaren gündeme gelen *stagflasyon* olgusuna kadar bir daha bu derece önemli bir ekonomik bunalımla karşılaşmamıştır (Sayıbaşı,1986: 12).

2.3.2.2. Arz Yönlü Yaklaşım

1970’li yıllarda yaşanan iki önemli olay vardır. Birincisi 1974’deki petrol krizi, ikincisi Avrupa ve ABD’de şiddeti giderek artan enflasyonla birlikte gelen, durgunluk ve işsizliktir. Yani enflasyonla, işsizlik veya durgunluğun, aynı anda görülmesidir. Buna “inflation” ve “stagnation” kelimeleri birleştirilerek, “*stagflation*” denmiş, Türkçe’ye *stagflasyon* olarak çevrilmiştir. Keynesyen teoride öngörülen önlemler, yeni durumda artık etkili değildir. Hatta tersine, talebe dayalı para ve maliye politikaları, enflasyona engel olmamakta, onu hızlandırmaktadır. Bu durum karşısında ABD’de, yeni bir görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşün hareket noktası, Keynes’den farklı olarak arzıdır. Amerikalı iktisatçı A. Laffer’in öncüsü olduğu bu yeni politika, literatürde “*arz yönlü iktisat*” olarak adlandırılmıştır (Nadaroğlu, 1996: 140).

Arz yönlü iktisat görüşünde vergi yükünün azaltılması savunulur. ABD’de vergi yükünün çok olduğuna dair araştırmalar gerekçe gösterilir. Vergide bir artış olduğu zaman insanlar iki tür tepki gösterirler. Vergi artışının ortaya çıkardığı gelir kaybını karşılayabilmek için daha fazla çalışabilirler. Buna *verginin gelir etkisi* denir. Kişiler, vergi artışının ortaya çıkardığı gelir kaybını telafi edebilecek imkânlara sahip değilse, yani reel satın alma gücünü arttıramıyorsa, o zaman ya daha az çalışırlar ya da daha fazla kazanabilecekleri başka bir iş ararlar. Piyasada emek arzı düşer. Buna da *ikame etkisi* adı verilir. Keynesyen politika taraftarları ikame etkisinin az olduğunu kabul etmişlerdir. Oysa arz yönlü iktisat taraftarları, ikame etkisinin ABD’de küçük olmadığını düşünürler. Bu nedenle, arz yönlü iktisadın uygulandığı Reagan zamanında, ABD’de vergi oranlarının düşürülmesine çalışılmıştır. Ayrıca, enflasyon ile kamu harcamalarındaki artış arasında sıkı bir bağ kurarlar. Enflasyonun her sene artan kamu açıklarından ve gittikçe ağırlaşan vergi yükünün arz faktörleri üzerinde olumsuz etkilerinden kaynaklandığı iddia edilir (Danacı, 1995: 47)

Bu nedenle, arz yönlü iktisadın kamu harcamalarına bakan yönünde, kamu kesiminin küçültülmesi, enflasyonla mücadelede kamu harcamalarının kısılması vardır. Sıkı para politikası izlenmesi önerilir. Bu görüşler klasiklerin savundukları görüşlere benzerdir. Bu önerilerin uygulanması sonucu, enflasyon aşağılara çekilebilmiştir. Ama bu sefer de, harcamaların kısılması ve sıkı para politikaları, yatırımların azalmasına ve işsizliğe neden olmuştur. Dolayısıyla, üzerindeki tartışmalar hala devam etmektedir.

Bugün arza dayalı iktisat politikasının benimsenip uygulanması bir siyasi tercihi yansıtmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki tartışmalar ise adeta ideolojik bir nitelik kazanmıştır. Burada, bu alandaki tartışmalarla ilgili bir görüşü dile getirmekte yarar vardır. Nadaroğlu'na (1996:40) göre, arz yönlü iktisat politikaları eğer uygulanabilirse, kamu harcamalarının azaltılması sonucunu doğuracaktır. Ancak bu durum, klasik maliye dönemine dönülmesine sebep olmaz. Çünkü kamu kesiminin payının küçültülmesi çok önemli bir siyasi tercihi gerektirir. Uygulamada payın küçültülmesi, kamu kesiminin piyasaya dönük faaliyetleri için söz konusu olabilir. Günümüzün sosyal devletinin vazgeçilmez görevleri arasında yer alan yeni kamusal hizmetleri azaltmak ya da bunları piyasa fiyatı yöntemiyle sunmak kolay değildir.

2.4. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Kamu harcamaları, toplumsal ihtiyaçları karşılamak, sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmak üzere belirli kurallara göre, merkezi ve yerel yönetimlerin, iktisadi devlet teşekküllerinin ve sosyal güvenlik kuruluşlarının gerçekleştirdiği harcamalar ile toplum için faydalı hizmet gören kurumların ödemelerini, vergi muafiyet ve indirimlerini, özel kişilerin kamuya yaptıkları yardım ve bağışlar toplamını içeren geniş bir kavramdır. Büyüklüğü içine aldığı farklı birimlere bağlı olan kamu harcamaları zamana ve yere göre değişim göstermektedir.

Kamu harcamaları tarihi süreçte sürekli artış eğiliminde olmuştur. Bu eğilim, hem devletçi ekonomik sistemi benimseyen hem de piyasa ekonomisini benimseyen ülkelerde görülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi, Wagner, kamu harcamalarında artışın milli gelir artışından daha fazla olduğunu tespit ederek bunu “kamu harcamaları artış kanunu” olarak nitelendirmiştir. Yine İngiltere’de 1890–1960 yılları arasında kamu harcamalarındaki artışın basamaklı bir gelişme kaydettiğini ileri süren Peacock ve Wiseman, olağanüstü haller nedeniyle kamu gelir ve giderlerinde büyük artışlar olduğunu normal döneme gelindiğinde artan oranların düşmediğini belirten “sıçrama tezini” ortaya atmıştır (Cullis and Jones, 1992: 385).

Ekonomideki payı artan kamu harcamalarının etkileri; özel sektörü dışlama etkisi (crowding-out) şeklinde olabileceği gibi kamusal mal ve hizmetlerin üretimi nedeniyle özel sektör verimliliğini geliştirici yönde pozitif dışsallıklar biçiminde de olabilir. Dışlama etkisinde belirleyici olan faktör özel sektör ve kamu sektörünün marjinal

verimliliğidir. Ekonomik dışsallıkların olmadığı bir durumda kamusal faaliyetlerin özel sektöre göre daha az etkin olduğu hususunda genel bir kanaat vardır. Buna göre ne kadar kamu harcaması yapılırsa o kadar az etkinlik ve o kadar az üretim olacaktır. Ancak dışsallıklar içeren kamu harcamalarında yukarıdakinin tersine özel sektör üretimini destekleyici bir yön vardır. Buna göre kamu harcamalarındaki artış ekonomik büyümeyi hızlandıracak, daha fazla ekonomik büyüme için daha çok kamu harcaması yapılacaktır (Tanzi and Zee, 1997: 11-13).

2.4.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkilerine Yönelik Yaklaşımlar

Kamu harcamalarının ekonomik etkilerini Keynezyen, Monetarist, Rasyonel Bekleyişler ve Arz-Yanlı İktisat yaklaşımlarına göre ayrı ayrı ele alabiliriz.

2.4.1.1. Keynezyen Yaklaşımda Kamu Harcamalarının Etkileri

Keynezyen yaklaşımda ekonomide kısa dönemde fiyatların katı olduğu dışsal faktörler tarafından değiştirilemeyeceği varsayılır. Örtülü olarak ekonomide sürekli atıl kapasitenin olduğu, dolayısıyla kamu harcamaları yoluyla yaratılan ek talebin enflasyona yol açmadan üretim ve istihdamı artırabileceği görüşündedirler. (Turnovsky, 1977: 30)

Keynezyen modelde para arzı ve kamu harcamalarının dışsal, gelir ve faiz oranlarının içsel değişken olduğu ve ayrıca maliye politikasının ekonomi üzerinde para politikasından daha etkin olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda kısa dönemde kamu harcamalarındaki bir artış, Keynezyen modele göre enflasyona yol açmadan gelir ve istihdam düzeyini arttırabilecektir.

2.4.1.2. Monetarist Yaklaşımda Kamu Harcamalarının Etkileri

Monetarist yaklaşımda ekonomide fiyat ve faiz oranlarının içsel, gelir düzeyinin ise dışsal bir değişken olduğu ve ekonominin kendi halinde bırakılırsa kısa dönemde tam istihdam denge düzeyine ulaşacağı varsayılır. Dolayısıyla kamu harcamalarında bir artışın, ekonomi tam istihdam düzeyinde dengede varsayıldığından, gelir ve istihdam düzeyini etkilemeden sadece faiz oranının yükselmesine neden olacağı görüşündedirler. (Cuthbertson, 1987: 134-140)

Monetarist modelde ayrıca para ve maliye politikalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin uzun dönemli olmayıp kısa dönemli olduğu, kısa dönemde para politikasının ekonomi üzerinde maliye politikasından daha etkin olduğu ileri sürülmektedir.

2.4.1.3. Rasyonel Bekleyişler Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri

Rasyonel bekleyişler yaklaşımında bütün karar alıcılar rasyonel bekleyişlere sahip olduklarından ekonomi her zaman denge noktasına yönelir. Dolayısıyla para ve maliye politikaları ne kısa, ne de uzun dönemde ekonominin reel değişkenleri üzerinde etkili değildir. (Cuthbertson, 1987:156-159) Modele göre hükümet politikaları determinist ise, yani para arzı ve kamu harcamalarının ne yönde değişeceği toplum tarafından önceden biliniyorsa, bu durumda kısa dönemde bile hükümet politikaları doğal üretim düzeyini etkilemez. Çünkü ekonomideki karar birimleri davranışlarını hükümet politikalarını etkisiz kılacak şekilde değiştirebileceklerdir. Eğer hükümet politikaları belirli bir süre için ekonomik karar birimlerini şaşırabiliyorsa, kısa dönemde beklenen enflasyon gerçekleşen enflasyondan veya beklenen kamu harcamaları miktarı gerçekleşen harcama miktarından farklı olacak, dolayısıyla da kısa dönemde üretim ve istihdam düzeyi doğal üretim düzeyini aşsa da, uzun dönemde doğal üretim düzeyine yeniden dönecektir. (Sargent, 1979: 357-365)

2.4.1.4. Arz-Yönlü Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri

Arz-yönlü iktisat yaklaşımına göre, bütçe açığı ve enflasyon ilişkisinde, eğer toplumun enflasyon beklentisi sabit ise para arzında bir artış olursa, enflasyonda da belirli bir artış görülür. Ancak enflasyon beklentisi belirli bir eşiği aştıysa (Laffer Eğrisi Yaklaşımında vergi oranlarının belli bir oranı aşması durumunda vergi hâsılatının düşmesine benzer bir şekilde) para arzında az bir artış bile enflasyonda büyük artışlara neden olabilir. Artan kamu harcamaları enflasyon beklentisini yükseltirse, kamu harcamalarının emisyonla finansmanı, enflasyonda büyük artışlara neden olabilir. (Turnovsky, 1977: 123-126)

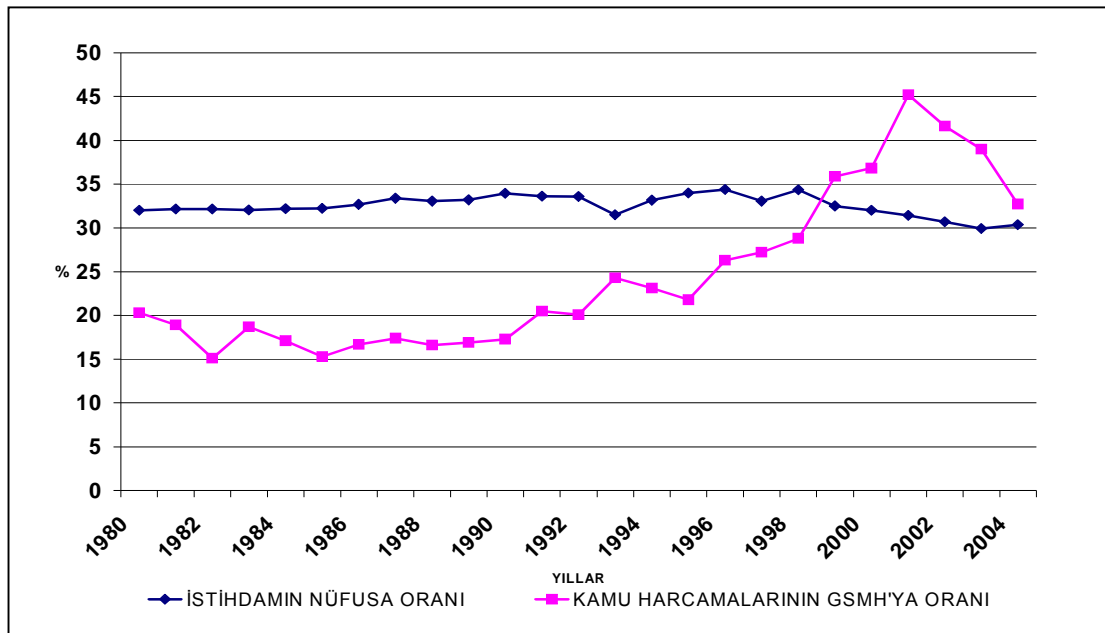
2.4.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri

2.4.2.1 Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkileri

İstihdam kavramı, üretim sürecinde üretim faktörlerinin kullanılması anlamına gelmektedir. Fakat dar anlamda istihdam denilince, üretim faktörlerinden sadece emeğin yani işgücünün üretimde kullanılması anlaşılır.

Bir ekonomide devletin temel amaçlarından biri de, tam istihdamı sağlamaktır. Ancak bu takdirde ekonomik gelişme hızlandırılarak belirli bir ekonomik gelişmişlik seviyesine ulaşılabilir (Soule – Antelle, 1992:331).

Kamu harcamalarıyla ekonomideki istihdam hacmi arttırılabilir. Bu amaca en uygun kamu harcaması, yatırım harcamalarıdır. Yatırım harcamaları üretim kapasitesini artırır ve daha büyük çapta üretim faktörü kullanımını sağlar. Eğer yatırımlarda seçilen, teknoloji, emek-yoğun bir teknoloji ise bu takdirde yapılacak yatırımda daha çok sayıda işgücü istihdam edilebilir. Kamu yatırım harcamaları az gelişmiş ülkelerde genelde yetersiz kaldığı için, bu ülkelerde devlet, özel kesim yatırımlarını çeşitli teşviklerle (yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, gümrük vergi ve resimleri muafiyeti vb. gibi) harekete geçirmeye çalışır. Devletin sağladığı bu mali kaynaklar kısa dönemde ekonominin istihdam yeteneğinin gelişmesine yardımcı olur (Eker, 2004: 100).

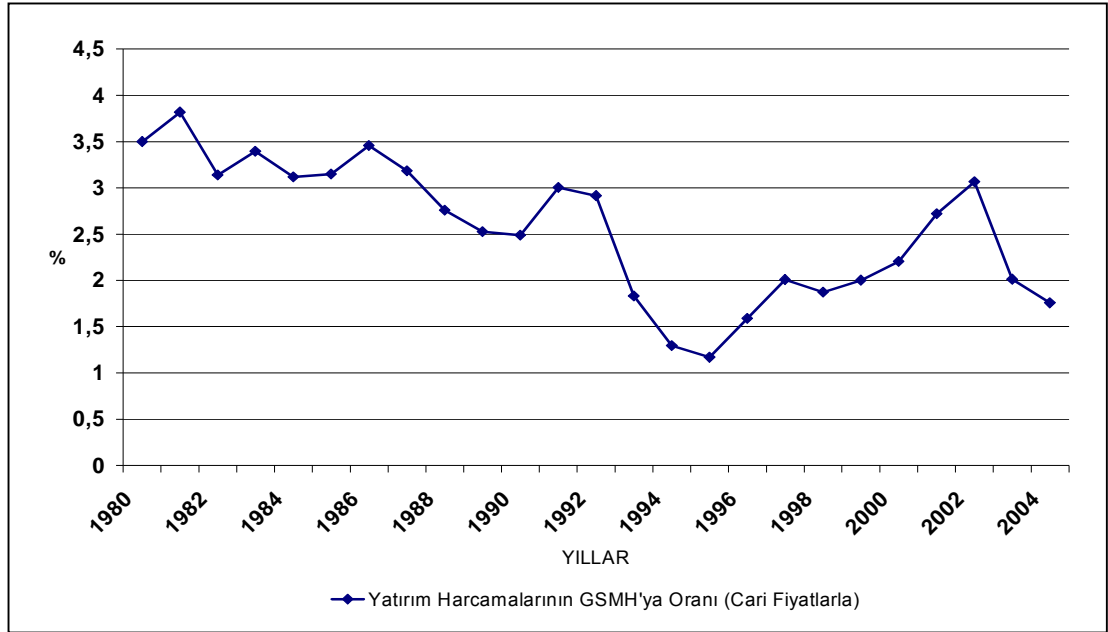
Grafik 2.1. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve İstihdamın Gelişimi (1980-2004)

Kaynak:TÜİK ve DPT verilerinden derlenmiştir.

Yukarıdaki, grafik 2.1’de Türkiye’de 1980-2004 döneminde kamu harcamaları ile istihdam arasındaki ilişkiyi görebilmek amacıyla kamu harcamaları/GSMH ve istihdam/nüfus oranları, grafik 2.2’de ise aynı dönem yatırım harcamalarının gelişimini görebilmek amacıyla yatırım harcamaları/GSMH oranları ele alınmaktadır.

Grafik 2.1 incelendiğinde, kamu harcamaları/GSMH oranının %20,3 iken 1982’de %15,1’e gerilediği, ancak bu oranın 1982-2001 aralığında zaman zaman iniş göstermekle birlikte sürekli yükseldiği görülmektedir. 2001’de kamu harcamalarının GSMH payı %45,1 ile dönemin en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra yeni program

çerçevesinde azalmıştır. Aynı dönemde istihdam edilenlerin nüfusa oranında çok fazla değişme olmamış, bu oran 1980’de %32 iken 2001’de %31,4 olmuştur.

Grafik 2.2. Türkiye’de Yatırım Harcamalarının GSMH’ya Oranı (1980-2004)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve DPT verilerinden derlenmiştir.

İlk iki grafikten anlaşılacağı gibi, kamu harcamaları/GSMH oranının artması ile birlikte istihdam edilen nüfus oranının da artması beklenirken önemli bir değişim ortaya çıkmamıştır. Bu durumu yatırımlardaki gelişime bakarak açıklayabiliriz. Bu amaçla ele alınan grafik 2.2’ye görüldüğü gibi 1980’de yatırım harcamaları/GSMH oranı %3,5 iken 1982’de %3,1 seviyesine inmiş ve bu gerileme 1996’da en düşük seviyesine ulaşmıştır. 1996-2001 arasında kısa süreli artışla bile 1980 seviyesi yakalanamamıştır. Bu ortamda her ne kadar kamu harcamalarının GSMH’den aldığı pay 2002’ye kadar yükselmiş olsa da istihdam düzeyinde belirleyici rol oynayan yatırım harcamaları 1996’ya kadar sürekli düştüğünden istihdam edilen nüfusta göze çarpan bir artış olmamıştır.

2.4.2.2.Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkileri

Enflasyon yurtdışı ekonomik faktörlerden kaynaklanabileceği gibi, yurtdışı bazı ekonomik gelişmelerden de kaynaklanabilir. Enflasyon üzerinde yapılan araştırmalarda, enflasyonla ilgili kritik ekonomik değişkenlerin para arzı, üretim düzeyi, faiz oranları, işçi ücretleri, döviz kuru, toplumun gelecekle ilgili ekonomik ve sosyal beklentileri ve

dış ticaret hadleri olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bu faktörlerin enflasyon üzerindeki etki derecelerinin, ülkelerin ekonomik yapılarına göre değiştiği de kabul edilmektedir. Örneğin ithalatın GSYH'ya oranı yüksek olan ülkelerde enflasyonu etkileyen en önemli faktör ithal fiyatları olurken, bütçe açıklarının GSYH'ya oranı yüksek olan ülkelerde ise, yurtiçi faktörlerin etkisi ön plana çıkmaktadır (Turnovsky, 1977: 145). Bazı iktisatçılara göre de GSMH artış oranından nispi olarak daha hızlı bir kamu harcaması artışı ekonomide enflasyonist baskılar yaratacaktır. Ancak yüksek bir harcama düzeyi kendi başına enflasyonist olmayabilir (Özselçuk, 1992: 2).

Kamu harcamalarının enflasyon üzerindeki etkileri bu harcamaların finansman şekli ve türüne göre değişmektedir. Kamu harcamalarının emisyon ile finansman yöntemine, vergi yapısı ve yönetimi yeterli vergi hasılatı sağlayamayan ülkeler daha sık başvurmaktadır. Ancak kamu harcamalarının emisyonla finansmanı bir kere başlayınca, bütçe gelirleri ile harcamalarının enflasyona uyum farkından dolayı, enflasyonu körükleyen bir sistem haline dönüşmektedir. Fiyat artışlarının kamu harcamalarını hemen etkilemesine karşın kamu gelirlerine gecikmeli yansımaları, yani vergi gelirlerinin tahakkuku ile tahsili arasında geçen zaman farkından dolayı vergilerin reel değerinin aşınması bu durumun ana nedenidir. Uzun dönemde kamu gelirleri harcamaları karşılayabilir, bu gecikme yapısı enflasyon dönemlerinde yeniden bütçe açığı yaratmaktadır.

Kamu harcamalarının iç ve/veya dış borç ile finansmanı durumunda kamu harcamaları artışı, enflasyonu artırabilir. Kamu harcamalarının yurtiçi borçlanma ile finansmanı özel kesimin yurtiçi kredi pazarından yararlanmasını sınırladığı ölçüde, özel dış borçlanma arayışları artar, dolayısıyla hem para arzı dış kaynak girişi nedeniyle artar, hem de uzun dönemde ödemeler dengesi bozulabilir. Kamu harcamalarının dış borçlanma ile finansmanı durumunda ise, yurt içine ek fon girişi nedeniyle para arzı artacak, dolayısıyla da enflasyonu arttırıcı bir etki yapabilecektir.

Kamu transfer harcamalarının enflasyona etkilerinde ise düşük gelir gruplarına yapılan sosyal transferler ve kamu borcu faiz ödemeleri kısa dönemde enflasyonisttir. Çünkü bu grupların marjinal tüketim eğilimi yüksektir. Ekonomik sübvansiyonların büyük bölümü de, finansman şekline bağlı olarak genellikle kısa dönemde enflasyonisttir (Ataç, 1999: 121).

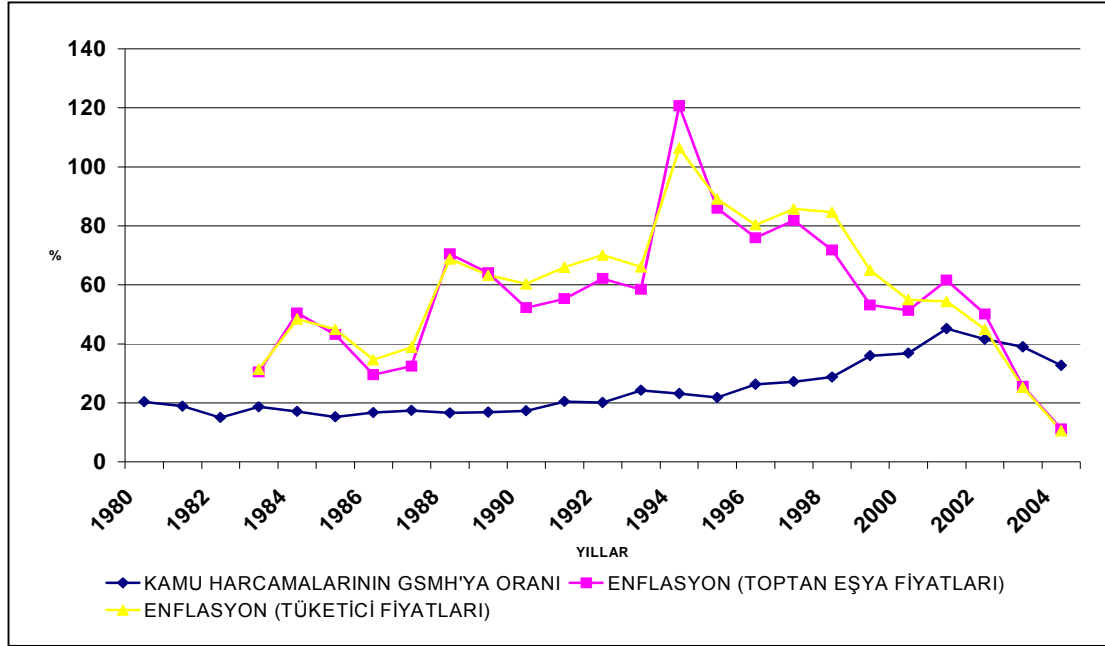
Kamu harcamalarındaki sürekli artışlar, devletin piyasadan daha fazla miktarda mal ve hizmet talebinde bulunması anlamına geldiği için, ekonomideki toplam talep seviyesini artırır. Ekonomide toplam arzın toplam talepteki değişmelere uygun bir gelişme göstermemesi durumunda, fiyatlar genel seviyesinde sürekli artışları ifade eden enflasyonda belirli bir yükselme olur. Ancak kamu harcamaları bir yandan ekonomide enflasyonist bir süreç yaratırken, bir yandan da, toplam yurtiçi efektif talebi canlı tutar. Özel sermaye birikiminin ve özel girişimciliğin gelişmiş ülkelere oranla oldukça kısıtlı olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bu işlev daha da önemlidir (Eker, 2004: 98).

Kamu harcamaları, fiyatlar genel seviyesi üzerinde, özel kesimden kamu kesimine çeşitli araçlarla (vergi, harç, borçlanma vb.) aktarılan fonların kamusal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılarak yeniden ekonomiye girmesiyle etkiye bulunur. Devlet, vergi, harç resim, borçlanma vb. yollarla özel kesimdeki satın alma gücünün azalmasına sebep olur. Satın alma gücündeki bir azalma, ekonomide üretilen mal ve hizmetlere olan talebin azalması sonucunu doğurur. Talepteki düşüşte, satın alma gücünün ne ölçüde azaltılmış olduğu önemlidir. Genel olarak talepte bir düşüş, fiyatlar genel seviyesinde benzer bir etki meydana getirir. Devletin yukarıda belirtilen araçlarla kişilerin satın alma gücünde farklı oranlarda değişiklik meydana getirmesi, ekonominin nispi fiyat yapısının değişmesine ortam hazırlar (Eker, 2004: 98).

Kamu harcamalarının fiyatlar genel seviyesi üzerinde olumsuz etki yapmaması, kısa dönemde toplam talebin toplam arz seviyesine getirilmesiyle; uzun dönemde ise toplam arzın toplam talepteki artışlara denk bir seviyeye çıkarılmasıyla mümkündür. Toplam talebin toplam arz seviyesine indirilmesi; özel kesimden kamu kesimine kaynak akışının hızlandırılması ve kamu kesiminin harcamada çekingen davranmasıyla mümkün olur. Toplam arzın artırılması ise, kamu harcamalarının ekonomide üretim ve verimlilik artışını mümkün kılacak şekilde düzenlenmesi ile gerçekleşebilir. Bu çerçevede kamu kesimi özel kesimin üretim faaliyetlerini sübvansiyon politikasıyla destekleyebilir (Eker, 2004: 99).

Ekonomik sübvansiyonlar bu anlamda, devletin ekonomi politika aracı olarak geniş biçimde kullandığı negatif vergiler arasında yer alır. Sübvansiyon; devlet için bir harcama, faydalananlar için ilave kaynak durumundadır. Sübvansiyonun üretimde meydana getireceği artış, fiyatlar genel seviyesinin istikrarına olumlu yönde katkıda

bulunacaktır. Sübvansiyon, ister üreticilere ister tüketicilere verilsin benzer etkiler ortaya çıkacaktır. Şöyle ki, tüketime verilecek sübvansiyon talep artışına bu da fiyatların artışına yol açacaktır. Tüketicilerin bu durumda sübvansiyondan sağlayacakları fayda sınırlı olacaktır. Sübvansiyonun üretime verilmesi halinde ise, sübvansiyon, tüketicilerin faydalanacağı şekilde fiyatların düşüşüne imkân verecektir (Peters,1979: 19).

Grafik 2.3. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Enflasyon (1980-2004)

Kaynak:TÜİK ve DPT verilerinden derlenmiştir.

Grafik 2.3’de Türkiye’de 1980–2004 dönemi kamu harcamalarının GSMH’den aldığı pay ve aynı dönemde toptan eşya ve tüketici fiyatları enflasyonları görülmektedir. Grafik incelendiğinde kamu harcamaları ile enflasyon artışı arasında bağlantı olduğu gözden kaçmamaktadır. Kamu harcamaları 1991’e kadar ufak iniş ve çıkışlarla birlikte durağan seyir izlemiştir. Aynı dönemde enflasyon arada diğer enflasyonist faktörlerden kaynaklanan ani yükselişler haricinde lineer bir artış göstermiştir. Kamu harcamaları 2001’e kadar hızlı şekilde artmış, enflasyon da bu artışı 1999’a kadar takip etmiştir. 2001’den itibaren kamu harcamaları hızla düşerken enflasyon da bunu daha büyük bir hızla takip etmiştir. 2001’de kamu harcamaları/GSMH oranı %45,2 ve enflasyon oranı %61,6 iken 2004’de kamu harcamaları/GSMH oranı %32,7’ye ve enflasyon da %10,6 değerine düşmüştür.

2.4.2.3 Kamu Harcamalarının Üretim Düzeyi Üzerindeki Etkileri

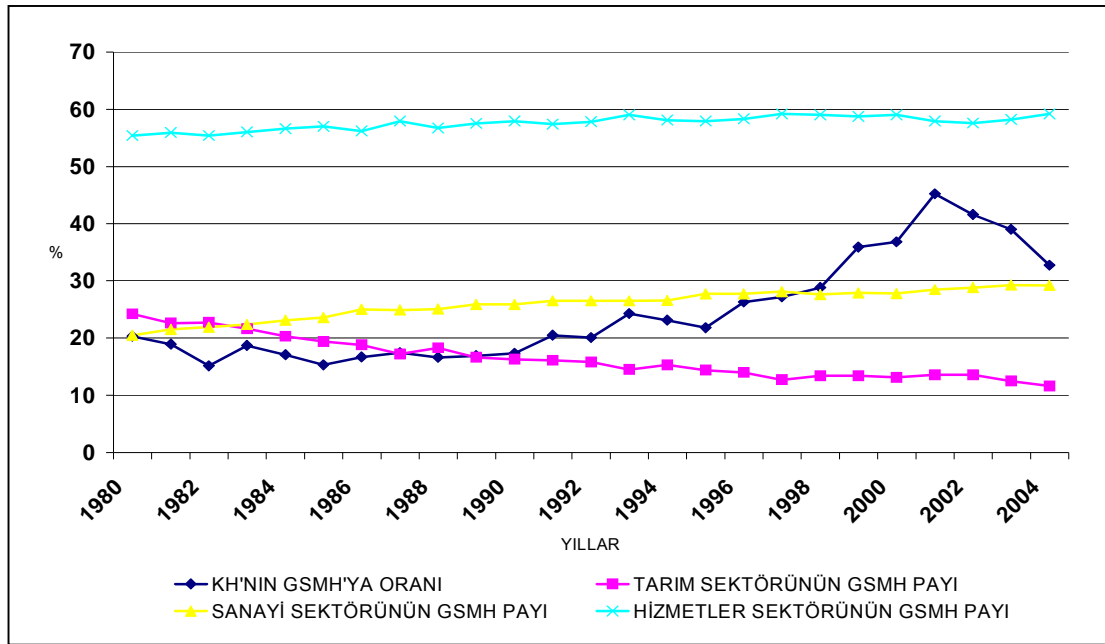
Kamu harcamaları genel olarak ekonomik kaynaklardan bir kısmının özel kesimden kamu kesimine aktarılmasına neden olmakta, bu kaynak aktarımındaki reel kamu harcamalarının niteliğine bağlı olarak ekonominin üretim düzeyi üzerinde değişik etkilere neden olmaktadır. Kamu transfer harcamalarında ise, bu kez tersine kamu kesiminden özel kesime doğru bir kaynak aktarımı olurken, bu aktarımının niteliği ve finansman şekline bağlı olarak da üretim düzeyi üzerinde değişik etkiler yaratmaktadır.

Kamu harcamaları, kamusal mal ve hizmet üretimine yönelik olmaları nedeniyle piyasadan üretim faktörü talebine yol açarlar. Kamu harcamalarının artırılması, üretim faktörlerine olan talebi benzer biçimde artırır. Devlet, kamu harcamalarıyla, üretim faktörlerine sahip olarak üretimde bulunabileceği gibi; piyasadan mal ve hizmet satın almak suretiyle de üretimi uyarabilir. Böyle bir durumda araştırılması gereken konu, hangi tür harcamaların üretim artışı üzerinde etkili olacağıın belirlenmesidir. Kamu harcamalarının hacim ve bileşimi üretim faktörlerinin, genel bir ifadeyle ekonomideki kaynaklarının, belirli alanlara yönlendirilmesine neden olur. Kamu harcamaları, aynı zamanda, kişisel harcamaların azalmasına ve böylece sermaye birikiminin artmasına da belirli ölçüde katkıda bulunur. Kamu harcamalarının bu yönde bir etki göstermesi, bütün topluma daha geniş ve etkili hizmetler vermekle mümkün olabilir (Eker, 2004: 96).

Grafik 2.4'te Türkiye'de 1980-2004 dönemi kamu harcamalarının gelişimi ile tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSMH içindeki paylarını görmekteyiz. Grafiğe göre 1980'de kamu harcamalarının GSMH'ya oranı %20,3 iken hizmetler sektörünün payı %55,4 ile en yüksek paya sahip sektördür, %24,2 ile tarım sektörü ikinci ve %20,5 ile sanayi sektörü üçüncü sıradadır. Kamu harcamaları 1980-1990 döneminde hemen hemen aynı seviyede kalırken aynı dönemde hizmetler sektöründe de benzer bir gelişme vardır. Yine bu dönemde tarım sektörünün GSMH payı %24,2'den %16,3'e düşerken sanayi sektörü %20,5'ten %25,9'a yükselmiştir.

Kamu harcamaları/GSMH oranı 1990 sonrası çok hızlı bir yükseliş göstererek 2001'de %45,2 seviyesine çıkmıştır. Aynı dönemde hizmetler sektöründe önemli bir değişme görülmezken sanayi sektörünün gelişim düzeyi bir miktar yavaşlamış, tarım sektörünün GSMH payı da %10'a doğru gerilemiştir.

Bu sonuçlar bize kamu harcama kalemlerindeki artış veya azalışların üretimin farklı alanlarında yapmış olduğu artış veya azalışı hakkında yeterli ve güvenilir bir bilgi vermemektedir. Zaten bir bütün olarak toplam kamu harcamalarının üretim düzeyi üzerindeki genel etkisini saptamak da oldukça zordur. Çünkü farklı nitelikteki kamu harcamaları, üretim düzeyini farklı yönde ve farklı ölçülerde etkilemektedir. Bundan dolayı kamu bütçesi içindeki her harcama kaleminin üretim düzeyi üzerindeki etkisi de farklılık göstermektedir.

Grafik 2.4. Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörünün GSMH Paylarının Gelişimi (1980-2004)

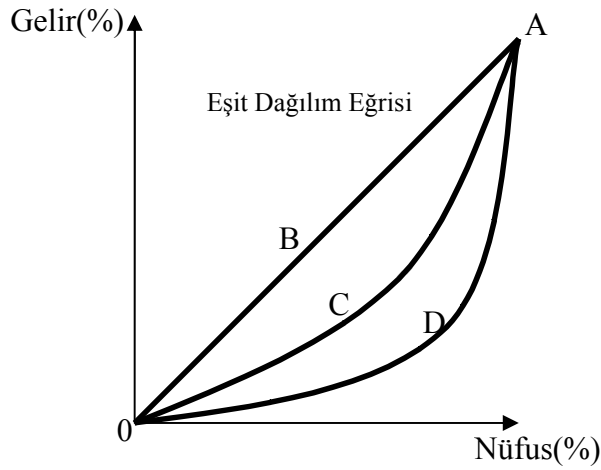
Kaynak:TÜİK ve DPT verilerinden derlenmiştir.

2.4.2.4 Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Kamu harcamaları, gelir dağılımı üzerinde de önemli etkiler meydana getirebilmektedir. Kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri esas itibariyle gelirin yeniden dağılımı mekanizmasıyla olur. Fonksiyonel bölüşüme göre vergiler ve harcamalar yoluyla kişilerin ve sosyal grupların gelirlerinde ortaya çıkan değişikliğe gelirin yeniden dağılımı adı verilmektedir (Eker, 2004: 97).

Devlet çeşitli yollardan (vergi, resim, harç vb.) elde ettiği kaynakları, daha önce de belirtildiği gibi, kamu harcamaları şeklinde tekrar topluma döndürmektedir. Yani, bu safhada devlet harcama yönüyle araya girerek, ekonomide üretim sonucu ortaya çıkan gelirin bölüşümünü (fonksiyonel gelir dağılımını) iyileştirmeye çalışmaktadır. Çünkü

piyasa sürecinde üretim sonucu elde edilen gelir, üretime katılan faktörler arasında adil şekilde dağılmamış olabilir. Başka bir deyişle, piyasanın işleyişi bu tür olumsuzlukları doğurabilmektedir. Bu sürece katılan devlet, bir yandan, gelir bölüşümünü vergi şeklinde etkileyerek üretim faktörlerinin payına düşen gelirin azalmasına yol açmakta; bir yandan da, transfer harcamaları yoluyla bazı faktör geliri sahiplerinin gelirlerinin belirli ölçüde artmasını mümkün kılmaktadır (Eker, 2004: 97). Transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerinde dolaysız etki yapmasına mukabil, cari ve yatırım harcamaları gelir dağılımının dolaylı olarak iyileşmesine katkıda bulunmaktadır.

Grafik 2.5. Lorenz Eğrisi

Lorenz eğrisi ile, bir ülkedeki nüfusun ne kadarının, ülke gelirinin ne kadarını aldığını görebiliriz. Lorenz eğrisi, eşit gelir dağılımını göstermektedir. Grafik 2.5.'de yer alan OBA doğrusu, bir ülkedeki gelir dağılımının tam eşitliğini gösterir (örneğin nüfusun %10'u gelirin %10'unu alıyor). OCA eğrisinde ise gelir dağılımı biraz adaletsizleşmiş, ODA eğrisi üzerinde ise bu adaletsizlik iyice artmış demektir (Kalenderoğlu, 2005: 52).

Kamu harcamaları, gelir dağılımını olumlu/olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Yapılan harcamaların niteliğine göre, gelir dağılımındaki adaletsizlik artar veya azalır. Bu durumu Lorenz eğrisi üzerinde inceleyecek olursak, başlangıçta OCA eğrisi üzerinde olduğumuzu farz edelim. Bu durumdayken devletin yapmış olduğu harcamalar;

- Eğriyi yukarı kaydırıyorsa (yani OBA eğrisine yaklaşıyorsa), yapılan kamu harcamaları, gelir dağılımını eşitleyici bir etki yapacaktır. Gelir dağılımını eşitleyici nitelikte olan kamu harcamalarına örnek olarak, sosyal amaçlı transfer

harcamaları öğrenci bursları verilebilir. Ayrıca, sağlık ve eğitim hizmetlerinden düşük gelirliler yararlanıyorsa, bu da gelir dağılımını eşitleyici etki yapacaktır.

- Eğriyi aşağı doğru kaydırıyorsa (ODA eğrisine doğru yaklaşıyorsa), yapılan kamu harcamaları, gelir dağılımındaki adaletsizliği artırıcı etki yapar. Yapılan kamu harcamalarından yüksek gelir grupları yararlanıyorsa, gelir dağılımındaki adaletsizlik artar. Bu tür harcamalara, devlet tahvili faiz ödemeleri ve iktisadi amaçlı mali transferler örnek verilebilir.

- Eğri değişmiyorsa, yapılan kamu harcamaları gelir dağılımını etkilemeyecektir. Milli savunma, adalet, asayiş gibi temel nitelikteki zorunlu harcamalar, gelir dağılımını etkilemez. Bunların faydası herkes için aynıdır (Kalenderoğlu, 2005: 52-53).

Eğitim ve sağlık gibi temel kamusal hizmet alanlarında devletin yapacağı cari harcamalar ve yatırım harcamaları –söz konusu harcamaların düşük ve orta gelirli vatandaşların yaşadığı bölgelerde artırılması halinde- dolaylı olarak gelir dağılımının iyileşmesini sağlar. Şüphesiz bu iyileşme, söz konusu hizmetlerin ücretsiz ya da maliyetin çok altında fiyatlarla sağlanması durumunda anlamlı olur. Bu tür harcamalar yöneldikleri alanlarda sürekli bir iyileşme meydana getirirler. Öte yandan, bazı kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri de olumsuz yöndedir. Regresif (gerileyici) karakter taşıyan bu harcamaların en tipik örneğini, devletin borçlanma karşılığında tahvil sahiplerine ödediği faiz giderleri oluşturur (Eker, 2004: 97-98).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede öncelikle kamu harcamaları ve ekonomik büyüme konusundaki temel yaklaşım ve büyüme modelleri kısaca değerlendirilecek, ardından Türkiye’de ekonomik büyüme ve kamu harcamaları ile ilgili 1980 sonrası gelişmeler analiz edilecektir. Bu bölümde son olarak kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar ve ulaşıtları sonuçlar kısaca özetlenecek ve ardından bir ekonometrik analiz 1980–2004 dönemi Türkiye örneğinde sunularak sonuçları değerlendirilecektir.

3.1. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME: YAKLAŞIM VE MODELLER

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri literatürde uzun zaman tartışma gündemini meşgul etmiştir. Kamu sektörünün özel sektörden farklı olarak karlılık gibi bir amacının olmaması, sektör zararının belli bir kişi veya kişilere yüklenememesi, yöneticilerin sorumluluğunun az olması, ülke ekonomilerinin serbestleştirilmesi gibi nedenler sektörün harcamalarının zamanla artmasına neden olmuştur.

Ekonomik büyüme, gayrisafi milli hasıla da meydana gelen artışlarla tanımlanabilmektedir (Alkin, 1975: 220). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olup olmadığı, etkili ise nasıl bir etkiye sahip olduğu konusu da, ekonomik yaklaşımlara göre değişmektedir.

3.1.1 Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme modeli Adam Smith, David Ricardo, Malthus, John Stuart Mill ve James Mill tarafından ortak geliştirilen bir model olmasına karşın en büyük katkısı D. Ricardo yaptığı için bu modele Ricardo modeli de denmektedir (Acar, 1998:23). Klasik Modelde ekonominin otomatik olarak tam istihdam denge düzeyinde işleyeceği, para piyasası ile tahvil piyasasının beraber dengede olacağı, reel milli gelirin çalışan işgücü miktarı ve üretim fonksiyonuna bağlı olarak belirleneceği ileri sürülmektedir.

Dolayısıyla para arzındaki ve tasarruf-yatırım hacmindeki değişmelerin reel üretimi, dolayısıyla da ekonomik büyümeyi etkilemeyeceği, büyümeyi etkileyen faktörlerin sadece sermaye birikimi, istihdam edilen işgücü miktarının artması veya üretim teknolojisinin gelişmesi olduğu görüşündedirler.

Zaten devletin, otomatik olarak tam istihdam dengesinde işlediğine inandıkları ekonomiye müdahalesine karşı olan klasik iktisatçılara göre kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde doğrudan hiçbir olumlu etkisi olmayacaktır.

A. Smith'e göre bir ekonominin büyümesi için iki koşul gereklidir: Sermaye stokunun ve böylece üretken alanlarda çalışan işgücü miktarının artması ve işbölümü sonucu üretim ölçeğinin genişleyerek emeğin üretkenliğinin ve üretim faktörleri kullanımında etkinliğin artması (Tezel, 1988: 101-113). Ancak her ekonomi için uzun dönemde bir durağan denge üst sınırı vardır ve eğer doğal denge sınırı bozulmazsa ekonomi hep bu düzeyde kalır. Bu üst sınırı belirleyen faktörler ise ülkenin coğrafi koşulları yani doğasıdır (İlkin, 1976: 61).

Klasiklere göre ekonomide istihdam ve sermaye stokunu arttırmak özel sektörün görevidir, devlet sadece adalet, güvenlik, savunma gibi sosyal ihtiyaçları karşılamalıdır. Ancak bu tür kamu hizmetlerinin sağladığı dışsal yararlar dolaylı olarak büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratabilir (Solow, 1970: 56).

3.1.2 Neo-Klasik Büyüme Modeli

Neo-Klasik Büyüme modelinde ise üretim faktörlerinin ikamesi büyük önem taşır. Ekonomik büyümenin sağlanması için, üretim teknolojisinin faktör yoğunluğu o faktör lehine seçilmelidir (Tezel, 1988: 208-234).

Modele göre ex-ante tasarruflar ve ex-ante yatırımlar özdeştir ve dolayısıyla da girişimcilerin yatırım konusundaki bekleyiş ve kararları fazla önemli değildir. Çünkü tasarruflar otomatik olarak yatırımlara dönüşmektedir (Solow, 1970: 56). Ayrıca ekonomide faktör piyasalarının kusursuz bir şekilde işlediği, ücret ve kar oranlarının değişen koşullara anında uyum sağladığı kabul edilmektedir (Tezel,1988: 208-234)

3.1.3 Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşımda ekonomide kaynak dağılımında statik ve dinamik etkinliğin sağlanması, ekonominin üretken kapasitesinin geliştirilebilmesi için yoğun ve

sürekli bir kamu müdahalesinin gerekli olduğu, kamu harcamalarına önemli görevler üstlendiği ileri sürülmektedir (Arasıl , 1993: 4).

Yapısalcı yaklaşımda kamu harcamaları iki şekilde büyümede etkili olabilir:

a. Kamu ve özel sermaye birikimi birbirini tamamlayıcı durumda ise kamu harcamaları (özellikle altyapı, eğitim, enerji, telekomünikasyon, araştırma-geliştirme) özel yatırımları uyarabilir ve dolayısıyla büyümeyi hızlandırabilir.

b. Nispi faktör verimliliğinin yüksek olduğu kamu sektörü üretim birimleri ekonominin toplam üretim hacmini arttırıcı etki yapacaktır.

3.1.4 Arz-yanlı Yaklaşım

Arz-yanlı iktisatçılara göre ekonominin büyüme oranı, ekonomide kaynak kullanımında etkinliği arttırıcı, ekonomide kamu düzenlemesini azaltıcı, toplumda daha çok çalışma ve daha çok tasarruf-yatırım yapma arzusunun arttırıcı politikalar ile önemli ölçüde yükseltilebilir (Feldstein: 1986: 26-30).

Maliye politikaları faktör arzı ve dolayısıyla üretim düzeyi ve büyüme üzerinde önemli etkiye sahiptir. Vergi-sonrası reel ücretler çalışma-boş zaman tercihini, vergi-sonrası tahvil getiri oranı ise tasarruf-yatırım tercihini güçlü bir şekilde etkilemektedir.

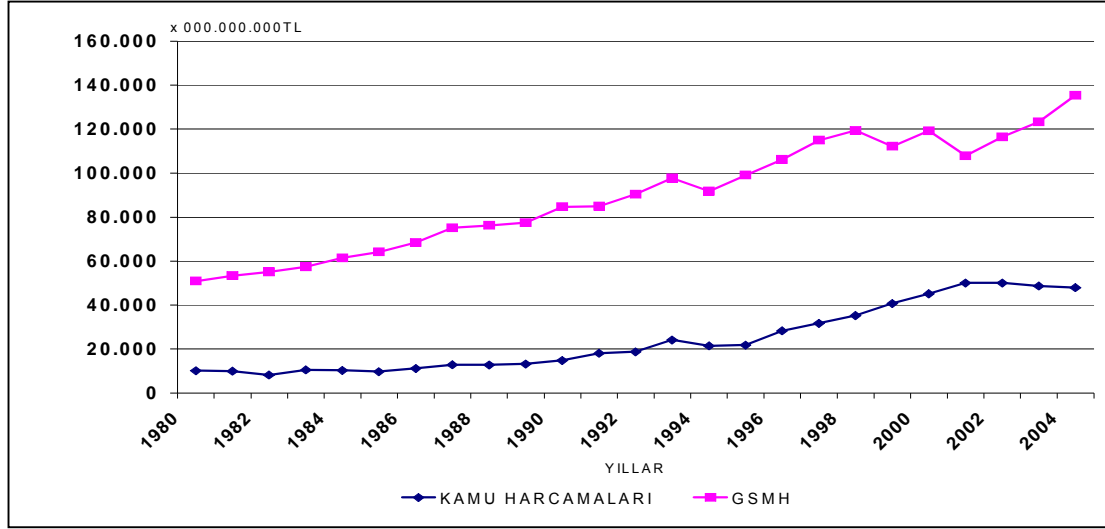
3.2. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN 1980 SONRASI GELİŞMELER

Türkiye'de 1980'li yıllar yerel yönetimlere daha fazla kaynak ayrılarak güçlendirilmeye çalışıldığı yıllar olmuştur. Yerel yönetimler GSMH'dan 1970'li yıllarda %1,5 ve 1980'li yıllarda %3 kaynak kullanırlarken 1990'lı yıllarda bu oran %5'i aşmıştır (Şahin, 2000: 425).

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası kamu harcamalarının da kullanıldığı bir ortamda büyüme hızını arttırma çabaları sonucu beş yıl süren bir büyüme konjonktürü yaşanmıştır. Ancak 1985 sonrası daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmak için kamu harcamaları politikası uygulandığında, büyüme konjonktürünün iki buçuk yıl sürdüğü ve enflasyonist bir sürecin yaşandığı görülmüştür. Bu durumda kamu harcamalarını arttırarak büyüme her zorladığında ekonomi bir yukarı enflasyon düzeyine çıkmıştır (Kuruç, 1988: 168). Türkiye'de daha hızlı büyümenin amacı hızlı nüfus artışı dolayısıyla

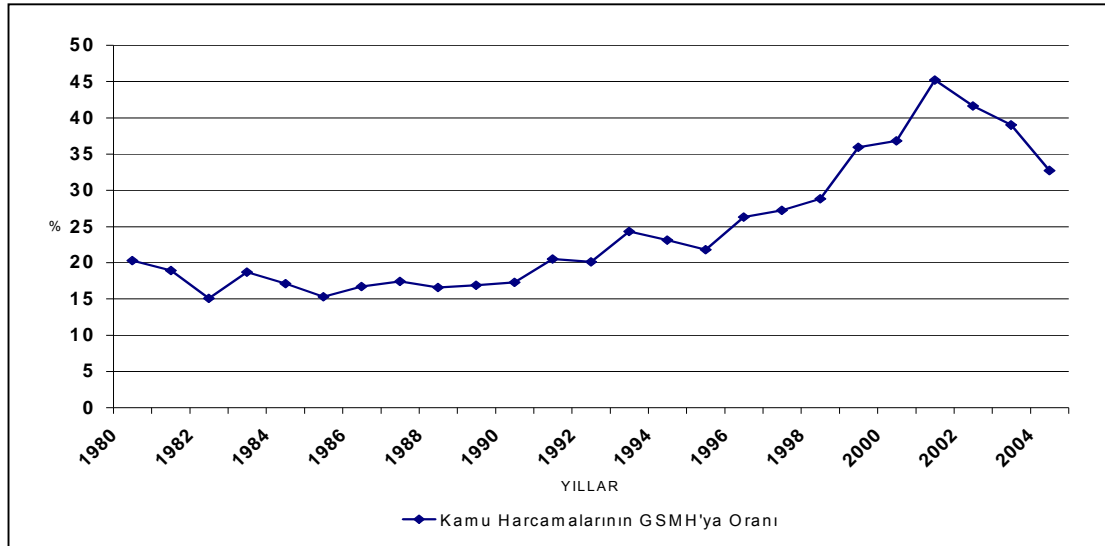
önemini giderek arttıran işsizlik sorununu çözmek olduğundan büyüme bir türev amaç haline dönüşmüş, bu ortamda yapay ve istikrarsız büyüme oranları karşımıza çıkmıştır.

Bu gelişmeleri gösteren, grafik 3.1 incelendiğinde 1980-1990 döneminde GSMH'nın sürekli arttığı, fakat kamu harcamalarında önemli bir artış olmadığı söylenebilir. Buna karşılık 1990-2001 döneminde kamu harcamalarının GSMH'na benzer biçimde hızlı bir yükseliş trendine girdiği görülmektedir.

Grafik 3.1. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve GSMH’nın Gelişimi (1980-2004)

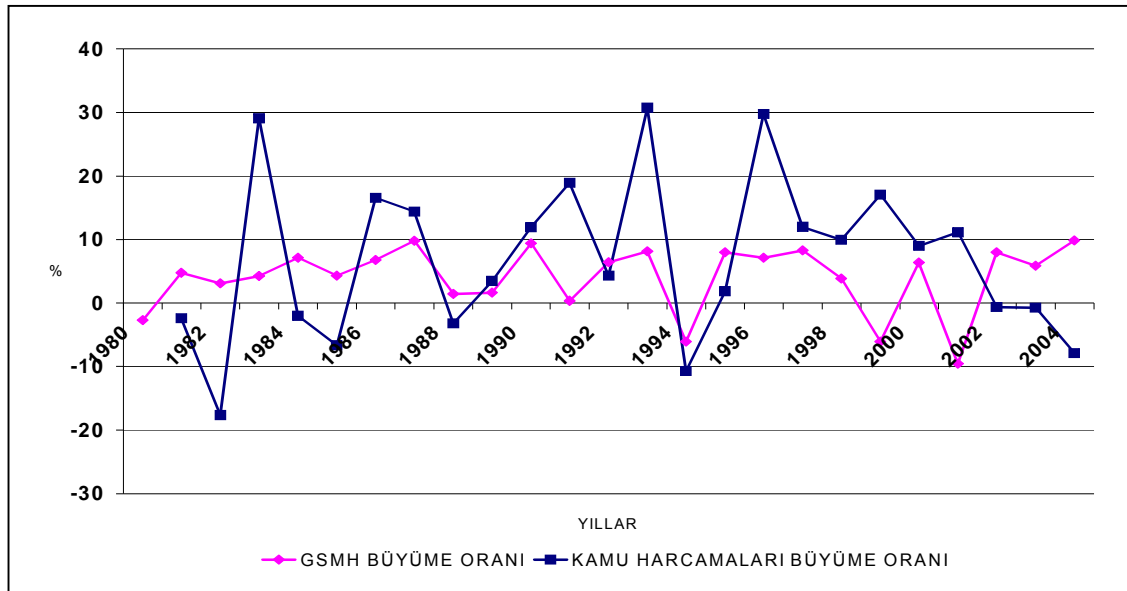
2001 yılından itibaren kamu harcamaları miktarı düşüş trendine girmiş ve grafik 3.2’de görüldüğü gibi GSMH içindeki oranı da büyük miktarda azalmıştır.

Grafik 3.2 Türkiye’de Kamu Harcamalarının GSMH’ya Oranı (1980-2004)

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri, kamusal hizmet sunumu açısından büyük baskı altındadırlar. Ancak bir çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi vergilerin arttırılmasına karşı güçlü muhalefet nedeniyle kamu hizmetlerini sağlam gelir kaynağı vergiler yerine daha çok borçlanma ve para basma yoluyla karşılamayı tercih etmektedirler. Kamu açıkları ve borçların emisyon yoluyla karşılanması durumunda enflasyon artmaktadır. Sonuçta, gelişmekte olan ülkelere yüksek kamu açıkları ve borçlanma gereksiniminin yarattığı sorunlar ekonomik büyüme önünde ciddi engeller oluşturabilmektedir (Atılğan, 2004: 79).

Türkiye’de büyüme hızının sürekli olarak arttırılamaması, büyük ölçüde özel tasarrufların yeterince arttırılamamasına, tasarruf yetersizliği de, tasarrufların makro ekonomik düzeyde özendirilememesi ve düşük etkinliğe bağlı görünmektedir (Erdilek , 1986: 49-50).

Grafik 3.3. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve GSMH Artışı (1980-2004)

Grafik 3.3’de 1980-2004 döneminde Türkiye’de kamu harcamaları artış oranları ve GSMH’nın büyüme veya artış oranı gözlenmektedir. Grafik incelendiğinde genel olarak kamu harcamalarının artış gösterdiği dönemlerde GSMH’nın da arttığı, azalma gösterdiği dönemlerde de azaldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte kamu harcamaları artış oranlarındaki dalgalanma daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Nitekim kamu harcamaları artış oranı -%20 ve %30 gibi çok büyük dalgalanmalar göstermiştir. Kamu harcamaları 1993 ve 1996 yıllarında aşırı artarken, 1994 yılında da GSMH düşüşüne paralel biçimde çok büyük oranda düşüş kaydetmiştir.

1980 sonrası yıllar Türkiye için yatırım profilinin düştüğü, dolayısıyla potansiyel büyüme oranının görece gerilediği yıllardır. Ekonominin bu büyüme potansiyelindeki aşınmanın en büyük nedeni, ana üretken sektörlerde, yani madencilik, imalat sanayi ve tarımda hem özel, hem de kamu yatırımlarının birlikte düşmesidir. Özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye'de yatırımcı perspektif bozulmuş, kısa dönemli kazanç perspektifi yaygınlaşmış (Boratav, 2005: 120), dolayısıyla da gelecek dönemler için yeterli büyüme rezervleri hazırlanamamıştır.

3.3. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME: AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Bu tür ilişkileri analiz eden ampirik çalışmalarda kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri iki ayrı şekilde test edilmeye çalışılmaktadır:

a. Ekonomik büyüme ile kamu harcamaları / GSYH oranı arasındaki ilişki,

Smith ve Saunders (1985), farklı ülke örnekleri ve değişik zaman periyotları kullanarak yaptıkları ekonometrik çalışmada, GSYH'nın bir oranı olarak kamu harcamaları düzeyi arttıkça, büyüme hızının yavaşladığı sonucuna varmışlar, buna karşın Gould (1983), kamu harcamalarının GSYH içindeki payı arttıkça, büyüme hızının da arttığı sonucuna varmıştır.

Landau (1986), ele aldığı 16 ülkede genel kamu tüketiminin büyüme üzerinde negatif ve önemli bir etkiye sahipken, eğitim harcamalarının pozitif fakat önemsiz bir etkiye sahip olduğunu, askeri harcamaların ve transfer harcamalarının net etkisinin ise sıfır olduğunu bulmuştur. Barro (1978), eğitim ve savunma dışındaki kamu tüketimi ile GSYH'nın yıllık ortalama artışı arasında negatif bir ilişki bulmuştur.

Derviş ve Petri (1987), 1966-1984 yılları arasında en yüksek büyüme hızına sahip gelişmekte olan ülkelerde, GSYH içinde kamu harcamaları payının düşük düzeyde olduğunu gözlemlemişlerdir. Ancak politik, yapısal ve dışsal değişkenler hesaba katıldığında bu ilişkinin geçerli olmadığını saptamışlardır.

b. Kişi başına gelir düzeyindeki artış ile kamu harcamalarındaki artış arasındaki ilişki,

Bu grup çalışma içinde en kapsamlı olanını yapan Ram (1986), Heston ve Summers'ın verilerine dayanarak 1970-1980 ve 1960-1970 yılları için yatay kesit analizi yapmış ve sonuçta kamu harcamalarının büyüme üzerindeki dışsallık ve verimlilik farkı etkilerinin her ikisinin birlikte pozitif olduğu sonucuna varmıştır. Ancak her iki sonuç da dikkatle yorumlanmalıdır. Çünkü kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki

nedensellik ilişkisi yeterince açık olmadığı gibi, birçok çalışmada kamu harcamaları hacminin ekonomik büyüme üzerinde nedensel etkiye sahip olduğu varsayılmakta ise de, tersi durum da söz konusu olabilmektedir.

Tablo 3.1. Kamu Harcamaları ve Büyüme Konulu Bazı Çalışmaların Sonuçları

ÇALIŞMA	ÜLKE	ZAMAN ARALIĞI	DEĞİŞKEN	SONUÇ
Landau (1983)	96 Ülke	1961-1978	Kamu Tüketim Harcamaları, Eğitim Yatırımları, Enerji Tüketimi	Kamu Tüketim Harcamaları Büyümeyi Olumsuz, Eğitim Olumlu, Enerji Etkisiz
Ram (1986)	110 Ülke	1960-1980	Kamu Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	Kamu Yatırım Harcamaları Pozitif Etkiye Sahiptir
Rao (1989)	48 Ülke	1960-1980	Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi	Kamu Harcamaları İle Büyüme İlişkisi Kullanılan Ülkeye Göre Değişmektedir
Barro (1989)	72 Ülke	1965-1985	Kamu Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	Kamu Yatırım Harcamaları Ekonomik Büyümeyi Olumlu Etkilemekte
Mankiw, Romer ve Weil (1992)	98 Ülke	1960-1985	Kamu ve Özel Tüketim, Yatırım ve Eğitim Harcamaları	Yatırım ve Eğitim Harcamaları Büyümeyi Olumlu Etkilemekte
Oxley (1994)	İngiltere	1870-1913	Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi	Kamu Harcamalarından Ekonomik Büyüme Doğru Tek Yönlü Bir İlişki Mevcuttur
Terzi (1999)	Türkiye	1950-1995	Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi	Ekonomik Büyümeden Kamu Harcamalarına Doğru Tek Yönlü Bir İlişki Mevcuttur
Faris (2002)	Körfez Ülkeleri	1970-1997	Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi	Ekonomik Büyümeden Kamu Harcamalarına Doğru Tek Yönlü Bir İlişki Mevcuttur
Kar ve Taban (2003)	Türkiye	1971-2001	Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisi	Eğitim ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Pozitif, Sağlık Harcamaları Negatif ve Altyapı Harcamaları Etkisiz Olduğunu Belirlemiştir
Şimşek (2004)	Türkiye	1965-2002	Kamu Harcamaları, Cari ve Yatırım Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisi	Ekonomik Büyümeden Cari ve Yatırım Harcamalarına Doğru, Kamu Harcamalarından Büyüme Doğru Tek Yönlü İlişki Mevcuttur
Işık ve Alagöz (2005)	Türkiye	1985-2003	Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi	Kullanılan Modele Göre İlişkinin Yönü Değişmektedir
Arısoy (2005)	Türkiye	1950-2003	Cari, Yatırım, Transfer, Transfer Dışı Toplam ve Toplam Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi	Toplam Kamu Harcamaları İle Büyüme Arasındaki İlişki Anlamsız İken Büyümeden Kamu Harcamalarının Alt Kalemlerine Doğru Tek Yönlü İlişki Mevcuttur

Ayrıca kamu harcamalarının büyüme üzerindeki olumlu etkisini nötralize eden vergilemenin etkilerini dikkate almayan çalışmalarda ilişkinin önemli bir yönü ihmal edilmekte veya atlanmaktadır. Diğer yandan kamunun değişik parasal harcama yöntemlerinin büyüme üzerinde toplam harcama düzeyi kadar etkili olduğu da unutulmamalıdır (Lindauer, Velenchik, 1992: 59-78).

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar oldukça fazladır. Bütün bu çalışmalar içinde bazı çalışmalara ilişkin bilgiler yukarıdaki Tablo 3.1’de özetlenmektedir:

3.4. MODEL

3.4.1. Modelin Teorik Temelleri

a) Kamu Harcamaları ve Büyüme: Kısa Dönemde Etkileşim (Keynesyen Çarpan Mekanizması)

1930’lu ekonomik bunalım yıllarında Keynes, klasik modellerden farklı olarak, ekonomik durgunluktan çıkmak için, devletin ekonomiye vergiler ve harcamalar yoluyla müdahale ederek toplam talebi arttırması gerektiğini savunmuştur. Devletin toplam talebi arttırması tüketim-yatırım-millî gelir sarmalında artışların gerçekleşmesine neden olmaktadır. Keynes’e göre yatırımlar toplam talebin belirlenmesinde rol almakta ve toplam talep de toplam üretimi çarpan etkisiyle arttırmaktadır.

Böylece başlangıçtaki kamu harcamalarına göre millî gelirden daha büyük artışlar gerçekleşmektedir. Bu olaya “çarpan” mekanizması denilmektedir. Yani kamu harcamalarındaki artış sonucu millî gelirin bu harcamaların kaç katı artacağını gösteren katsayıya kamu harcamaları çarpanı denilmektedir. Bir başka deyişle, devletin yapmış olduğu harcamalar artınca buna bağlı olarak mal piyasasında dengeyi sağlayan millî gelir artmaktadır. Hükümet harcamalarındaki değişme sonucu denge millî gelir düzeyinde meydana gelen değişme, harcama çarpanı ile ifade edilmektedir. Gelir denklemine kamu harcamalarını ilave ettiğimiz takdirde;

$$Y = C + I + G$$

şeklinde ifade edilebilir. Burada Y millî geliri, c marjinal tasarruf eğilimini, I’da otonom kamu harcamalarını göstermektedir. Yine aynı denklem,

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta I + \Delta G$$

şeklinde yazılabilir. Bu fonksiyonda yatırımların değişmediği kabul edilirse, milli gelirdeki değişmeyi, tüketim (ΔC) ve harcamalardaki (ΔG) değişmeler etkilemektedir. Bu durumda eşitlik aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir.

$$\Delta Y = \Delta C + \Delta G$$

Yukarıdaki denklemde tüketimdeki değişme milli gelirdeki değişmeye bağlı olduğundan $\Delta C = c\Delta Y$ olur. Denklem buna göre düzenlenirse,

$$\Delta Y = c\Delta Y + \Delta G$$

olur. Son denklemde gerekli matematiksel işlem yapıldıktan sonra kamu harcaması çarpanı elde edilir.

$$\Delta Y = (1/1-c) * \Delta G$$

Yukarıdaki denklemde $(1/1-c)$ kamu harcaması çarpanını göstermektedir. Kamu harcamaları, milli geliri $(1/1-c)$ katsayısı çarpımı kadar pozitif yönde etkilemektedir.

b) Kamu Harcamaları ve Büyüme: Uzun Dönem Etkileşim

Kamu harcamalarının çarpan etkisi, harcamaların miktarındaki bir birimlik artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ne kadar olacağını göstermektedir. Kısa dönemde kamu harcaması çarpanının ekonomik büyümeye doğrudan etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte kamunun yapmış olduğu harcama kalemlerinden bir kısmının etkileri hemen değil, uzun zaman dilimi içinde ortaya çıkmaktadır. Eğitim, sağlık, altyapı gibi harcamaların milli gelire direkt etkisi olmakla birlikte uzun dönemde ortaya çıkan endirekt etkisi ekonomiyi pozitif yönde etkilemektedir.

Devletin sağlık kuruluşlarına ve bu alandaki sosyal güvenlik kuruluşlarına yapmış olduğu yatırımlar sonucu, bu harcamaların etkileri daha iyi hizmet olarak daha kısa sürede sağlığına kavuşan insanların işlerine daha kısa sürede dönmeleri ve daha verimli olmaları bu konuda örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte devletin eğitim sektörüne yapacağı harcamalar insanların daha kaliteli eğitim almalarını sağlayacaktır. Sağlanan uygulama laboratuvarları, eğitim teknolojilerindeki gelişmişlik, okullaşma, öğretmen sayısının yeterli düzeye getirilmesi gibi alanlara yapılan harcamalar eğitimdeki kaliteyi artıracaktır. Bu harcamaların etkileri hemen ortaya çıkmayıp, uzun vadede kaliteli eğitilmiş personelin yetiştirilmesi ve bu kişilerin ekonomide verimli çalışarak geliri artırmaları gibi sonuçlarla ekonomiyi katkıları olacaktır.

3.4.2. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Veri Seti

Gün geçtikçe devletin ekonomik hayata daha fazla müdahale ettiği ve ekonomik büyümenin şekillenmesinde daha fazla görev üstlendiği bir gerçektir. Çalışma, kamu harcamalarının etkinliği ve verimliliği sonucu ekonomik büyüme üzerindeki etkisi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı araştırılacaktır. Çalışmada ekonometrik analizler için kullanılan değişkenler Türkiye'nin GSMH, Cari, Yatırım ve Transfer harcamaları olarak belirlenmiş ve 1980-2004 dönemi seçilmiştir. Veriler TÜİK, MEB, SB ve MB istatistiki verilerinden alınmıştır. Veriler 1987=100 deflatörü kullanılarak reel hale getirilmiştir. Tüm değişkenlerin grafikleri incelenmiş ve eğrisel ilişkileri doğrusallaştırdığı ve varyantta kararlılık sağladığı için logaritmaları alınmıştır. Analizde kullanılan her bir periyot 1 yıla karşılık gelmektedir.

GSMH, bir ülkede belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden toplam parasal değeridir. GSMH, "Nominal" ve "Reel" olarak ikiye ayrılmaktadır. Nominal GSMH; cari dönemin fiyatları ile hesaplanmaktadır. Nominal GSMH fiyat etkilerini yani enflasyonun etkisini içinde barındırdığından bir ülkenin ekonomik büyümesini ve halkın refah düzeyindeki artışlarını saptamada sağlıklı bir ölçü değildir. Reel GSMH; belli bir yılın fiyatları baz alınarak hesaplanan GSMH'dır. Yani, enflasyondan arındırılmış, gerçek rakamları gösteren milli gelirdir.

Kamu ekonomisi esas olarak kişilerin kamusal ihtiyaçlarının etkin bir biçimde giderilmesi konusuyla uğraşmaktadır. Diğer taraftan devletin bazı düzenleyici faaliyetleri de kamu ekonomisi tarafından ele alınmaktadır. Kamu harcamaları, tam istihdam ve büyüme-kalkınma amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılan etkin bir maliye politikası aracıdır. Bütçe ile uygulanan kamu harcamaları; yatırım, cari ve transfer şeklinde gerçekleşmektedir.

Bu amaçla hazırlanan ve değişik harcama türlerini 1980-2004 dönemi için gösteren aşağıdaki tablolarda (Tablo 3.2 ve Tablo 3.3) bu çalışmada kullanılan verilerin sabit fiyatlarla değerleri ve yıllar itibarıyla artış oranları verilmektedir.

Tablo 3.2:Türkiye’de 1980-2004 Döneminde Sabit Fiyatlarla GSMH, Kamu Harcamaları ve Türlerinin Gelişimi (1987=100)

Yıl	GSMH	Toplam Kamu Harcamaları	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları
1980	50.869.915.209.283	10.326.592.787.484	4.748.454.894.434	1.781.497.120.921	3.818.925.143.954
1981	53.316.849.308.532	10.076.884.519.313	4.237.415.282.392	2.035.222.591.362	3.797.813.953.488
1982	54.963.215.725.891	8.299.445.574.610	3.730.968.410.150	1.725.489.383.739	2.838.570.688.762
1983	57.279.000.086.251	10.711.173.016.129	4.393.059.210.526	1.943.704.769.737	4.405.538.651.316
1984	61.349.829.933.669	10.490.820.918.657	4.125.051.203.986	1.912.756.711.874	4.436.327.151.951
1985	63.989.098.664.163	9.790.332.095.617	3.792.268.283.852	2.015.667.994.207	3.960.351.194.786
1986	68.314.878.164.267	11.408.584.653.433	4.072.770.955.686	2.362.501.334.757	4.658.454.351.308
1987	75.019.388.000.000	13.053.373.512.000	4.537.374.000.000	2.390.106.000.000	5.863.501.000.000
1988	76.108.142.600.000	12.633.951.671.600	4.395.208.271.961	2.099.786.720.085	6.139.751.369.823
1989	77.347.305.100.000	13.071.694.561.900	5.593.483.078.163	1.953.518.331.990	5.498.925.597.636
1990	84.591.716.930.067	14.634.367.028.902	7.124.735.474.527	2.104.658.800.477	5.305.631.283.012
1991	84.887.074.379.834	17.401.850.247.866	8.100.226.670.592	2.547.419.915.969	7.053.549.923.729
1992	90.322.516.581.263	18.154.825.832.834	9.256.631.828.784	2.634.191.594.713	6.399.967.262.757
1993	97.676.585.600.000	23.735.410.300.800	10.826.963.610.667	1.787.092.325.523	11.113.784.519.985
1994	91.733.009.800.000	21.190.325.263.800	8.704.049.756.033	1.188.099.889.578	11.279.080.192.908
1995	99.028.241.300.000	21.588.156.603.400	8.120.933.387.292	1.157.051.779.066	12.288.498.317.568
1996	106.079.781.000.000	27.898.982.403.000	9.084.650.235.169	1.686.198.576.025	17.134.719.535.852
1997	114.874.199.000.000	31.245.782.128.000	10.862.723.181.572	2.307.319.827.962	18.059.251.935.038
1998	119.303.117.000.000	34.359.297.696.000	11.532.709.513.695	2.233.987.202.602	21.011.526.753.088
1999	112.043.829.000.000	40.223.734.611.000	13.109.927.325.981	2.243.940.587.529	24.856.024.546.804
2000	119.144.472.000.000	43.845.165.696.000	12.891.613.422.342	2.625.224.363.252	29.040.722.766.278
2001	107.783.064.000.000	48.717.944.928.000	12.458.792.437.790	2.930.356.589.170	34.186.532.463.637
2002	116.337.624.137.264	48.396.451.641.102	12.931.369.853.041	3.567.532.746.985	33.086.593.353.826
2003	123.164.990.039.464	48.034.346.115.391	13.299.170.568.654	2.479.201.024.876	32.721.898.437.824
2004	135.308.022.804.405	44.245.723.457.040	12.073.577.913.137	2.375.571.983.440	30.296.944.897.006

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2004) ss.572, 614.

Tablo 3.3: Türkiye’de 1980-2004 Döneminde Sabit Fiyatlarla GSMH, Kamu Harcamaları ve Türlerinin Değişim Oranları %

Yıl	GSMH %	Toplam Kamu Harcamaları %	Cari Harcamalar %	Yatırım Harcamaları %	Transfer Harcamaları %	Kamu H. /GSMH (%)	Kamu H. /GSMH Değişim(%)
1980	-2,69	-4,26	-1	4	-11	20,3	-1,53
1981	4,74	-2,41	-11	14	-1	18,9	-6,90
1982	3,09	-17,64	-12	-15	-25	15,1	-20,11
1983	4,25	29,06	18	13	55	18,7	23,84
1984	7,1	-2,05	-6	-2	1	17,1	-8,56
1985	4,3	-6,68	-8	5	-11	15,3	-10,53
1986	6,76	16,52	7	17	18	16,7	9,15
1987	9,81	14,41	11	1	26	17,4	4,19
1988	1,45	-3,20	-3	-12	5	16,6	-4,60
1989	1,63	3,46	27	-7	-10	16,9	1,81
1990	9,37	11,94	27	8	-4	17,3	2,37
1991	0,35	18,91	14	21	33	20,5	18,50
1992	6,4	4,32	14	3	-9	20,1	-1,95
1993	8,14	30,73	17	-32	74	24,3	20,90
1994	-6,09	-10,72	-20	-34	1	23,1	-4,94
1995	7,95	1,87	-7	-3	9	21,8	-5,63
1996	7,12	29,73	12	46	39	26,3	20,64
1997	8,29	11,99	20	37	5	27,2	3,42
1998	3,86	9,96	6	-3	16	28,8	5,88
1999	-6,08	17,06	14	0	18	35,9	24,65
2000	6,34	9,00	-2	17	17	36,8	2,51
2001	-9,54	11,11	-3	12	18	45,2	22,83
2002	7,94	-0,66	4	22	-3	41,6	-7,96
2003	5,87	-0,74	3	-31	-1	39,0	-6,25
2004	9,86	-7,9	-9	-4	-7	32,7	-16,15

Kaynak: Tablo 3.2.’deki veriler yardımıyla tarafımızca hesaplanmıştır.

3.4.3. Zaman Serilerinde Durağanlık Araştırması ve Diğer Testler

a) ADF Testi

Zaman serilerine dayanan modellerde istatistiksel olarak geçerli sonuçların elde edilebilmesi için kullanılan serilerin durağan olup olmadığının araştırılması gerekir. Zira zaman serilerinin büyük kısmının, durağan olmayan bir yapı sergiledikleri görülmüştür. Bu nedenle verilerin birim kök içerip içermedikleri test edilmelidir. Durağanlık testi için kritik eşik değerleri (red-kabul) gösteren tablo Dickey-Fuller tarafından oluşturulmuştur. Bu teste ilişkin kritik değerler yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlam düzeylerine göre oluşturulmaktadır. ADF (Augmented Dickey-Fuller) genişletilmiş birim kök testi aşağıdaki regresyon analizine dayanmaktadır;

$$\Delta x_t = \mu + \alpha x_{t-1} + \sum_{i=1}^n \delta_i \Delta x_{t-i} + u_t$$

Bu regresyon analizine göre x araştırılan değişken ve n gecikme sayısıdır. Test hipotezi; $H_0 : \alpha = 0$ ise x_t serisi durağan değil, ya da birim kök taşımakta demektir. Serilerin birim köke sahip olduğunu ifade eden sıfır hipotezi (H_0) test edilir ve eşitlikte yer alan katsayı anlamlı bir şekilde negatif ise sıfır hipotezi (H_0) reddedilir.

Katsayının anlamlı bir şekilde sıfırdan küçük olup olmadığını test etmek için katsayıya ait “ t ” istatistiği kullanılır. Eğer, hesaplanan τ Dickey-Fuller test istatistiğinin mutlak değeri ($|\tau|$), MacKinnon kritik eşik değerlerinin mutlak değerinden küçükse $H_0 : \alpha = 0$ hipotezi kabul edilir ve incelenen zaman serisinin durağan olmadığı kabul edilir. Eğer tam tersi sonuç çıkarsa, H_0 hipotezi reddedilir ve zaman serisinin durağan olduğu sonucuna varılır.

b) Hodrick-Prescott Filtresi

Hodrick-Prescott (HP) filtresi düzgün bir uzun dönem trendin tahmin edilmesine yönelik bir yöntemdir. Yöntem, filtreleme sonrası elde edilecek serinin düzgünlüğünü kontrol eden bir parametre içermektedir. Bu parametrenin değeri büyüdükçe filtre sonrası elde edilen serinin düzgünlüğü artmaktadır. HP filtresi düşük frekanslı değişkenleri serilerden çıkarmak için kullanılan lineer bir filtredir. Esasen, filtre parametreleri trendin esnek olmayan zayıflığını dengelemektedir. Bu kıstaslar altında trend bileşeni τ_t , $t=1,2,\dots,T$, aşağıdaki fonksiyonun minimize edilmesi ile bulunacaktır;

$$\sum_{t=1}^T (y_t - \tau_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(\tau_{t+1} - \tau_t) - (\tau_t - \tau_{t-1})]^2$$

Birinci terim sapmaların $d_t = y_t - \tau_t$ karelerinin toplamını göstermektedir. İkinci terim, trend bileşeninin ikinci sıradan farkının kareleri toplamının λ ile çarpımıdır. İkinci terim, trend bileşeninin büyüme haddindeki değişkenliği cezalandırmaktadır. λ trend bileşenindeki değişimleri düzleştiren bir parametredir. λ 'nın büyük olması cezanın büyük olması ve trend patikasının daha çok düzleştirilmesi demektir. λ 'nın sonsuza yaklaşması halinde trendin doğrusal bir eğim alacağı açıktır. Seriler HP filtresinden geçirildikten sonra durağanlığın sağlanıp sağlanmadığının araştırılması için bir kere daha genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmalıdır.

c) Granger Nedensellik Testi

Zaman serilerinin durağanlığının sağlanmış olduğu durumlarda en uygun yöntem Granger nedensellik testidir. Standart Granger nedensellik testi, iki değişken arasındaki nedensel bir ilişkinin varlığı ve yönünü test etmek için kullanılır. Granger nedensellik testi zaman serilerinin hata öngörüsüne dayanan bir testtir. Bu testle, bir değişkenin, diğer bir değişkenin zaman içindeki gelişimini gecikmeli değerleri ile açıklayıp açıklamadığı sorusuna cevap aranır. Granger nedensellik ilişkisi bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yer değiştirmesinden oluşan iki çift regresyon denklemiyle ifade edilmiştir;

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \alpha_{2j} \Delta X_{t-j} + \alpha_3 D_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1i} \Delta X_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_{2j} \Delta Y_{t-j} + \beta_3 E_{t-1} + v_t \quad (2)$$

X ve Y değişkenlerinin birbiriyle olan ilişkisinin regresyonunda eğer y kendi geçmiş değerlerine nazaran x'in geçmiş değerleri ile daha iyi öngörülebiliyorsa ve bunun tersi geçerli değilse x'in y'nin Granger nedeni olduğu söylenir ($x \rightarrow y$). Yukarıdaki eşitlikler yardımı ile farklı bir anlatım yapılacak olursa, x, y'nin tek yönlü nedeni ise, eşitlik (2) numaralı denklemdeki β_1 katsayısı istatistiksel olarak sıfırdan farklı iken eşitlik (1) numaralı denklemdeki α_2 katsayısı sıfırdan farklı değildir.

d) Vektör Otoregresif Model (VAR)

Vektör otoregresif modelleme tekniği ilk olarak Sims (1980) tarafından yapısal eşanlı denklem sistemlerinin teorik sebeplere dayalı kısıtlarını göz ardı edebilecek bir yaklaşım olarak ortaya atılmıştır. Bu yeni metodolojinin temel farkı sıfır kısıtlarının kullanılmaması, dolayısıyla modelin temelinde ekonomik teoriye bağlı sınırlamalar bulunmamasıdır. Bunun anlamı, VAR modelinin kullanılan verilerin özelliklerine göre oluşturulduğudur. VAR modelleme tekniğinde ekonomik teorinin önem taşıdığı tek nokta modeli oluşturacak değişkenlerin seçilme aşamasıdır. Bu da aslında VAR modellemesinin ekonomik teoriden tamamen bağımsız olmadığına bir göstergesidir.

VAR modelinde değişkenlerin tümünün içsel olduğu ve gecikme değerinin modelde yer aldığı kabul edilebilir. Bu model, ekonometrik modelin şekillenmesi aşamasında, model oluşumuna etki edecek katı iktisadi teorinin varlığı kabul edilmemesi sayesinde; iktisadi teorinin öne sürdüğü varsayımların modeli geçersiz kılması gibi sorunları ortadan kaldırmıştır. VAR modeli genel olarak aşağıdaki gibidir;

$$Y = f(x)$$
$$Y = \sum_{i=1}^k \alpha Y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta X_{t-i} + U_t$$
$$X = \sum_{i=1}^k \gamma X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \vartheta Y_{t-i} + V_t$$

Modelleme ve öngörü tekniği olarak büyük avantajlar sağlayan VAR modelleri son yıllarda durağanlık ve ko-entegrasyon gibi zaman serileri alanında ortaya çıkan gelişmelerin de yardımıyla oldukça yaygınlaşmıştır. Günümüzde, ekonomi alanında da sıkça kullanılmakta olan bu yöntem özellikle öngörü amaçlı çalışmalar için uygun olan, istatistiksel olarak güçlü bir modeldir. Bu yüzden, öngörü performansı karşılaştırmasında performans kriteri sağlayabilecek bir teknik olarak bu çalışmada tercih edilmiştir.

Tablo 3.4. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF İstatistiği	Kritik Değer	Sonuç
GSMH	-6,405931	-2,991878	I(1)
CARİ	-5,864094	-2,991878	I(1)
YATIRIM	-5,17261	-2,991878	I(1)
TRANSFER	-6,154863	-2,991878	I(1)

Not: Kritik değer MacKinnon (1986) %5 kritik değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 3.4’de değişkenler için yapılan ADF Birim Kök Testi, değişkenlerin durağan olduğunu ortaya koymaktadır. Değişkenler I(1) seviyesinde durağan olduğu için Standart Granger testi uygulanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenebilir. Tablo 3.5’de Standart Granger Nedensellik Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.5. Standart Granger Nedensellik Testi

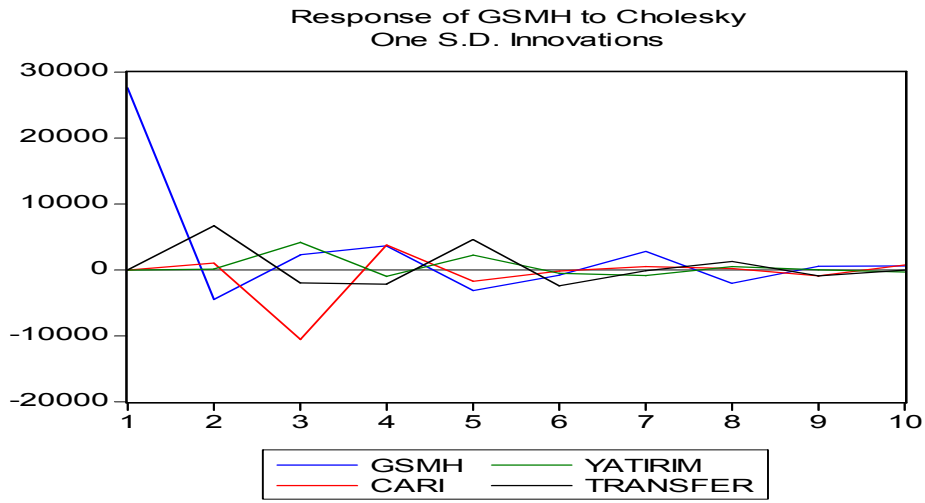
Boş Hipotez	Gözlem	Gecikme	F İstatistiği	Olasılık
CARİ Harcamalar GSMH'nin artışına neden olmaz	24	1	0,00068	0,97939
GSMH, Cari Harcamaların artışına neden olmaz	24	1	0,33507	0,56884
YATIRIM Harcamaları GSMH'nin artışına neden olmaz	24	1	0,50116	0,48678
GSMH, YATIRIM Harcamalarının artışına neden olmaz	24	1	0,00773	0,93076
TRANSFER Harcamaları GSMH'nin artışına neden olmaz	24	1	0,88832	0,35665
GSMH, TRANSFER Harcamalarının artışına neden olmaz	24	1	0,61726	0,44084
CARİ Harcamalar GSMH'nin artışına neden olmaz	24	2	1,16807	0,33345
GSMH, Cari Harcamaların artışına neden olmaz	24	2	0,12127	0,88651
YATIRIM Harcamaları GSMH'nin artışına neden olmaz	24	2	1,04464	0,3722
GSMH, YATIRIM Harcamalarının artışına neden olmaz	24	2	0,60668	0,55593
TRANSFER Harcamaları GSMH'nin artışına neden olmaz	24	2	0,26305	0,77161
GSMH, TRANSFER Harcamalarının artışına neden olmaz	24	2	3,74718	0,04361
CARİ Harcamalar GSMH'nin artışına neden olmaz	24	3	1,29639	0,31204
GSMH, Cari Harcamaların artışına neden olmaz	24	3	0,00262	0,99981
YATIRIM Harcamaları GSMH'nin artışına neden olmaz	24	3	1,55494	0,24162
GSMH, YATIRIM Harcamalarının artışına neden olmaz	24	3	0,79967	0,51315
TRANSFER Harcamaları GSMH'nin artışına neden olmaz	24	3	0,24163	0,86596
GSMH, TRANSFER Harcamalarının artışına neden olmaz	24	3	1,84034	0,39138

Tablo 3.5’de görüldüğü gibi, iki yıl gecikme ile GSMH’nin transfer harcamalarının Granger nedeni olmasından başka bir nedensellik bulgusuna rastlanmamıştır. Ekonomik büyümeden transfer harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu söylenebilir.

Türkiye’de cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik etkilerini tahmin edebilmek için dört değişkenli bir VAR modeli tahmin edilmiştir. VAR modelleri, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması yöntemleriyle yorumlanmaktadır. Varyans

ayrıştırması yöntemi, bir değişkenin üzerindeki etkili değişkeni bulmada kullanan bir yöntemdir. Etki-tepki fonksiyonunda, değişkene birim şok (artış ya da azalış) verilerek, VAR modeli içerisinde yer alan değişkenlerde meydana gelen şoklara karşı ne yönde ve ne ölçüde tepki gösterdikleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Etki-tepki fonksiyonunda değişkenlerden birine verilecek bir şokun (değişikliğin) sadece kendini değil, diğer içsel değişkenleri de etkileyeceği gösterilmektedir. Bu şokun etkilerinin bir süre sonra sönümlenmesi (grafikte 10 yıl) en uygun beklenen sonucu verecektir.

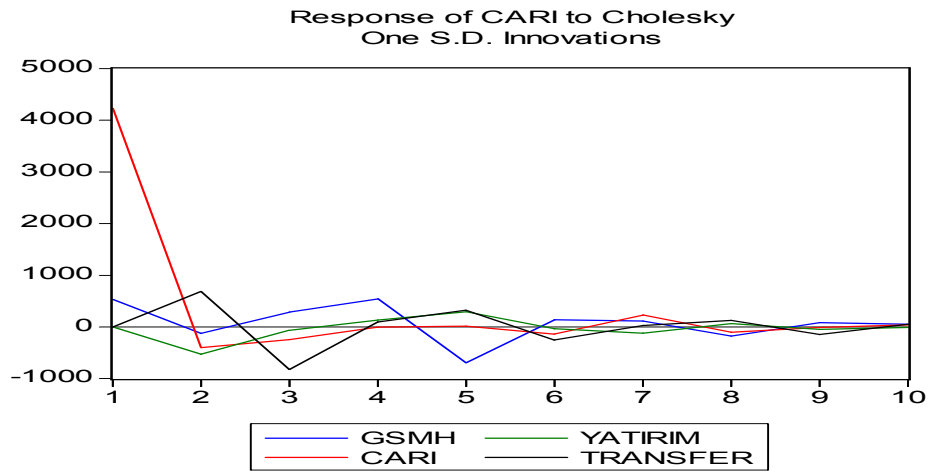
VAR modeli tahmini sonucu ulaşılan etki-tepki fonksiyonu grafikleri ile Varyans ayrıştırması tabloları da aşağıda verilmiştir.

Grafik 3.4. Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (GSMH 10 Yıl)

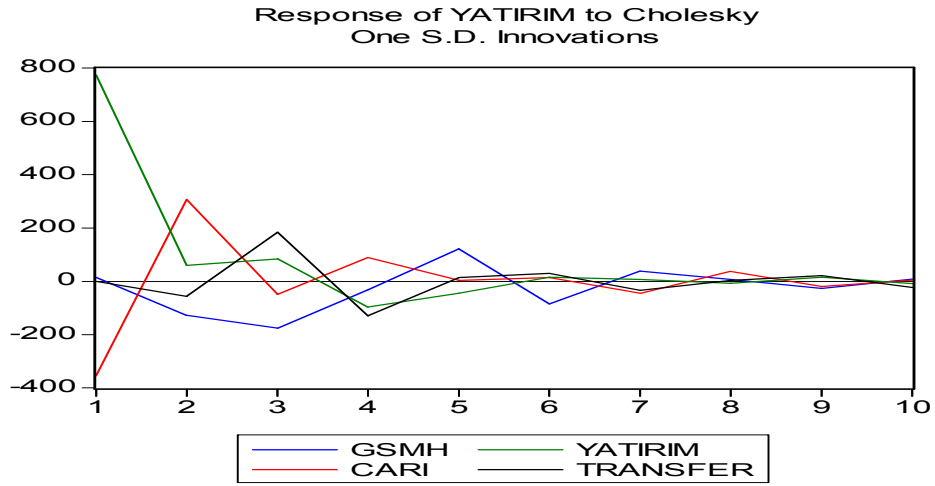
Grafik 3.4’de etki-tepki fonksiyonu sonuçları verilmiştir. GSMH’nın yıllık artış hızı, cari, yatırım ve transfer harcamalarında yıllık artış hızına verilen standart sapmalı şoklara, ekonomik büyümenin tepkisi görülmektedir. GSMH’nın yıllık artış hızına bir birimlik standart sapmalı şok verilmesi halinde cari harcamalarda ilk iki yıl çok az artış gözlenmekte, üçüncü yıl hızlı bir düşüş yaşanırken dalgalı bir şekilde altıncı yıla kadar ulaşmaktadır. Bu yıldan itibaren onuncu yıla kadar sifıra yakın bir değere ulaşarak şok etkisini yitirmektedir. GSMH’ya verilen bir birimlik şok ilk iki yıl yatırım harcamaları üzerinde etkili olmamakta, ikinci ve üçüncü yıl yükselmekte ve dördüncü yıla geldiğinde düşmekte, onuncu yılda etkisini yitirmektedir. Transfer harcamalarına olan etkisi incelendiğinde ilk iki yıl bir artış gözlenmekte, üç ve dördüncü yıl arası sabit kalırken bu yıldan itibaren yeniden hızlı şekilde artış göstermekte, onuncu yılda verilen şok etkisiyle oluşan dalgalanmalar etkisini yitirmektedir.

Grafik 3.5'te cari harcamaların yıllık artış hızına verilen standart sapmalılık şoklara GSMH, yatırım ve transfer harcamalarının gösterdiği tepki görülmektedir. Cari harcamaların yıllık artış hızına yapılan bir birimlik standart sapmalılık şok diğer üç değişkeni hemen hemen aynı oranda etkilemekle birlikte uygulanan şok ilk iki yılda GSMH ve yatırım harcamalarında düşüşe neden olurken transfer harcamalarında yükselişe neden olmaktadır. GSMH dördüncü yıla, yatırım harcamaları beşinci yıla kadar yükselme göstermektedir. Transfer harcamaları ise üçüncü yıla kadar düşüş göstermekte, bu yıldan itibaren beşinci yıla kadar yükselmektedir. Altıncı yıldan itibaren şok etkisini yitirmekte ve tüm değişkenler onuncu yılda sıfır değerine ulaşmaktadır.

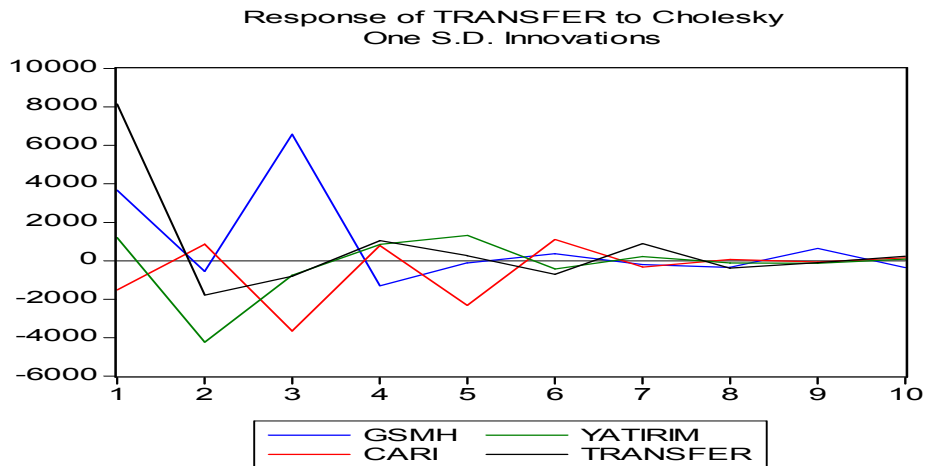
Grafik 3.5. Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (Cari Harcamalar 10 Yıl)

Grafik 3.6'da yatırım harcamalarının yıllık artış miktarına yapılan standart sapmalılık şokların GSMH, cari ve transfer harcamalarının yıllık artış miktarı üzerindeki etkisi gözlenmektedir. Yatırım harcamalarının yıllık artış miktarına yapılan bir birimlik standart sapmalılık şok en fazla etkiyi cari harcamalar üzerinde göstermektedir. İlk iki yıl GSMH ve transfer harcamalarında düşüş gözlenirken cari harcamaların büyük artış gösterdiği görülmektedir. GSMH'daki düşüş üçüncü yıla kadar devam etmekte ve bu yıldan itibaren beşinci yıla kadar yükselmektedir. Beşinci yıldan itibaren şok etkileri azalmakta ve onuncu yılda şok etkisiz kalmaktadır. Şok etkisiyle hızlı bir yükseliş gösteren cari harcamaların artış hızı beşinci yıla kadar düşüşler göstererek sıfıra yakın değere ulaşmaktadır. Bu yıldan itibaren şok etkisiz kalmaktadır. Transfer harcamaları ilk iki yıl yükselmekte, üçüncü yıldan sonra düşüşe geçip sonra yükselerek beşinci yılda sıfıra yakın bir seviyeye ulaşmakta ve bu yıldan itibaren şok etkisi kalmamaktadır.

Grafik 3.6 Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (Yatırım Harcamaları 10 Yıl)

Grafik 3.7’de transfer harcamalarının yıllık artış miktarına standart sapmalılık şok verilmesi sonucu GSMH, cari ve yatırım harcamalarının yıllık artış miktarında meydana gelen değişimler gözlenmektedir. Transfer harcamalarının yıllık artış hızına yapılan bir birimlik bir şok ilk iki yıl GSMH ve yatırım harcamalarının yıllık artış hızında azalma meydana getirirken cari harcamalarda artışa neden olmaktadır. İkinci ve üçüncü yıl GSMH büyük miktarda yükselirken, dördüncü yılda düşmektedir. Beşinci yıla kadar bir miktar yükselerek sıfıra yakın değere ulaşmakta, bu yıldan itibaren şok etkisini yitirerek onuncu yıla kadar bu seviyede kalmaktadır.

Grafik 3.7 Etki-Tepki Fonksiyonu Sonuçları (Transfer Harcamaları 10 Yıl)

Cari harcamalar iki yıldan sonra üçüncü yılda düşüşe geçerken dördüncü yılda tekrar yükselmektedir. Azalarak devam eden dalgalanma yedinci yıla kadar devam etmekte, yedinci yıldan itibaren şok etkisi kalmamakta ve onuncu yılda sıfır seviyesine

ulaşmaktadır. Yatırım harcamalarının yıllık artış hızı şokun etkisiyle ilk iki yıl düşerken daha sonra beşinci yıla kadar yükselmektedir. Bu yıldan itibaren şokun etkisi azalmaya başlamakta ve onuncu yılda tamamen yok olmaktadır.

Tablo 3.6. GSMH’da Artışın Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	GSMH	CARİ	YATIRIM	TRANSFER
1	27.631,85	100,0000	0,000000	0,000000	0,000000
2	28.806,07	94,43413	0,124847	0,002706	5,438321
3	31.108,76	81,50944	11,60250	1,825706	5,062347
4	31.643,30	80,12463	12,65614	1,862222	5,357007
5	32.250,78	78,06612	12,46161	2,280148	7,192114
6	32.355,09	77,62198	12,38503	2,290682	7,702306
7	32492,67	77,71329	12,30599	2,342234	7,638488
8	32.585,43	77,65604	12,24070	2,352535	7,750723
9	32.615,90	77,53880	12,29702	2,348209	7,815968
10	32.632,58	77,49637	12,33995	2,355529	7,808151

Tablo 3.6’da GSMH’daki yıllık artışların varyans ayrıştırması görülmektedir. Sonuçlara göre, ekonomik büyümenin gelecek dönemleri için (1-10 yıl) varyans içinde en büyük paya sahip değişken %12,6 ile cari harcamaların yıllık artış hızıdır. İkinci en yüksek paya sahip değişken %7,8 ile transfer harcamalarındaki artış hızıdır. Yatırım harcamalarının yıllık artış hızı ise yaklaşık %2 ile varyans içinde en küçük paya sahiptir. Yani, ekonomik büyüme büyük ölçüde kendi şoklarınınca belirlenmektedir.

Tablo 3.7 Cari Harcamalarda Artışın Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	GSMH	CARİ	YATIRIM	TRANSFER
1	4264,666	1,557110	98,44289	0,000000	0,000000
2	4371,985	1,564902	94,50019	1,463780	2,471124
3	4464,949	1,922663	90,90148	1,423752	5,752107
4	4501,328	3,359240	89,43810	1,494775	5,707890
5	4574,856	5,522580	86,58736	1,859339	6,030723
6	4586,072	5,590792	86,25065	1,856071	6,302490
7	4594,986	5,632510	86,17180	1,912647	6,283041
8	4601,581	5,760187	85,96903	1,928967	6,341818
9	4604,851	5,785352	85,84732	1,934757	6,432568
10	4605,640	5,798147	85,82522	1,934318	6,442312

Tablo 3.7’de ise cari harcamalardaki yıllık artışların varyans ayrıştırması görülmektedir. Buna göre, cari harcamaların gelecek dönemler için varyans içerisinde en büyük paya sahip değişken yaklaşık %6,4 ile transfer harcamalarıdır. İkinci ve üçüncü

değişkenler sırasıyla GSMH ve transfer harcamalarındaki artış hızıdır.

Tablo 3.8’de yatırım harcamalarında yıllık artışların varyans ayrıştırması görülmektedir. Yatırım harcamalarının gelecek dönemler için varyansı içinde en büyük paya sahip değişken yaklaşık %24 ile cari harcamalardaki yıllık artışlardır. Diğer etkili değişkenler ise sırasıyla GSMH ile transfer harcamalarındaki artışlardır.

Tablo 3.8 Yatırım Harcamalarında Artışın Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	GSMH	CARİ	YATIRIM	TRANSFER
1	851,1353	0,032407	17,33314	82,63446	0,000000
2	917,4009	1,970900	26,09986	71,55371	0,375530
3	957,0231	5,179896	24,24277	66,53198	4,045354
4	975,1609	5,092822	24,18880	65,05594	5,662436
5	983,9658	6,550022	23,75945	64,10827	5,582261
6	988,2656	7,222542	23,57359	63,57732	5,626546
7	990,6177	7,339463	23,66351	63,28059	5,716445
8	991,3809	7,332856	23,76879	63,18917	5,709176
9	992,2596	7,387592	23,76503	63,10052	5,746866
10	992,5957	7,389944	23,75135	63,06515	5,793552

Tablo 3.9’da transfer harcamalarındaki yıllık artışların varyans ayrıştırması görülmektedir. Tasarruf harcamalarının gelecek yıllarda varyansı içerisinde en büyük paya sahip değişken yaklaşık %35 ile GSMH’dir. Diğer etkili değişkenler ise yaklaşık olarak %13 ile cari harcamalar ve %12 ile de yatırım harcamalarıdır.

Tablo 3.9 Transfer Harcamalarında Artışın Varyans Ayrıştırması

Dönem	S.E.	GSMH	CARİ	YATIRIM	TRANSFER
1	9142,805	16,10582	2,730833	1,739444	79,42390
2	10281,90	13,02551	2,862009	18,30756	65,80493
3	12789,99	34,88897	10,01836	12,17517	42,91749
4	12949,50	35,04113	10,14499	12,29912	42,51476
5	13223,02	33,61300	12,78166	12,79163	40,81371
6	13299,70	33,30102	13,32648	12,74629	40,62621
7	13336,28	33,14010	13,31195	12,70461	40,84334
8	13347,27	33,15363	13,29268	12,69215	40,86153
9	13363,97	33,30310	13,26238	12,67005	40,76447
10	13371,78	33,33625	13,25906	12,65852	40,74617

3.5. MODELİN OLUŞTURULMASI

İstatistik biliminin konularından birisini regresyon analizi oluşturur. Regresyon analizi, araştırma, matematik, finans, ekonomi, tıp gibi bilim alanlarında yoğun olarak kullanılmaktadır. Aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek ve bu ilişkiyi kullanarak o konu ile ilgili tahminler ya da kestirmeler yapabilmek amacıyla yapılmaktadır. Bu analiz tekniğinde iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişki açıklanmak için matematiksel bir model kullanılır ve bu model regresyon modeli olarak adlandırılır. Örneğin bu çalışmada kullanılacak regresyon analizinin bir örneği aşağıdaki gibidir;

$$\ln [Y_t] = \beta_1 + \beta_2 \ln [X_t] + u_t$$

$\ln [Y_t]$: Gayri Safi Milli Hasıla'nın logaritması (GSMH)

$\ln [X_t]$: Toplam Kamu Harcamalarının GSMH'ya oranı

β_1 : Sabit

β_2 : GSMH'nın toplam kamu harcamalarına olan esnekliğini gösteren katsayı

u_t : Hata terimi

t : Zaman değişkeni

Keynesyen büyüme teorisi kamu harcamaları ve büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu anlatır. Bu sebeple β_2 ' nin pozitif değer olması beklenmektedir.

3.6. MODEL TAHMİNİ VE HİPOTEZ TESTLERİ

a) GSMH- Toplam Kamu Harcamaları İlişkisi

Bu ilişkiyi görebilmek amacıyla, 1980-2004 yılları arası Türkiye verileri üzerinden ilgili değişkenlerin bir gecikmeli değerlerine (ADF test istatistiklerinde görülen biçimiyle bir gecikmeli değerleri durağan hale gelen veriler) test uyguladığımızda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

$$\text{Log (GSMH)} = 6.864 + 0.454 \text{ Log (KH)}$$

$$t\text{-statistik} \quad (19.54) \quad (12.77)$$

$$R^2 = 0.881194 \quad DW = 2.12855 \quad F\text{-statistic} = 163.1756 \quad n = 24$$

GSMH ile toplam kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizi sonuçlarına baktığımızda, t istatistik değeri DW ve F değeri, %5 önem

seviyesinde değişkenlerimizin anlamlı olduğunu göstermektedir. R² sonucunun 0.88 civarında çıkması bize modelin GSMH’da görülen artışın %88 oranında kamu harcamalarıyla açıklanabileceğini göstermektedir. Kurulan model ve uygulanan ekonometrik çalışma sonucunda ulaşılan verilere göre kamu sektörü harcamalarında görülen bir birimlik artış, GSMH büyüme oranında 0.454 birimlik artışa yol açmaktadır. Kamu sektörü büyüklüğü olarak toplam konsolide bütçe harcamaları kabul edildiği için, bu tür harcamalar doğrudan GSMH’yı artırmaktadır. Bu durumda, Türkiye’de incelenen dönemde, kamu harcamalarının büyüme bir yıl gecikmeli olsa da pozitif olarak etki ettiğini göstermektedir.

b) GSMH-Cari Harcamalar İlişkisi

GSMH ile cari harcamalar arasındaki ilişkiyi görebilmek amacıyla, 1980-2004 yılları arası Türkiye verilerine, yukarıda olduğu gibi ilgili değişkenlerin bir gecikmeli değerleri üzerinden, testi uyguladığımızda da aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

$$\begin{array}{l} \text{Log(GSMH)}= \quad \quad \quad 6.328 \quad \quad \quad + \quad \quad 0.564\text{Log(CARİ)} \\ \text{t-statistik} \quad \quad \quad (15.35) \quad \quad \quad \quad \quad \quad (12.18) \\ R^2 = 0.870968 \quad \quad \quad \text{DW}= 2.09602 \quad \quad \quad \text{F-statistic} =148.5005 \quad \quad \quad n=24 \end{array}$$

Cari harcamalara ait t istatistiği DW ve F-Testi değerleri %5 önem seviyesinde değişkenlerin ve modelin anlamlı olduğu bilgisini vermektedir. R² sonucunun 0.87 civarında çıkması ise bize modelin GSMH’da görülen artışın %87 oranında cari harcamalarla açıklanabileceğini göstermektedir. Bu verilere göre cari harcamalarda görülen bir birimlik artış, GSMH büyüme oranında 0.564 birimlik artışa yol açmaktadır. Bu durumda, incelenen dönemde, cari harcamaların büyüme bir yıl gecikmeli olarak pozitif etki yaptığı söylenebilir.

c) GSMH-Yatırım Harcamaları İlişkisi

Ekonomik büyüme ile kamu yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi görebilmek amacıyla, regresyon uyguladığımızda aşağıdaki sonuçlar görülmüştür;

$$\begin{array}{l} \text{Log(GSMH)}= \quad \quad \quad 6.745 \quad \quad \quad + \quad \quad 0.596\text{Log(YATIRIM)} \\ \text{t-statistik} \quad \quad \quad (5.08) \quad \quad \quad \quad \quad \quad (3.46) \\ R^2 = 0.353554 \quad \quad \quad \text{DW}= 1.98216 \quad \quad \quad \text{F-statistic} =12.0232 \quad \quad \quad n=24 \end{array}$$

Yatırım harcamalarına ilişkin t-testi DW ve F-Testi sonuçları bize ilgili

değişkenlerin bir gecikmeli değerleri üzerinden de olsa anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Görülen verilere göre yatırım harcamalarında görülen bir birimlik artış, GSMH büyüme oranında 0.596 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Bu durumda, Türkiye’de incelenen dönemde, yatırım harcamaları ile büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Ancak R² değerinin düşük çıkması bize modelin GSMH’da görülen artışın sadece %35 oranında yatırım harcamalarıyla açıklanabileceğini göstermektedir ki belirtilen dönemde kamunun yatırım harcamalarında görülen azalışla bu durum bir ölçüde açıklanabilmekte, ayrıca özel sektör yatırım harcamalarının ve büyümeyi etkileyen diğer faktörlerin de bulunduğu düşünülürse bu sonuç daha da kolay değerlendirilebilmektedir.

d) GSMH-Transfer Harcamaları İlişkisi

Transfer harcamaları ile GSMH artışı arasındaki ilişkiyi görebilmek amacıyla, veriler regrese edildiğinde de şu sonuçlar elde edilmiştir;

$$\begin{array}{l} \text{Log(GSMH)} = \quad \quad \quad 8.366 \quad \quad \quad + \quad \quad 0.325\text{Log(TRANSFER)} \\ \text{t-statistik} \quad \quad \quad (32.494) \quad \quad \quad \quad \quad \quad (11.609) \\ R^2 = 0.859680 \quad \quad \quad \text{DW} = 1.93196 \quad \quad \quad \text{F-statistic} = 134.784 \quad \quad \quad n = 24 \end{array}$$

Regresyon sonuçlarına göre transfer harcamalarına ilişkin t-testi DW ve F-Testi sonuçları bize anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. R² değerinin 0.85 civarında çıkması bize modelin GSMH’da görülen artışın %85 oranında transfer harcamalarıyla açıklanabileceğini göstermektedir. Model sonucuna göre gerçekleşen transfer harcamalarında görülen bir birimlik artış bir yıl gecikmeli olarak, GSMH büyüme oranında 0.325 birimlik bir artışa yol açmaktadır ki, bu durumda, Türkiye’de incelenen dönemde, transfer harcamalarının büyümeye küçük de olsa pozitif bir katkı yaptığını söylemek mümkün olmaktadır.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerde piyasa mekanizmasının iktisadi kalkınmayı başlatmak ve teşvik etmek açısından birçok zayıf tarafının bulunduğu genel kabul görmektedir. Geri kalmış ülkelerde mallara olan talebin sınırlı bulunması, buna mukabil birçok üretim ünitelerinin büyük çaplı tesisleri gerekli kılması nedeniyle karlı yatırım ve iş sahalarının bulunması kolay değildir. Birçok üretim alanı, dışsal ekonomiler meydana çıktıktan sonra karlı hale geçebilmektedir. Zira gerekli altyapı yatırımları bulunmadan birçok yatırım gerçekleştirilemez veya gerçekleştirilseler bile, bunlar karlı olamazlar. Özel sektör; yatırım büyüklüğü, yatırımın riski ve ileriye tam olarak görememe, bilgisizlik, teşviklerin yeterli olamaması gibi sebeplerle bazı sahalara giremez veya girmek istemez. Bütün bu sebepler dolayısıyla bazı işlemleri kar güdüsüyle hareket etmeyen devletin yapması gerekmektedir.

Bu çalışmada, kamu harcamalarının ekonomiye etkisi farklı iktisat yaklaşımları çerçevesinde incelenerek, Türkiye'deki kamu harcamalarının ekonomiye etkisi uygulamalı çalışmayla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kamu harcamalarının ekonomik etkileri konusunda Klasik, Neoklasik, Yapısalcı ve Arz Yanlı İktisat büyüme modelleri yaklaşımlarına değinilmiş, bu yaklaşımların öngörülerine yer verilmiştir.

Kamu harcamalarının ekonomiye etkileri Türkiye 1980-2004 yılları verileri kullanılarak ve Regresyon analizi, Granger nedensellik testi ve VAR modeli yöntemi kullanılarak etki-tepki sonuçları ve varyans ayrıştırması ile analiz edilmiştir. Çalışmada GSMH, cari harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları, genel hizmet harcamaları, adalet ve yargı harcamaları, savunma harcamaları, ekonomik yönlü hizmet harcamaları, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları, istihdam oranı ve enflasyon oranı verilerinden faydalanılmış, GSMH büyüme hızı, cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları verileri analize dahil edilmiştir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkileri incelenirken, bu harcamalar ekonomik tasnife göre, yani "Cari Harcamalar", "Yatırım Harcamaları" ve "Transfer Harcamaları" olarak ele alınmaktadır. Ülkemizde transfer harcamaları kamu harcamaları içerisinde oldukça önemli bir büyüklüğe sahiptir. Özellikle 1992 yılından itibaren transfer harcamalarının kamu harcamaları ve GSMH içindeki oranı hızlı bir artış

göstermektedir. Bunun sebeplerinden birisi, bu tarihten itibaren artan iç ve dış borç faiz ödemelerine paralel transfer harcamalarında meydana gelen artıştır.

Etki-tepki fonksiyon sonuçları incelendiğinde, cari harcamalara bir birimlik standart sapmalık şok uygulandığında ilk iki yıl ekonomik büyümede düşüş meydana gelmekte, yatırım harcamalarına bir birimlik standart sapmalık şok verilmesi durumunda ise ilk üç yıl ekonomik büyümede düşüş gözlenmekte, üçüncü yılda yükselişe geçen büyüme hızı beşinci yıldan itibaren tekrar düşüşe geçmektedir. Transfer harcamalarına bir birimlik standart sapmalık şok uygulanması durumunda ilk iki yıl ekonomideki büyüme hızı azalmaktadır. Her üç değişkene verilen bir birimlik standart sapmalık şokların ekonominin büyüme hızına yaptıkları etkilere bakıldığında, verilen şoklar sonucu ekonomik büyüme hızını en fazla etkileyen değişkenin transfer harcamaları olduğu gözlenmektedir. Yapılan Granger nedensellik testi sonucunda iki yıllık gecikme ile ekonomik büyümeden transfer harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu ve ayrıca ekonomik büyümenin transfer harcamalarının Granger nedeni olması dışında nedensellik bulgusuna ulaşamamıştır.

Varyans ayrıştırma sonuçları incelendiğinde 10 yıllık gecikme düzeyinde ekonomik büyümenin gelecek dönemler için varyans içinde en büyük paya sahip olan değişken %12,6 ile cari harcamaların yıllık artış hızıdır. İkinci en yüksek paya sahip değişken %7,8 ile transfer harcamalarındaki artış hızıdır. Yatırım harcamalarının yıllık artış hızı ise yaklaşık olarak %2 ile ekonomik büyümenin varyansı içerisinde en küçük paya sahiptir. Varyans ayrıştırması sonucuna göre ekonomik büyüme hızına en etkili değişkenler sırasıyla cari harcamalar ve transfer harcamaları olmakla birlikte ekonomik büyüme büyük ölçüde kendi şoklarınca belirlenmektedir.

Yapılan regresyon denklemleri ile ulaşılan sonuçlara göre cari harcamalarda görülen bir birimlik artış, ekonomik büyüme hızına 0.564 birimlik bir artışa, yatırım harcamalarındaki bir birimlik artış ekonomik büyüme hızında 0.596 birimlik bir artışa, transfer harcamalarındaki bir birimlik artış ekonomik büyüme hızında 0.325 birimlik bir artışa ve toplam kamu harcamalarındaki bir birimlik bir artış ise ekonomik büyüme hızında 0.454 birimlik bir artışa yol açmaktadır. Regresyon denklemleri sonuçlarına göre ekonomik büyüme hızına bu faktörlerin etkilerinin olduğu görülmekle birlikte sırasıyla

toplam kamu harcamaları %88, cari harcamalar %87, yatırım harcamaları %35 ve transfer harcamaları %85 oranında büyümeyi etkilediğini açıklamaktadır.

Regresyon denklemleri, Granger nedensellik testi ve VAR modeli ile yapılan ekonometrik çalışma sonucunda; toplam kamu harcamaları ve bunun ekonomik yönden alt birimleri olan cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili oldukları söylenebilmektedir. Bu harcama kalemlerinden yatırım harcamalarının diğer cari ve transfer harcamalarından daha az etkili olduğu gözlenmiştir. Kamunun yatırım harcamalarının diğer harcama kalemlerine göre daha az etkili olmasının nedenlerinden birisi modelde özel kesim yatırımlarına yer verilmemesi olabilir. Çünkü çalışmada yapılan analiz sonuçlarına göre yatırım harcamalarının büyümeyi etkilediğini görmekle birlikte, özel yatırımlarla olan etkileşimin düzeyini göremiyoruz. Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi, kamu yatırım harcamalarının ekonomik büyüme hızına etkisinin az olmasında diğer birçok faktörün etkili olduğu da söylenebilir. Bilindiği gibi standart büyüme analizlerinde yer verilen ve büyümenin kaynakları arasında sayılan sermaye birikiminde ve istihdamda görülen artışlar yanında teknolojik gelişmeyi de içeren verimlilik artışları büyümeyi daha çok etkileyen unsurlardır.

Elde edilen bulgulara göre, Wagner Hipotezinin öne sürdüğü gibi incelenen dönem ve model çerçevesinde ekonomik tasnife göre gruplandırılmış kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte klasiklerin kamu harcamalarının artması sonucu vergilerin artması ve kişilerin gelirlerinin düşmesi sonucu bu harcamaların milli geliri artırmadığı hatta azalttığı yönündeki görüşlerinin yanlış olduğu görülmektedir. Türkiye’de kamu harcamalarının Wagner Hipotezinin öne sürdüğü gibi ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu sonuca dayanarak, Türkiye’de Cari Harcamalar, Transfer Harcamaları ve Yatırım Harcamalarının Keynes Hipotezinin öne sürdüğü gibi ekonomik büyümede önemli bir rol oynadığı için istikrar politikası araçları olarak kullanmanın belirli koşullar altında uygun olduğunu söylemek mümkün görülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ACAR Yalçın, **Büyüme Teorileri**, Vipaş A.Ş. Yayınları, Yayın No:3, Bursa, 1998.
- AKALIN Güneri, **Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Ekonomik Kriz**, TİSK Yayınları, Yayın No:215, İstanbul, 2002.
- AKDOĞAN Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, 4.b., Özkan Matbaacılık, Ankara, 1993.
- AKDOĞAN Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, 6.b., Özkan Matbaacılık, Ankara, 1997.
- AKSOY Şerafettin, **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991.
- ALKİN Erdoğan, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 210, İstanbul, 1975.
- ARSAN Hasan Üren, **Kamu Maliyesi Üzerinde Uluslar arası İstatistiksel Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, Yayın No: 365, Sayı: 20, Ankara, 1973.
- AŞGIN Sait, **Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- ATAÇ Beyhan ve Erdem ATAÇ, **Türkiye’de 1964-1991 Döneminde Ekonomik Açıdan Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi, Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar**, DPT Yayını, Ankara, 1993.
- ATAÇ Beyhan, **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları; No: 118, Eskişehir, 1999.
- ATILGAN Hasan, **Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumunun Analizi**, Maliye Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 365, Sayı: 93, Ankara, 2004.
- BAĞCI Hamdi, **Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No: 135, 2001.
- BATIREL Ömer Faruk, **Kamu Bütçesi**, Çağ Ofset, İstanbul, 1990.
- BATIREL Ömer Faruk, **Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler**, Kan Yayınları, İstanbul, 1984.

- BULUTOĞLU Kenan, **Kamu Bütçesi, Kamu Harcamaları, Kamu Borçları**, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- COŞKUN Gülay, **Kamu Maliyesi Yönetimi**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Yayın No:171, Ankara, 1973.
- CUTHBERTSON Keith, **Keynesyen, Yeni Cambridge ve Monetarist Makroekonomik Modeller**, (Çev. N. Engin), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1987.
- CULLIS John ve Jones PHILIP, **Public Finance and Public Choice**, England, McGraw-Hill Book Company, 1992.
- CHU Ke-young ve Richard HEMMING, **Kamu Harcamalarının Ölçümü, Kamu Harcamaları Rehberi**, (Çev. D. Cansızlar) Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Sayı: 1995/2, Ankara, 1995.
- DEMİR Osman, **Ekonomide Devlet**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 71, Ankara, 1997.
- EKER Aytaç ve Kamil TÜĞEN, **Kamu Maliyesine Giriş**, 6.b., Takav Matbaası, İzmir, 1995.
- EKER Aytaç, **Kamu Maliyesi**, Takav Matbaası, İzmir, 1995.
- ERGİNAY Akif, **Vergi Hukuku**, Savaş Yayınları, Ankara, 1998.
- ERGİNAY Akif, **Kamu Maliyesi**, 11.b., Turhan Kitabevi, Ankara, 1985.
- GÜRSOY Bedri, **Kamusal Maliye (Giriş-Masraflar) 1. Cilt**, Sevinç Yayınları, Ankara, 1980.
- GÜRSOY Bedri, **Kamusal Maliye**, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara, 1980.
- HEREKMAN Aykut, **Kamu Maliyesi Devlet Faaliyetleri ve Finansman Teknikleri**, 2.b., Sevinç Matbaası, Ankara, 1988.
- İLKİN Akin, **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İİBF Yayınları, Yayın No: 343, İstanbul, 1978.
- KALENDEROĞLU Mahmut, **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, 5.b., Agon Bilgi Akademisi Yayınları, Ankara, 2007.
- KALENDEROĞLU Mahmut, **Vergi Hukuku-Türk Vergi Sistemi**, Agon Bilgi Akademisi Yayınları, Ankara, 2005.

- NADAROĞLU Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, İ.İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul, 1974.
- NADAROĞLU Halil, **Mahalli İdareler Maliyesi**, 4. b., Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 1989.
- NADAROĞLU Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 9.b., Beta Yayınları, İstanbul, 1996.
- ORHANER Emine, **Kamu Maliyesi**, Emek Yayınevi, Ankara, 1992.
- ÖNDER İzzettin, **Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi**, TÜSES (Türkiye Siyasal Ekonomik Sosyal Araştırmalar Vakfı) Raporu, Ankara, 1989.
- PETERS George H., **Maliyet-Fayda Analizleri ve Kamu Harcaması**, (Çev. A. Güngör), Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, No: 198, Ankara, 1979.
- PEKİN Tevfik, **Makro Ekonomi: Para, Milli Gelir, İstihdam**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1988.
- SARGENT Thomas J., **Macroeconomic Theory**, Academic Pres, New York, 1979.
- SAVAŞ Vural Fuat, **İktisatın Tarihi**, 3.b., Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- SAYBAŞILI Kemali, **Devletin Ekonomiye Müdahalesi (1963-1995)**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986.
- SOULE George ve Gerson ANTELL, **Herkes İçin Ekonomi**, (Çev. Nejat MUALLİMOĞLU), Avcıol Yayıncılık, Yayın No: 3, İstanbul, 1992.
- SÖNMEZ Sinan, **Kamu Ekonomisi Teorisi**, Teori Yayınları, Ankara, 1987.
- SÖNMEZ Sinan, **Toplumsal Gereksinmeler Kaynak Dağılımı ve Pareto Optimumu**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- ŞAHİN Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.
- TEZEL Yahya Sezai, **Klasik ve Çağdaş İktisadi Büyüme Analizi**, Çağ Yayınları, Ankara, 1988.
- TOKGÖZ Erdinç, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.
- TUNCER Sami, **İktisadi Kalkınma ve Masraf Politikası**, Maliye Enstitüsü Konferansları, 18. Seri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.

- TURNOVSKY Stephen J., **Macroeconomic Analysis and Stabilization Policy**, Cambridge, 1977.
- TÜRK İsmail, **Maliye Politikası –Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997.
- TÜRK İsmail, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara,1992.
- TÜSİAD, **Optimal Devlet**, Yayın No: TÜSİAD T/95, 2-174, Ankara, 1995.
- ULUATAM Özhan, **Kamu Maliyesi**, 4.b., Savaş Yayınları, Ankara, 1991.
- ULUDAĞ İlhan, Erişah ARICAN ve Suna OKSAY, **İktisada Giriş (Mikro Analiz)**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Bursa, 1999.
- YELDAN Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

MAKALELER

- ARISOY, İ., “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1950-2003)”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2005/15, 2005, s. 1-18.
- ATAÇ, B., “Kamu Harcamaları Analizine Pozitif Yaklaşım”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 1987, s.299-315.
- ARASIL, Ö., “Türkiye’de Bütçe Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”, **9. Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ**, 1993,s.52-69.
- BAŞARAN, A., “Giden Sosyal Devlettir”, **Bilim ve Sanat Dergisi**, Sayı 21, 1982, s. 7-12.
- BATIREL, Ö.F. ve A. TEZEL, “Kamu Maliyesinde Seçme Yazılar”, **İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını**, Yayın No: 68, 1976, s. 115–127.
- BIYIKOĞLU, O., “Vergi Denetimi”, **Mülkiyeliler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 32, 1973, s. 57-67.
- BÜLBÜL, D. “İdari Mali Paylaşımında Yerel Yönetimlerin Vergileme Yetkisi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:135, 1999, s. 89–93.
- BORATAV, K., “b.y.”, **İktisat Söyleşileri** (Ed: E. Uygur), Bilgi Yayınevi, 1991, s. 71-106.
- BORATAV, K., “2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 10, 2001, s. 7-18.
- COŞAR, N., “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:58, Sayı: 2, 2003, s. 1-27.
- DANACI, C., “Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Tarihi Gelişimi”, **İnönü Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:1, 2000, s. 59-82.
- DEMİR, O. ve A. ÜZÜMCÜ, “İçsel Büyümenin Kaynakları”, **Atatürk Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 3-4, 2003, s. 17-38.
- DEMİR, O., A. ÜZÜMCÜ ve S. DURAN, “İçsel Büyümede İçselleşme Süreçleri: Türkiye Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, 2006, s. 27–46.
- ERDİLEK, A., “b.y.”, **İktisat Söyleşileri** (Ed: E. Uygur), Bilgi Yayınevi, 1991, s. 39-71.

- FELDSTEIN, M., “Supply Side Economics: Old Truths and New Claims”, **American Economic Review**, Vol: 76, No:2, 1986, s. 26–30.
- GACANER, A., “Türkiye Açısından Wagner Kanunu’nun Geçerliliğinin Analizi”, **Dokuz Eylül Ün. İ.İ.B.F.Dergisi**, Cilt:20 Sayı:1, 2005, s.103-122.
- KURUÇ, B., “b.y.”, **İktisat Söyleşileri** (Ed: E. Uygur), Bilgi Yayınevi, 1991, s. 141-179.
- LINDAUER, D.L. ve A.D. Velenchik, “Government Spending in Developing Countries”, **The World Bank Research Observer**, Vol: 7, No:1 , 1992, s. 59–78
- ÖZSELÇUK, E., “Enflasyonun Kaynakları ve Kısa Dönem Enflasyon Modeli”, **Maliye Dergisi**, Sayı:3, 1973, s. 22-58.
- ÖZBARAN, M. H., “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:53, 2004, s.115-138.
- SOLOW, R.M., “Growth Theory: An Exposition”, **The Economic Journal**, Vol: 80, No: 320, 1970, s. 936-938.
- TANZI, V. ve Z. HOVELL, “Fiscal Policy and Long-Run Growth”, **IMF Staff Papers**, Vol: 44, No: 2, 1997, s. 179-209.

DİĞER KAYNAKLAR

Bayındırlık İmar ve İskan Bakanlığı verileri (1980-2004).

DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-2004**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2005.

Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verileri (1980-2004).

Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetveli 1980-2004 verileri.

Milli Eğitim Bakanlığı, Eğitim Harcamaları (1980-2004) dönemi verileri.

Sağlık Bakanlığı, Sağlık Harcamaları (1980-2004) dönemi verileri.

TUİK, **Türkiye İstatistik Yıllığı 2004**, DİE Matbaası, Ankara, 2005.

EKLER

TABLO 1. GSMH Cari Fiyatlarla (TL)

1980	5.303.010.248.778	1993	1.997.322.597.400.000
1981	8.022.745.302.968	1994	3.887.902.916.500.000
1982	10.611.859.246.250	1995	7.854.887.167.000.000
1983	13.933.008.062.875	1996	14.978.067.283.000.000
1984	22.167.739.864.320	1997	29.393.262.147.000.000
1985	35.350.318.408.982	1998	53.518.331.580.000.000
1986	51.184.759.282.847	1999	78.282.966.809.000.000
1987	75.019.388.040.000	2000	125.596.128.755.000.000
1988	129.175.103.700.000	2001	176.483.953.021.000.000
1989	230.369.937.050.000	2002	275.032.365.952.825.000
1990	397.177.547.400.000	2003	356.680.888.222.220.000
1991	634.392.841.057.150	2004	428.932.343.025.672.000
1992	1.103.604.909.000.000		

Kaynak: DPT

TABLO 2. GSMH Deflatörü (1987=100)

1980	10,42	1993	2044,83
1981	15,05	1994	4238,28
1982	19,31	1995	7931,97
1983	24,32	1996	14119,63
1984	36,13	1997	25587,35
1985	55,24	1998	44859,12
1986	74,92	1999	69868,16
1987	100	2000	105414,99
1988	169,73	2001	163739,97
1989	297,84	2002	236408,79
1990	469,52	2003	289596
1991	747,34	2004	317004,37
1992	1221,85		

Kaynak: İstatistik Göstergeler (1923-2004) s. 534-536

TABLO 3. GSMH 1987 Sabit Fiyatlarıyla (TL)

1980	50.869.915.209.283	1993	97.676.585.600.000
1981	53.316.849.308.532	1994	91.733.009.800.000
1982	54.963.215.725.891	1995	99.028.241.300.000
1983	57.279.000.086.251	1996	106.079.781.000.000
1984	61.349.829.933.669	1997	114.874.199.000.000
1985	63.989.098.664.163	1998	119.303.117.000.000
1986	68.314.878.164.267	1999	112.043.829.000.000
1987	75.019.388.000.000	2000	119.144.472.000.000
1988	76.108.142.600.000	2001	107.783.064.000.000
1989	77.347.305.100.000	2002	116.337.624.137.264
1990	84.591.716.930.067	2003	123.164.990.039.464
1991	84.887.074.379.834	2004	135.308.022.804.405
1992	90.322.516.581.263		

Kaynak: İstatistik Göstergeler (1923-2004) s.614.

TABLO 4. Sabit Fiyatlarla GSMH Büyüme Hızı (%)

1980	-2,69	1993	8,14
1981	4,74	1994	-6,09
1982	3,09	1995	7,95
1983	4,25	1996	7,12
1984	7,1	1997	8,29
1985	4,3	1998	3,86
1986	6,76	1999	-6,08
1987	9,81	2000	6,34
1988	1,45	2001	-9,54
1989	1,63	2002	7,94
1990	9,37	2003	5,87
1991	0,35	2004	9,86
1992	6,4		

Kaynak: Tablo (2)'deki GSMH Deflatör Verilerinden Derlenmiştir.

TABLO 5. Toplam Cari Harcamalar (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	494.789.000.000	1993	221.393.000.000.000
1981	637.731.000.000	1994	368.902.000.000.000
1982	720.450.000.000	1995	644.150.000.000.000
1983	1.068.392.000.000	1996	1.282.719.000.000.000
1984	1.490.381.000.000	1997	2.779.483.000.000.000
1985	2.094.849.000.000	1998	5.173.472.000.000.000
1986	3.051.320.000.000	1999	9.159.665.000.000.000
1987	4.537.374.000.000	2000	13.589.693.000.000.000
1988	7.459.987.000.000	2001	20.400.023.000.000.000
1989	16.659.630.000.000	2002	30.570.895.000.000.000
1990	33.452.058.000.000	2003	38.513.866.000.000.000
1991	60.536.234.000.000	2004	44.613.857.000.000.000
1992	113.102.156.000.000		

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

TABLO 6. Toplam Yatırım Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	185.632.000.000	1993	36.543.000.000.000
1981	306.301.000.000	1994	50.355.000.000.000
1982	333.192.000.000	1995	91.777.000.000.000
1983	472.709.000.000	1996	238.085.000.000.000
1984	691.079.000.000	1997	590.382.000.000.000
1985	1.113.455.000.000	1998	1.002.147.000.000.000
1986	1.769.986.000.000	1999	1.567.800.000.000.000
1987	2.390.106.000.000	2000	2.767.380.000.000.000
1988	3.563.968.000.000	2001	4.798.165.000.000.000
1989	5.818.359.000.000	2002	8.433.961.000.000.000
1990	9.881.794.000.000	2003	7.179.667.000.000.000
1991	19.037.888.000.000	2004	7.530.667.000.000.000
1992	32.185.870.000.000		

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

TABLO 7. Toplam Transfer Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	397.932.000.000	1993	227.258.000.000.000
1981	571.571.000.000	1994	478.039.000.000.000
1982	548.128.000.000	1995	974.720.000.000.000
1983	1.071.427.000.000	1996	2.419.359.000.000.000
1984	1.602.845.000.000	1997	4.620.884.000.000.000
1985	2.187.698.000.000	1998	9.425.586.000.000.000
1986	3.490.114.000.000	1999	17.366.447.000.000.000
1987	5.863.501.000.000	2000	30.613.275.000.000.000
1988	10.421.000.000.000	2001	55.977.018.000.000.000
1989	16.378.000.000.000	2002	78.219.615.000.000.000
1990	24.911.000.000.000	2003	94.761.309.000.000.000
1991	52.714.000.000.000	2004	99.212.683.000.000.000
1992	78.198.000.000.000		

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

TABLO 8. Kamu Harcamalarının GSMH'ya Oranı (%)

1980	20,3	1993	24,3
1981	18,9	1994	23,1
1982	15,1	1995	21,8
1983	18,7	1996	26,3
1984	17,1	1997	27,2
1985	15,3	1998	28,8
1986	16,7	1999	35,9
1987	17,4	2000	36,8
1988	16,6	2001	45,2
1989	16,9	2002	41,6
1990	17,3	2003	39,0
1991	20,5	2004	32,7
1992	20,1		

Kaynak: İstatistik Göstergeler (1923-2004) s.572

TABLO 9. Kamu Harcamaları Artış Oranı (%)

1980		1993	30,73
1981	-2,41	1994	-10,72
1982	-17,64	1995	1,87
1983	29,06	1996	29,73
1984	-2,05	1997	11,99
1985	-6,68	1998	9,96
1986	16,52	1999	17,06
1987	14,41	2000	9,00
1988	-3,20	2001	11,11
1989	3,46	2002	-0,66
1990	11,94	2003	-0,74
1991	18,91	2004	-7,9
1992	4,32		

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

TABLO 10. Toplam Kamu Harcamaları (Sabit Fiyatlarla) (TL)

1980	10.326.592.787.484	1993	23.735.410.300.800
1981	10.076.884.519.313	1994	21.190.325.263.800
1982	8.299.445.574.610	1995	21.588.156.603.400
1983	10.711.173.016.129	1996	27.898.982.403.000
1984	10.490.820.918.657	1997	31.245.782.128.000
1985	9.790.332.095.617	1998	34.359.297.696.000
1986	11.408.584.653.433	1999	40.223.734.611.000
1987	13.053.373.512.000	2000	43.845.165.696.000
1988	12.633.951.671.600	2001	48.717.944.928.000
1989	13.071.694.561.900	2002	48.396.451.641.102
1990	14.634.367.028.902	2003	48.034.346.115.391
1991	17.401.850.247.866	2004	44.245.723.457.040
1992	18.154.825.832.834		

Kaynak: TÜİK verileri ve GSMH 1987=100 deflatöründen derlenmiştir.

TABLO 11. Türkiye Nüfusu

1980	44.439.000	1993	59.323.000
1981	45.540.000	1994	60.417.000
1982	46.688.000	1995	61.532.000
1983	47.864.000	1996	62.667.000
1984	49.070.000	1997	63.823.000
1985	50.307.000	1998	65.001.000
1986	51.433.000	1999	66.200.000
1987	52.561.000	2000	67.421.000
1988	53.715.000	2001	68.529.000
1989	54.894.000	2002	69.626.000
1990	56.098.000	2003	70.712.000
1991	57.193.000	2004	71.789.000
1992	58.248.000		

Kaynak: TÜİK

TABLO 12. İstihdam Edilen Kişi Sayısı

1980	14.219.571	1993	18.679.000
1981	14.645.229	1994	20.026.000
1982	15.012.783	1995	20.912.000
1983	15.345.280	1996	21.548.000
1984	15.802.712	1997	21.082.000
1985	16.208.608	1998	22.334.000
1986	16.802.614	1999	21.507.000
1987	17.550.162	2000	21.580.000
1988	17.755.000	2001	21.524.000
1989	18.223.000	2002	21.354.000
1990	19.030.000	2003	21.147.000
1991	19.209.000	2004	21.791.000
1992	19.561.000		

Kaynak: TÜİK

TABLO 13. Genel Hizmet Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	13.657.627.448	1993	17.078.309.331.000
1981	16.520.600.130	1994	30.742.139.315.000
1982	26.368.640.000	1995	29.457.966.955.000
1983	45.550.670.000	1996	67.758.020.624.000
1984	61.114.556.637	1997	149.061.084.228.000
1985	96.968.887.979	1998	253.990.517.917.000
1986	144.386.019.251	1999	429.224.118.005.000
1987	198.587.486.341	2000	686.717.516.970.000
1988	345.909.429.408	2001	968.789.397.860.000
1989	639.790.945.258	2002	1.474.418.837.600.000
1990	1.168.927.628.643	2003	2.005.143.829.000.000
1991	2.090.978.440.600	2004	2.451.019.246.020.000
1992	4.285.886.894.000		

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir.

TABLO 14. Adalet ve Yargı Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	13.142.111.017	1993	6.779.821.405.000
1981	17.074.023.083	1994	10.747.861.781.000
1982	22.090.663.000	1995	19.533.580.288.000
1983	33.806.787.000	1996	38.371.484.674.000
1984	46.516.354.858	1997	88.731.146.415.000
1985	63.933.270.574	1998	158.941.182.946.000
1986	90.538.199.787	1999	278.661.162.156.000
1987	153.483.500.899	2000	376.147.545.980.000
1988	234.118.533.261	2001	585.111.806.480.000
1989	527.250.268.530	2002	944.878.775.010.000
1990	1.048.153.859.010	2003	1.203.888.872.750.000
1991	2.058.544.370.400	2004	1.430.758.477.950.000
1992	3.569.521.822.000		

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir.

TABLO 15. Savunma ve Güvenlik Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	241.208.070.511	1993	73.349.711.324.000
1981	284.246.983.325	1994	142.718.896.971.000
1982	384.162.537.000	1995	269.574.033.440.000
1983	545.892.585.000	1996	527.832.423.925.000
1984	682.490.074.167	1997	1.161.710.237.838.000
1985	993.521.081.297	1998	2.119.123.423.063.000
1986	1.486.646.402.475	1999	3.692.288.877.319.000
1987	2.021.937.653.112	2000	5.704.514.980.650.000
1988	3.191.789.399.256	2001	8.399.967.105.560.000
1989	6.588.257.943.837	2002	12.424.412.222.010.000
1990	12.138.347.946.415	2003	14.628.394.141.550.000
1991	22.206.807.287.400	2004	16.120.374.537.800.000
1992	41.236.154.262.000		

Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir.

TABLO 16. Toplam Altyapı Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	205.854.007.606	1993	52.372.567.052.000
1981	344.559.196.787	1994	69.634.361.082.000
1982	395.925.121.000	1995	131.225.588.636.000
1983	557.334.724.000	1996	282.127.118.524.000
1984	809.627.370.065	1997	618.128.667.176.000
1985	986.565.726.332	1998	955.509.283.794.000
1986	1.270.923.463.740	1999	1.596.120.206.245.000
1987	2.063.982.686.621	2000	3.178.371.184.290.000
1988	3.042.056.905.491	2001	4.984.280.819.930.000
1989	5.034.059.692.966	2002	6.869.733.618.030.000
1990	8.611.392.772.534	2003	7.671.587.465.850.000
1991	16.023.380.570.475	2004	8.708.834.748.254.000
1992	27.629.615.819.000		

Kaynak: Bayındırlık İmar ve İskan Bakanlığı, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, Ulaştırma Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (1980-2004) verileri, Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir. Karayolları Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (1980-1983) dönemi verileri Türkiye İstatistik Yıllığı (DİE), (1984-2004) dönemi verileri ise Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Katma Bütçeli İdareler Kesin Hesap Cetvelinden Derlenmiştir.

TABLO 17. Toplam Eğitim Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	154.780.343.384	1993	81.163.408.865.000
1981	195.929.409.011	1994	120.697.660.586.000
1982	231.010.647.000	1995	210.801.327.188.000
1983	347.071.531.000	1996	435.733.469.358.000
1984	472.861.364.592	1997	960.904.993.698.000
1985	681.439.595.126	1998	2.253.274.047.790.000
1986	959.014.180.292	1999	3.312.105.521.357.000
1987	1.572.742.456.417	2000	4.717.099.618.630.000
1988	2.610.710.504.566	2001	8.489.499.155.660.000
1989	5.886.657.443.191	2002	13.256.228.528.530.000
1990	12.480.997.243.562	2003	17.055.428.561.450.000
1991	22.342.635.517.700	2004	20.277.243.169.240.000
1992	40.812.690.948.000		

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı (1980-2004) dönemi verileri Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir. Üniversite Harcamaları verileri Türkiye İstatistik Yıllığı (DİE) ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Katma Bütçeli İdareler Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir.

TABLO 18. Toplam Sağlık Harcamaları (Cari Fiyatlarla) (TL)

1980	41.261.789.837	1993	19.113.010.054.000
1981	34.648.408.136	1994	31.537.510.727.000
1982	44.870.940.000	1995	57.274.590.787.000
1983	70.512.692.000	1996	117.118.751.918.000
1984	101.098.720.683	1997	256.951.631.095.000
1985	148.395.747.959	1998	472.762.886.188.000
1986	218.177.724.630	1999	806.932.517.355.000
1987	367.671.068.740	2000	1.143.587.395.270.000
1988	606.204.163.486	2001	1.825.489.836.930.000
1989	1.378.305.911.293	2002	3.047.713.314.380.000
1990	3.084.132.057.659	2003	3.708.418.550.700.000
1991	5.177.683.087.900	2004	4.473.755.294.806.000
1992	9.998.561.882.000		

Kaynak: Sağlık Bakanlığı (1980-2004) dönemi verileri Muhasebat Genel Müdürlüğü Gider Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir. Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü verileri Türkiye İstatistik Yıllığı (DİE) ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Katma Bütçeli İdareler Kesin Hesap Cetvelinden derlenmiştir.

TABLO 19. GSYİH Zımnı Deflâtörü (1987=100) (%)

1980		1993	58,4
1981		1994	121
1982		1995	88,5
1983		1996	74,6
1984		1997	81
1985		1998	70,2
1986		1999	53,8
1987	100	2000	52,6
1988	70,5	2001	62,3
1989	63,9	2002	49,6
1990	52,3	2003	25
1991	55,4	2004	12,9
1992	62,1		

Kaynak: TÜİK

TABLO 20. Enflasyon (Toptan Eşya Fiyatları) (%)

1980		1993	58,4
1981		1994	120,7
1982		1995	86
1983	30,4	1996	75,9
1984	50,4	1997	81,8
1985	43,2	1998	71,8
1986	29,6	1999	53,1
1987	32,5	2000	51,4
1988	70,5	2001	61,6
1989	64	2002	50,1
1990	52,3	2003	25,6
1991	55,3	2004	11,1
1992	62,1		

Kaynak: TÜİK

ÖZGEÇMİŞ

- 1975 Sivas ilinde doğdu.
- 1986 Kayseri Atatürk İlköğretim Okulunu bitirdi.
- 1993 Balıkesir Teknik Astsubay Hazırlama Okulunu tamamladı.
- 1998 Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümünü Bitirdi
- 2004 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümünde
Yüksek Lisansa Başladı